

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI**

**EMEK PİYASASI VE FİNANSAL SİSTEM
ARASINDAKİ ETKİLEŞİM: SEÇİLMİŞ AFRİKA
ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA**

**Hazırlayan
Mustafa Arif ULUBAŞ**

**Danışman
Prof. Dr. Ekrem ERDEM**

Yüksek Lisans Tezi

**Temmuz 2016
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI**

**EMEK PİYASASI VE FİNANSAL SİSTEM
ARASINDAKİ ETKİLEŞİM: SEÇİLMİŞ AFRİKA
ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA**

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Mustafa Arif ULUBAŞ**

**Danışman
Prof. Dr. Ekrem ERDEM**

**Bu çalışma; Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi
tarafından SYL-2016-6209 kodlu proje ile desteklenmiştir.**

**Temmuz 2016
KAYSERİ**

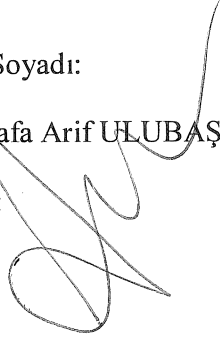
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı-Soyadı:

Mustafa Arif ULUBAŞ

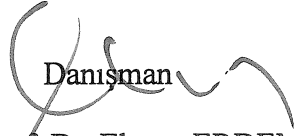
İmza:

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

‘Emek Piyasası ve Finansal Sistem Arasındaki Etkileşim: Seçilmiş Afrika Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama” adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi ’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Mustafa Arif ULUBAŞ

Danışman
Prof. Dr. Ekrem ERDEM

İktisat ABD Başkanı
Prof. Dr. Hayriye ATİK

KABUL VE ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Ekrem ERDEM danışmanlığında **Mustafa Arif ULUBAŞ** tarafından hazırlanan “Emek Piyasası ve Finansal Sistem Arasındaki Etkileşim: Seçilmiş Afrika Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama” adlı bu çalışma, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

11 / 07 / 2016

Jüri

Danışman : Prof. Dr. Ekrem ERDEM
Üye : Doç. Dr. Uğur ADIGÜZEL
Üye : Yrd. Doç. Dr. Ahmet AYSU

Onay

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 14/7/2016 tarih ve 15..sayılı kararı ile onaylanmıştır.

14/7/2016
Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ / TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim boyunca ilminden faydalandığım ve örnek edindiğim tez danışmanım, değerli hocam Prof. Dr. Ekrem ERDEM' e, tezin uygulama bölümüne verdiği büyük katkıları ve yardımları için Doç. Dr. Ferit KULA ve Doç. Dr. H. Mehmet TAŞÇI'ya, son derece kısıtlı bir zamanda tezi titizlikle inceleyen ve tavsiyeleri ile teze büyük katkı yapan kıymetli jüri üyeleri Doç. Dr. Uğur ADIGÜZEL ve Yrd. Doç. Dr. Ahmet AYSU'ya, tez süreci boyunca benden maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Cüneyt DUMRUL'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Bugünlere gelmemde büyük pay sahibi olan aileme ne kadar teşekkür etsem azdır. Şüphesiz ki onlar olmadan bu süreç tamamlanamazdı.

Sonuncu ama en önemlisi olarak, tanıdığım ilk günden beri teşvikleriyle her zaman yanımda olan ve desteklerini hiçbir zaman eksik etmeyen hayat arkadaşım, eşim Gamze'ye ve onun sevgili ailesine sonsuz teşekkür ve sevgilerimi sunarım.

Mustafa Arif ULUBAŞ

Kayseri, Temmuz 2016

**EMEK PİYASASI VE FİNANSAL SİSTEM ARASINDAKİ ETKİLEŞİM:
SEÇİLMİŞ AFRİKA ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA**

Mustafa Arif ULUBAŞ

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2016

Danışman: Prof. Dr. Ekrem ERDEM

KISA ÖZET

Gelişen dünya ekonomilerinde küreselleşmenin sağlanması ile finans piyasaları ülke ekonomileri ve hatta dünya ekonomisinde çok önemli bir yer kaplamaktadır. Üretim faktörleri arasında en başlarda sayılan emek faktörü ve günümüz dünyasında ekonomiye yön veren finans piyasaları mutlaka bir etkileşim içerisinde olmak zorundadır. Bu tezde Afrika kıtası ülkelerinden seçilen 13 ülke için finansal gelişmenin istihdam üzerindeki rolü uygulamalı olarak araştırılmıştır. Tez 4 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde iktisat okullarının emeğe ve emek piyasalarına bakışı teorik olarak ele alınmıştır. İkinci bölümde finans sistemi ve finansal gelişmenin teorik altyapısı ele alınmıştır. Üçüncü bölümde finansal gelişmenin ekonomiye ve emek piyasalarına etkisi teorik olarak ele alındıktan sonra konunun anlaşılması için olumlu ve olumsuz etkiler örnekleriyle açıklanmıştır. Yine üçüncü bölümde söz konusu ilişkiye dair teorik ve ampirik literatür taraması yapılmıştır. Dördüncü bölümde ise panel regresyon testlerinden bahsedilmiş ve seçilmiş Afrika ülkeleri için söz konusu değişkenler kullanılarak uygulamalı analiz yapılmıştır. Analizde kullanılan veriler, 13 Afrika ülkesine ait özel sektöre verilen kredilerin gayri safi yurtiçi hasıladaki payı, gayri safi yurtiçi hâsıla, sermaye stoku ve toplam istihdam rakamlarıdır. Bu veriler için yıl aralığı 1965-2011 olarak ele alınmıştır. Analizden elde edilen sonuçlara göre, finansal gelişme ve istihdam arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kavramlar: Finansal Gelişme, Emek Piyasası, Afrika Ülkeleri, Panel Regresyon Testleri

**THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL DEVELOPMENT AND
LABOR MARKET: AN EMPIRICAL ANALYSIS ON SELECTED AFRICAN
COUNTRIES**

Mustafa Arif ULUBAŞ

Erciyes University, Institute of Social Sciences

M.Sc. Thesis, July 2016

Supervisor: Prof. Dr. Ekrem ERDEM

ABSTRACT

With the globalization in developing countries, financial markets got a big and important role in countries economy, also in world's economy. The labor factor, which is shown in the first place among the factors of production, must be in a relationship with financial markets. In this thesis, we tried to investigate empirically the role of financial development to employment for 13 selected African countries. This study is consisted of four chapters. The first chapter examines the theory of labor and the aspects of schools of economics to the labor factor. The second chapter contains the theoretical background of finance system and financial development. In the third chapter, firstly, the impact of financial development to economy and labor markets was examined, secondly, the positive and negative sides of this impact were examined with examples, finally, the theoretical and empirical literature reviews were indicated. In the fourth chapter, methodology of empirically analyses was examined, then the panel regression tests were applied for 13 Africa countries to explain the relationship between financial development and employment. The data, which are used in empirically analyses, includes domestic credit to GDP (%), GDP, Capital Stock and the total employment numbers for the 1965-2011 period covers the annual data. According to the results obtained in this study, aspects related to financial development and employment have turned out to be negative and significant.

Keywords: Financial Development, Labor Market, African Countries, Panel Regression Tests.

İÇİNDEKİLER

EMEK PİYASASI VE FİNANSAL SİSTEM ARASINDAKİ ETKİLEŞİM: SEÇİLMİŞ AFRİKA ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI	ii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
ÖNSÖZ / TEŞEKKÜR	iv
KISA ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
TABLolar LİSTESİ	xii
GRAFİKLER LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EMEK PİYASALARINA İLİŞKİN TEORİK ÇERÇEVE

1.1. KLASİKLERE GÖRE EMEK PİYASASI.....	3
1.2. KEYNESYEN İKTİSAT VE EMEK PİYASASI.....	9
1.3. NEO-KLASİK SENTEZ VE EMEK PİYASASI	11
1.3.1. Phillips Eğrisi.....	13
1.3.2. Phillips-Lipsey Modeli	15
1.3.3 Geliştirilmiş Phillips Eğrisi	16
1.4. MONETARİST OKUL VE EMEK PİYASASI	17
1.5. YENİ KLASİK OKUL VE EMEK PİYASASI.....	20
1.6. YENİ KEYNESYEN OKUL VE EMEK PİYASASI.....	21
1.6.1. Nominal Katılıklar	22
1.6.2. Reel Katılıklar	23
1.6.3. Örtük Sözleşme Modeli.....	25
1.6.4. Etkin Ücret Teorileri	25

1.6.5. Doğal İşsizlik, NAIRU ve Histerisiz Etkisi.....	30
1.7. POST KEYNESYENLER VE EMEK PİYASASI.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

FİNANS SİSTEMİ VE FİNANSAL GELİŞMEYE İLİŞKİN TEORİK

ÇERÇEVE

2.1. FİNANS SİSTEMİNİN TANIMI VE SİSTEMİN GENEL YAPISI.....	34
2.1.1. Finans Sisteminin Aktörleri.....	36
2.1.1.1. Ana Aktörler.....	36
2.1.1.2. Ara Aktörler.....	38
2.2. FİNANS SİSTEMİNİN İŞLEVLERİ.....	40
2.2.1. Finans Sisteminin Aracılık İşlevi.....	40
2.2.2. Taraflar Arasında Fon Alışverişini Sağlama İşlevi.....	41
2.2.3. Fon Aktarımında Ortaya Çıkan Maliyetleri Minimuma İndirme İşlevi.....	41
2.2.4. Fon Transferinde Ortaya Çıkan Riskin Azaltılması ve Dağıtılması İşlevi.....	42
2.2.5. Finans Sisteminin Ekonomik İstikrara Katkı Sağlaması İşlevi.....	43
2.3. FİNANSAL GELİŞME.....	44
2.3.1. Finansal Gelişme Kavramının Tanımı.....	44
2.3.2. Finansal Gelişmenin Önemi.....	45
2.3.3. Finansal Gelişmenin Kriterleri ve Ölçütleri.....	48
2.4. FİNANSAL GELİŞMENİN İKTİSADİ BOYUTUNA DAİR TEORİK ÇERÇEVE.....	50
2.4.1. McKinnon-Shaw Modeli (1973).....	51
2.4.2. Yeni Yapısalcı Ekol.....	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİNANSAL GELİŞMENİN EMEK PİYASASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. FİNANSAL GELİŞMENİN EMEK PİYASASI ÜZERİNDEKİ POZİTİF ETKİLERİ.....	61
3.2. FİNANSAL GELİŞMENİN EMEK PİYASASI ÜZERİNDEKİ NEGATİF ETKİLERİ.....	67
3.2.1. 1929 Krizi.....	71

3.2.1.1. 1929 Krizinin Ekonomik Sonuçları	74
3.2.1.2. ABD'nin Krizden Çıkışı	75
3.2.2. 1973 Petrol Krizi	76
3.2.3. 1997 Doğu Asya Mali Krizi	76
3.2.4. 2008 Küresel Krizi	76
3.3. LİTERATÜR TARAMASI	83

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SEÇİLMİŞ AFRİKA ÜLKELERİNDE EMEK PİYASASI VE FİNANSAL SİSTEM ETKİLEŞİMİ: UYGULAMALI BİR ANALİZ

4.1. SEÇİLMİŞ AFRİKA ÜLKELERİNİN FİNANSAL PİYASALARI VE EMEK PİYASALARINA DAİR BİLGİLER	91
4.1.1. Fas	92
4.1.2. Fildişi Sahilleri	93
4.1.3. Gana	94
4.1.4. Güney Afrika	95
4.1.5. Kamerun	97
4.1.6. Kenya	98
4.1.7. Madagaskar	99
4.1.8. Malavi	100
4.1.9. Mısır	101
4.1.10. Senegal	102
4.1.11. Tunus	103
4.1.12. Uganda	104
4.1.13. Zambiya	105
4.2. METODOLOJİ	107
4.2.1. Panel Veri Analizi	107
4.2.1.1. Panel Veri Modelleri	109
4.2.1.1.1. Havuzlanmış En Küçük Kareler Modeli (POLS)	109
4.2.1.1.2. Sabit Etkiler Modeli (Fixed Effects Model)	110
4.2.1.1.3. Rassal Etkiler Modeli (Random Effects Model)	111

4.2.1.2. Havuzlanmış Model, Sabit Etkiler Modeli ve Tesadüfi Etkiler Modeli Arasında Tercih Sorunu.....	113
4.2.1.2.1. LR - Olabilirlik Oranı Testi (Likelihood Ratio Test– LR).....	115
4.2.1.2.2. Score Testi.....	116
4.2.1.2.3. Breusch-Pagan LM Testi.....	117
4.2.1.2.4. F-Testi.....	117
4.2.1.2.5. Hausman Testi.....	118
4.3. Çalışmanın Sınırları, Kullanılan Veri ve Değişkenler.....	119
4.4. Ampirik Uygulama ve Sonuçları.....	124
4.4.1. LR - Olabilirlik Oranı Testi (Likelihood Ratio Test– LR) ve Sonucu.....	125
4.4.2. Score Testi.....	126
4.4.3. Breusch-Pagan LM Testi.....	127
4.4.4. F Testi.....	128
4.4.5. Hausman Testi.....	129
4.4.6. Panel Regresyon Sabit Etkiler Modelinin İncelenmesi ve Bulguların Değerlendirilmesi.....	131
SONUÇ.....	134
KAYNAKÇA.....	139
ÖZGEÇMİŞ.....	152

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
CIA	: Merkezi İstihbarat Teşkilatı (Amerika Birleşik Devletleri)
EKK	: En Küçük Kareler
FEM	: Fixed Effect Model (Sabit Etkiler Modeli)
GMM	: Generalized Method of Moments
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GÜ	: Gelişmiş Ülkeler
ILO	: International Labor Organization
IMF	: International Monetary Fund
REM	: Random Effect Model (Rassal Etkiler Modeli)

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 4.1.	Seçilmiş Afrika ülkelerinin genel ekonomik verileri ve istihdam yapılarına dair rasyolar.....	106
Tablo 4.2.	Analizde Kullanılan Değişkenler ve Kaynakları	120
Tablo 4.3.	Panel 13 Modeli için Kullanılan Logaritması alınmış İstihdam Edilen Toplam Kişi Sayısı (Inemp) Değişkeninin Grafikleri (1965-2011).....	121
Tablo 4.4.	Panel 13 Modeli için Kullanılan Logaritması alınmış Özel Sektöre Verilen Kredilerin GSYİH İçindeki Payı (Indomestic) Değişkeninin Grafikleri (1965-2011)	122
Tablo 4.5.	Panel 13 Modeli için Kullanılan Logaritması alınmış Sermaye Stoku (Inck) Değişkeninin Grafikleri (1965-2011).....	123
Tablo 4.6.	Panel 13 Modeli için Kullanılan Logaritması alınmış GSYİH (Incgdpe) Değişkeninin Grafikleri (1965-2011).....	124
Tablo 4.7.	Panel 13 Modeli için LR - Olabilirlik Oranı Testi (Likelihood Ratio Test– LR) ve Sonucu.....	126
Tablo 4.8.	Panel 13 Modeli için Score Testi ve Sonucu	127
Tablo 4.9.	Panel 13 Modeli için Breusch-Pagan LM Testi ve Sonucu.....	128
Tablo 4.10.	Panel 13 Modeli için F Testi ve Sonucu.....	139
Tablo 4.11.	Panel 13 Modeli için Hausman Testi ve Sonucu	130
Tablo 4.12.	Panel 13 Modeli için Sabit Etkiler Modeli Testi ve Sonucu	131

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1.1.	Kısa Dönem Üretim Fonksiyonu ve Reel Ücretler.....	5
Grafik 1.2.	Emek Talebi ve Emek Arzı	6
Grafik 1.3.	Bireysel Emek Arzı.....	7
Grafik 1.4.	Geriye Doğru Eğilen Emek Arzı	8
Grafik 1.5.	Keynesyen Modelde Eksik İstihdam Dengesi.....	10
Grafik 1.6.	IS-LM Eğrileri ve Emek Piyasasında Denge	11
Grafik 1.7.	Likidite Tuzağı ve Emek Piyasası	12
Grafik 1.8.	Phillips Eğrisi	14
Grafik 1.9.	Phillips-Lipsey Modeli.....	15
Grafik 1.10.	Geliştirilmiş Phillips Eğrisi	16
Grafik 1.11.	Kötümser Phillips Eğrisi	17
Grafik 1.12.	Beklentilerle Genişletilmiş Phillips Eğrisi.....	19
Grafik 1.13.	Kaytarmama Koşulu (Non-shirking Condition) ve İstihdam.....	29
Grafik 1.14.	Post Keynesyen Pozitif Eğimli Emek Talebi.....	33

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Finansal Sistemin İşleyişi.....	36
Şekil 4.1. Seçilmiş 13 Afrika ülkesinin coğrafi ve bölgesel dağılımı	92

GİRİŞ

İktisadi yapının mihenk taşı olan emek olgusu insan ve insan toplulukları var olmaya başladığından itibaren önemini muhafaza etmektedir. Bir ekonomide emek piyasasının sağlıklı işlemesi demek etkin kaynak kullanımı başlığı ile birlikte refah artışı, gelir dağılımı adaleti gibi iktisadî yapının ayaklarının sağlam yere basmasını sağlayan başlıkları da beraberinde getirmektedir. Emek piyasasının konusu “insan” olduğu için bu piyasa diğer piyasalardan farklı, hassas ve kusurlu olmaya müsaittir.

Emek piyasaları gerek günümüz gerekse iktisat tarihinde iktisadî okulların da dikkatini çekmiş ve okulların temsilcileri tarafından önemli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Okulların temel kabulleri birbirinden farklı olduğu için yaklaşımlar da birbirinden farklılık göstermektedir.

Gelişen dünya ekonomilerinde küreselleşmenin sağlanması ile finans piyasaları ülke ekonomileri ve hatta dünya ekonomisinde çok önemli bir yer kaplamaktadır. Öyle ki, küresel krizlerin sebebi büyük oranda finansal krizler olmaya başlamıştır. Üretim faktörleri arasında en başlarda sayılan emek faktörü ve günümüz dünyasında ekonomiye yön veren finans piyasaları mutlaka bir etkileşim içerisinde olmak zorundadır.

Bu çalışmanın amacı, Afrika kıtasında bulunan 13 ülkenin (Fas, Fildişi Sahilleri, Gana, Güney Afrika, Kamerun, Kenya, Madagaskar, Malavi, Mısır, Senegal, Tunus, Uganda, Zambiya) finansal piyasalarına dair verileri inceleyerek finansal gelişmeleri ile istihdam rakamları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bu bağlamda birinci bölümde emek faktörü genel olarak tanımlanmış ve iktisat okullarının emek faktörüne bakış açıları teorik olarak anlatılmıştır. İkinci bölümde ise finans sistemi ve finansal gelişmeye dair açıklamalara yer verilmiştir. Tezin konusunu oluşturan üçüncü bölümde, emek piyasaları ve finansal gelişmenin etkileşimi teorik olarak

açıklandıktan sonra finansal gelişmenin genel ekonomi ve emek piyasalarına olumlu ve olumsuz etkileri örnekleriyle izah edilmiş ve son olarak konuya dair teorik ve ampirik literatür taraması yapılmıştır. Tezin son bölümü olan dördüncü bölümde ise söz konusu 13 Afrika ülkesine ait 1965-2011 yılları arasında ele alınan özel sektöre verilen kredilerin gayri safi yurtiçi hasıladaki payı, gayri safi yurtiçi hâsıla, sermaye stoku ve toplam istihdam rakamları arasında bir regresyon ilişkisi kurularak panel regresyon testleri uygulanmış ve tespit edilerek elde edilen katsayılar yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EMEK PİYASALARINA İLİŞKİN TEORİK ÇERÇEVE

Bu bölümde iktisat okullarının her birinin emek piyasasına ve emek olgusuna bakış açıları ve ortaya koymuş oldukları teoriler anlatılmıştır. Tezin ilk bölümü olan bu bölümde iktisat okullarının emek piyasalarına bakış açıları teorik olarak anlatılmış ve tezin sorunsalı olan emek piyasası ve finansal piyasalar arasındaki etkileşimin ortaya konulabilmesi için bir alt yapı oluşturulması amaçlanmıştır.

1.1. KLASİKLERE GÖRE EMEK PİYASASI

Klasik iktisadın emek değer teorisi üzerine yerleşen ilk anlayışı “Her arz kendi talebini yaratır.” olgusudur. Klasik iktisatçılar arasında yer alan Jean Baptiste Say, piyasada oluşacak her arz unsurunun kendi talebini de beraberinde oluşturacağı ve nihayetinde yeniden dengenin oluşacağını vurgulamıştır. Söz konusu varsayıma literatürde Say Kanunu denilmektedir. Emek değer teorisine göre bir mal yeniden üretilebilme imkanına sahipse onun değerini üretimi aşamasında kullanılacak emek miktarı belirleyecektir. Bu düşünce özellikle 18. ve 19. asırda klasik iktisatçılar tarafından ortaya konulmuştur. Onlara göre, bir malın maliyeti sadece onun üretiminde kullanılacak olan emeğin miktarına bağlıdır ve ne kadar çok emek kullanılırsa malın değeri de o kadar artacaktır. Sermaye faktörü ise bu görüşe göre maliyet analizine dahil edilmemiştir. Bunun sebebi ise sermayenin üretim aracı haline getirilmiş emek olmasıdır. Yani sermaye emeğin içerisinde değerlendirilmelidir. Doğal kaynaklar ise doğa tarafından insanoğluna verilmiş bir hediyedir. Bu yüzden bunun da bir maliyeti yoktur (Bocutoğlu, 2012: 130).

Klasik İktisat Okulunun kurucusu olarak kabul edilen Adam Smith, emek değer teorisi üzerinden oluşturduğu değer kavramı sayesinde Klasik İktisat Okulunun emek algısının oluşmasını sağlamıştır. Smith değer olgusunu ikiye ayırmıştır. Bunlardan

biri kullanım değeridir. Kullanım değeri bir nesnenin insani ihtiyaçlar konusunda yararlılığı ile ölçülür. Mübadele değeri ise bir mala sahip olmakla elde edilen satın alma gücü ile ölçülür (Kazgan, 1997: 25).

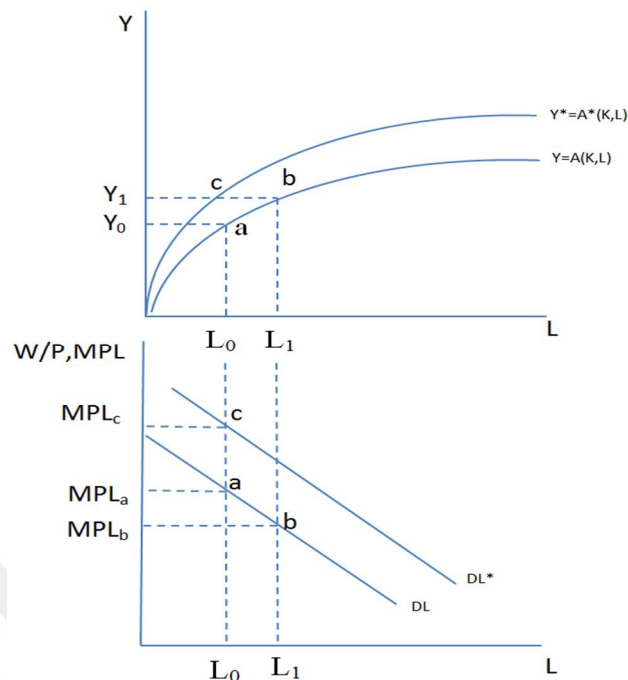
Bir malın değerini emeğin belirlediği benimseyen emek değer teorisine somut bir örnek veren Adam Smith avcılıktan bahsetmiştir. Yakalanma zorluk dereceleri birbirinden farklı olan ve biri diğerinden yakalanma sürecinde daha fazla emek gerektiren iki av hayvanının mübadele değerleri zor olanınkinden daha fazladır. Kısacası malın fiyatı o malın satın alabileceği emek miktarına bağlıdır. Bu sayede ekonomide doğal bir fiyat mekanizması oluşmaktadır (Kazgan, 1997: 27).

Emek değer teorisine yaklaşımları geliştiren isim ise David Ricardo olmuştur. Ricardo'ya göre, bir malın değerini o malın üretiminde harcanan emek belirlemektedir. Malın değerini belirleyen iki nokta vardır, biri malın emek ürünü değeri ise nadir ürün olup olmama durumudur. Yeniden üretilen her şey emek ürünü iken yeniden üretilme imkanı olmayan antika gibi ürünler nadir ürün kategorisine girmektedir. Yeniden üretilen ürünlerin değeri üretim aşamasında kullanılan emek miktarı ile belirlenebilirken yeniden üretilmeyen ürünlerin değeri emek kriteri ile belirlenemez. İlerleyen dönemlerde ise emek değer teorisi yerini yavaş yavaş faydacı anlayışa bırakmıştır (Parasız ve Bildirici, 2002: 56).

Bu gelişmeler nihayetinde oluşan emek algısı ve üretime bakan yönü üretim faktörleri fonksiyonu ile ifade edilmektedir. Fonksiyon aşağıdaki gibidir (Snowdon ve Vane, 2012: 35):

$$Y = AF(K, L) \quad (1.1)$$

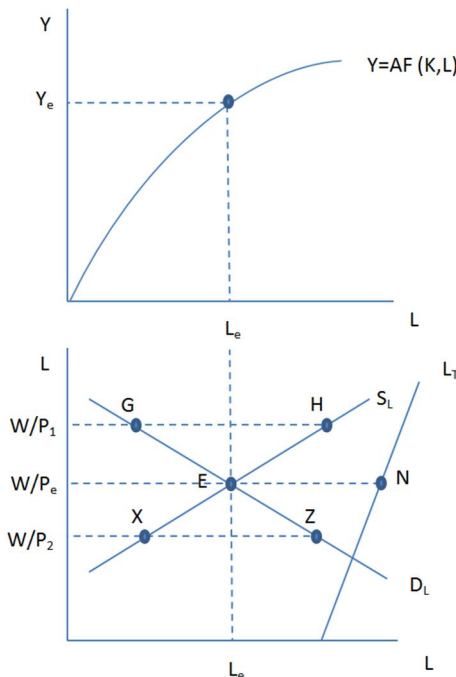
Yukarıdaki fonksiyonda “Y” bir dönemde gerçekleşen reel üretim miktarını, “K” bir dönemde üretim adına kullanılan sermaye miktarını, “L” bir dönemde üretim adına kullanılan emek miktarını, “A” ise toplam faktör verimliliğini göstermektedir ve teknolojiyi de kapsayan ve üretim faktörlerinin verimliliğini etkileyen otonom bir büyüme endeksidir (Snowdon ve Vane, 2012: 35).

Grafik 1.1: Kısa Dönem Üretim Fonksiyonu ve Reel Ücretler

Kaynak: Snowdon ve Vane, 2012: 35

Yukarıda gösterilen 1.1 numaralı grafiğin üst tarafındaki grafik kısa dönem üretim fonksiyonunda emek ve toplam üretim arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Kısa dönem üretim fonksiyonunda değişken olan üretim faktörü emektir ve bu grafikte de emek üzerinden değişiklik meydana gelmiştir. Üretim faktörleri arasında yer alan ve kısa dönemde değişken olan emek faktöründe meydana gelen bir artışın azalan verimler kanununun etkisiyle toplam üretimde meydana getirdiği artış yukarıdaki grafikte “b” noktası ile gösterilmiştir. Emek verimliliğinde meydana gelecek bir artış fonksiyonu olduğu gibi yukarı kaydırmıştır ve başlangıçta kullanılan emek miktarı değişmeden daha fazla bir üretim elde edebilme durumunu oluşturmuştur, bu ise grafikte “c” noktası ile gösterilmiştir. 1.1 numaralı grafiğin alt tarafında ise emeğin marjinal ürünü olan MPL ve emek arasındaki ilişki gösterilmiştir.

Emek talebinin belirleyici unsurlarının başında reel ücret gelmektedir. Emeğin marjinal ürünü dediğimiz MPL ve reel ücretler arasındaki ilişki emek talebini doğrudan etkilemektedir. Emeğin verimliliğinde bir artış meydana geldiğinde emek miktarı sabit olmak üzere emeğin marjinal ürünü artış gösterecektir; bununla beraber, reel ücretlerde de bir artış meydana gelecektir. Klasik ve Neo-klasik ilkeler temelinde emek talebinin bu gösterimine emek arzı da eklendiğinde, bu sefer emek arzında bulunanların davranışları görülecektir (Tiryakioğlu, 2008: 5-6).

Grafik 1.2: Emek Talebi ve Emek Arzı

Kaynak: Snowdon ve Vane, 2012: 39

Grafik 1.2’de emek talebi ve emek arzı reel ücretin bir fonksiyonu olarak gösterilmektedir. Emek talebi reel ücretin azalan bir fonksiyonu iken emek arzı reel ücretin artan bir fonksiyonu olmaktadır. Belirli reel ücret düzeyinde çalışmayı kabul eden işçilerin sayısı S_L ile gösterilen emek arzı ile göstermektedir. Belirli reel ücret seviyesinde işgücüne katılım gösteren işçi sayısını pozitif eğimli L_T eğrisi belirtir. Yani işgücüne katılan kişiler emek güçlerini belirli bir ücret karşılığında sunmak üzere piyasaya dahil olmuşlardır (Snowdon ve Vane, 2012: 39).

1.2 numaralı grafik klasik ve Neo-klasik iktisatın emek piyasasında bakışını irdeleyen Walrasgil denge durumunu belirtmektedir. Söz konusu piyasada denge durumundan bir sapma olduğunda piyasadaki aktörler piyasanın tekrar dengeye gelmesi için yönelim gösterecektir. Örnek vermek gerekirse reel ücretler W/P_1 seviyesinde yani denge reel gelirden yüksek olduğunda H ve G noktaları arasındaki mesafe kadar bir emek arz fazlası oluşmaktadır. Başka bir deyişle bu reel ücret seviyesinde çalışmaya hazır işçiler istihdam edilmezler. Bu durum reel ücretler üzerinde aşağıya doğru bir baskı oluşturmaktadır. Denge reel ücret seviyesine (P/W_e) gelinceye kadar reel ücretler düşer ve daha fazla işçi istihdam edilir (Parasız ve Bildirici, 2002: 60).

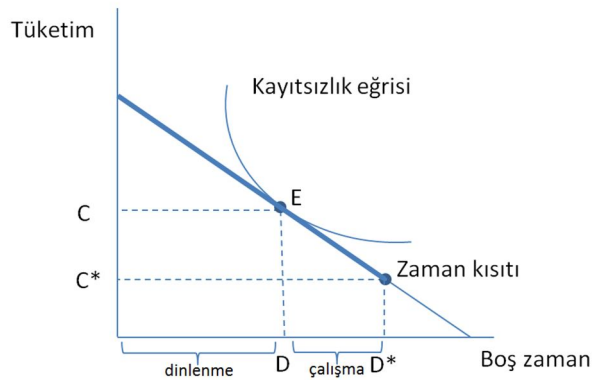
Reel ücret seviyesi W/P_2 'de olduğu gibi denge reel ücretin altında olduğunda ise Z ve X noktaları arasındaki mesafe kadar bir emek talebi fazlası oluşur. Bu talep fazlası işçilerin pazarlık gücünü artırır ve reel ücretlerde yukarıya doğru bir çekim yaratmaktadır. Bu çekim ise reel ücretler denge seviyesine ulaşmaya kadar reel ücretleri arttıracaktır. Denge noktasında (E) istihdam ile işgücü arasında bir fark olduğu görülmektedir. Bu fark iradi işsizliği göstermektedir. Emek arz fazlası olduğu durumda istihdam edilemeyen işçiler için verili reel ücret seviyesinde çalışmaya istekli olma durumu söz konusudur. Yani işsizler, kendi istekleri dışında işsiz kalmaktadırlar (Parasız ve Bildirici, 2002: 61).

Oysa N ve E noktaları arasındaki mesafede görülen işsizlik, W/P_e reel ücret seviyesinde işgücüne dâhil olan ama aynı reel ücret seviyesinde istihdam edilmeyi tercih etmeyen, çalışmama iradesi gösteren işçileri göstermektedir. Bunun sebebi emek arz eden işçilerin çalışma ve boş zaman arasında tercih yapmalarındadır. Bu tercih tüketici tercihlerinde olduğu gibi fayda analizi çerçevesinde ele alınmaktadır. Emek arz eden işçi boş zaman ve çalışma arasında tercih yaptığında gelir getirici bir faaliyetten ve ileride bu gelirle gerçekleştireceği tüketimden vazgeçmektedir. Bu çerçevede tüketim boş zamanın fırsat maliyeti olarak karşımıza çıkmaktadır (Parasız ve Bildirici, 2002: 62).

Bütçe kısıtı fonksiyonunda, p fiyatları, C tüketim miktarını, w nominal ücreti, C^* işçinin herhangi bir çalışma olmaksızın önceki yatırımlarından elde ettiği ya da ailevi olarak kendisine sağlanan otonom gelirini ve L ise çalışma süresini yani arz edilen emek miktarını gösterir. Fonksiyon aşağıdaki gibidir (Bocutoğlu, 2012: 135):

$$C = C^* + (w/p)L \quad (1.2)$$

Grafik 1.3: Bireysel Emek Arzı

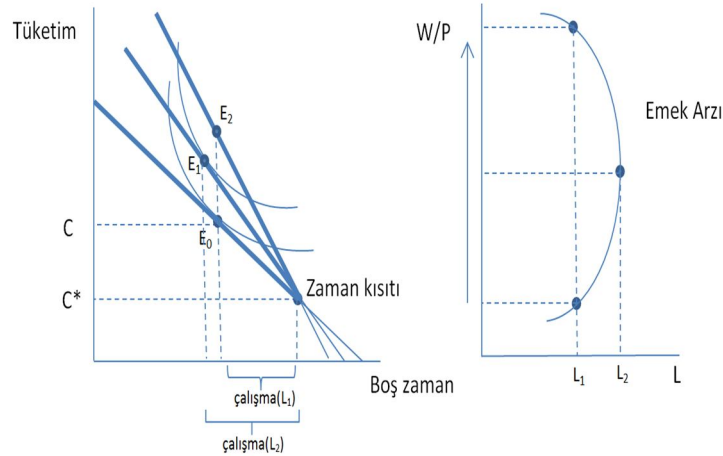
Kaynak: Varian, 1987: 172

1.3 numaralı grafikte işçinin dinlenme tercihi D ile toplam zaman kısıtı D^* ile gösterilmiştir. Bunun yanında C^* ise işçinin çalışmadığı durumda yaptığı tüketim miktarını gösterir. Yukarıda gösterilen kayıtsızlık eğrisi ise işçinin çalıştığı veya çalışmadığı durumlarda elde etmiş olduğu gelirleriyle gerçekleştirdiği tüketimlerinden elde etmiş olduğu faydaların birbirine eşit olduğu gösteren eğridir. Başka bir ifadeyle, kayıtsızlık eğrisinin üzerindeki her bir noktada fayda eşittir (Varian, 1987: 172).

“E” noktası, yani bütçe kısıtı ile kayıtsızlık eğrisinin kesiştiği nokta işçinin faydasını maksimize ettiği optimal seçim noktasıdır. Bu noktada “D” kadar dinlenme ve $(D^* - D)$ kadar da çalışma/emek arzı şeklinde zamanını değerlendirmektedir (Varian, 1987: 173).

Zaman kısıtı ise insanın günde en fazla ne kadar çalışabileceği ile alakalıdır. Hiç kimse günde 24 saat aralıksız çalışamayacaktır. Bu yüzden azami çalışma süreleri yasalar ile korumaya alınmıştır. Dolayısıyla bütçe kısıtının yatay eksenini kestiği noktadan önceki D^* seviyesine tekabül eden bir toplam zaman kısıtı söz konusudur (Tiryakioğlu, 2008: 7).

Grafik 1.4: Geriye Doğru Eğilen Emek Arzı

Kaynak: Varian, 1987: 174

Bütçe kısıtı fonksiyonunun eğimi yukarıdaki formülde de görüldüğü üzere reel ücret (w/p) tarafından belirlenmektedir. Reel ücretteki bir artış bütçe kısıt eğrisini dikleştirir. E_1 ve E_2 reel ücretin yükseldiği durumlarda oluşan optimal seçim noktalarını göstermektedir. Buna göre ilk reel ücret artışı sonucunda her saat için boş

zamanın fırsat maliyeti arttığından işçi boş zamanını çalışma ile ikame etmekte ve L_1 olan çalışma miktarı L_2 'ye çıkmaktadır. Reel ücretin daha da arttırılması sonucunda işçi E_2 seviyesinde optimal seçimini yapmakta, gelir ve ikame etkisinin sonucu olarak daha yüksek gelir elde eden işçinin boş zamana yöneliminin arttığı ve yüksek ücret seviyesinde arz ettiği emek miktarını azalttığı görülmektedir (Varian, 1987: 175).

1.2. KEYNESYEN İKTİSAT VE EMEK PİYASASI

Keynes Genel Teori adlı eserinde Klasik İktisatçıların birçok varsayımına karşı çıkmıştır. Ekonominin uzun vadede kendi kendine dengeye geleceğine dair varsayımı kesin bir dille reddetmiştir. Aynı şekilde Say Kanunu diye bilinen ve her arzın kendi talebini oluşturacağını varsayan teoriyi de kesin bir ifade ile reddetmiştir (Keynes, 2010: 31).

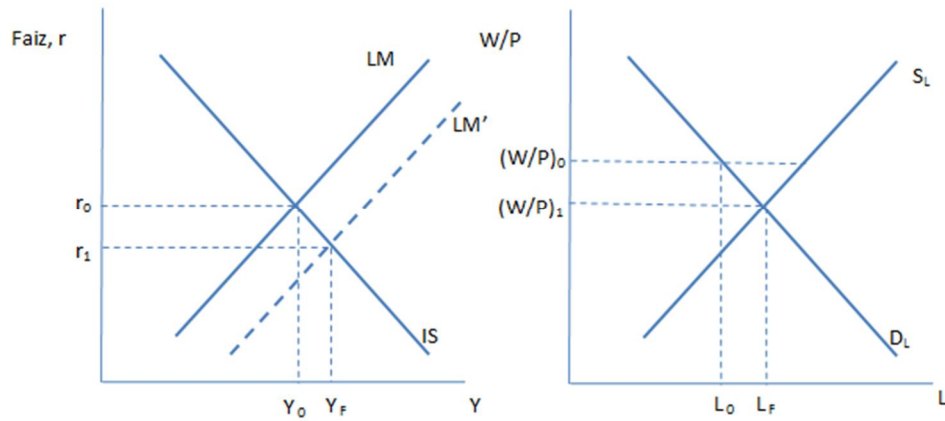
Keynes'e göre piyasalarda klasiklerin iddia ettiği gibi bir tam istihdam durumunun varlığı, şeffaflık olgusunun varlığı, ekonominin uzun vadede sorunlarını kendi kendine düzelterek tekrar dengeye geldiği gibi varsayımlar geçersizdir. Keynes piyasanın işleyişine, dengenin oluşma durumuna Klasikler gibi arz ekseninden değil de talep ekseninden yaklaşmış ve bunları talep olgusu ile açıklamıştır. Keynes, bir ülkenin milli gelirini ülke ekonomisini oluşturan hanehalkı ve firmalar tarafından yapılan harcamaların belirleyeceğini ifade etmiştir. Hanehalkı tüketim yaparken firmalar yatırım yapacaklardır. Tüketim ve yatırım ekonomide üretilmiş olan mal ve hizmetlere yönelik harcamaları göstermekte ve Keynes tarafından efektif talep olarak adlandırılmaktadır. Tüketici, geliri arttıkça marjinal tüketim eğilimi oranında tüketim yapacaktır. Yatırım ise sermayenin beklenen karlılığına ve faiz oranına bağlıdır (Skousen, 2014: 383).

Keynes'e göre ekonominin Klasiklerin iddia ettiği gibi kendi kendine dengeye gelmesi imkânsızdır. Eksik istihdam durumunun var olduğu bir ekonomide yaşanan bir para arzı artışı faizler üzerinde azaltıcı bir baskı meydana getirecek ve bu azalma sonucunda yatırımlar artacak; dolayısıyla, milli gelir artışı yaşanacaktır (Parasız ve Bildirici, 2002: 72).

1.3. NEO-KLASİK SENTEZ VE EMEK PİYASASI

Neo-klasik sentezciler hem Keynes hem de Klasik iktisatçıların görüşlerinden faydalanmışlardır. Bu yaklaşımlardan faydalanarak ortaya koydukları IS-LM analiziyle mal ve para piyasalarını ele alırlar. Söz konusu analizde Keynesyen iktisadın eksik istihdam durumunun varlığını kabul ederek faizler ile toplam üretim miktarı arasındaki ilişkiyi irdelerler. IS-LM analizinde toplam harcamalar toplam gelire eşittir ve o noktada mal piyasası dengesi oluşur. Söz konusu denge noktası da belirli bir reel faiz oranında oluşacaktır (Önsal, 1993: 52).

Grafik 1.6: IS-LM Eğrileri ve Emek Piyasasında Denge

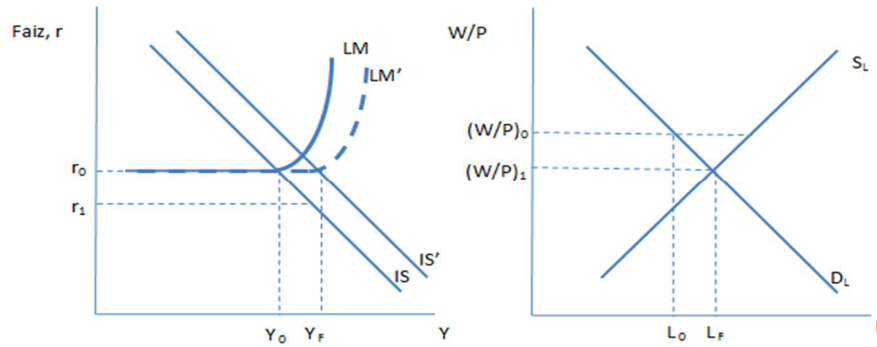
Kaynak: Snowdon ve Vane, 2012: 102

IS-LM modelinde emek piyasasının dengeye ulaşması için nominal ücretin esnek olması gerekmektedir. Bununla beraber, IS-LM modelinde mal ve para piyasalarının dengede olması demek tam istihdam durumunun mevcut olması demek değildir. 1.6 numaralı grafiğin sol tarafında kalan grafikte mal ve para piyasalarının dengede olduğu r_0 faiz oranı düzeyine tekabül eden Y_0 milli gelir düzeyi sağ taraftaki grafikte tam istihdam durumundaki emek istihdamına; yani, L_F düzeyine tekabül etmemektedir. Denge durumunun tekabül ettiği emek talebi L_0 düzeyidir ki, bu düzey eksik istihdamın varlığını işaret eder. L_0 istihdam düzeyinde emek arz fazlası mevcuttur ve bunun neticesi olarak $L_F - L_0$ kadar bir gayri iradi işsizlik vardır. Şayet nominal ücretler esnek olsaydı söz konusu durumda emek arz fazlasının baskısı ile nominal ücretler yani w düşecek ve bu daha az maliyet ve daha düşük fiyatlar demek olacaktır (Ünsal, 2013: 264).

Daha az maliyet ve daha düşük fiyatlar neticesinde fiyatlar genel seviyesinde bir düşüş meydana gelecek; bu ise, nominal olmasa da reel para arzında bir artışı beraberinde getirecektir. Reel para arzındaki bu artış, tahvil piyasasına rağbet edilmesine ve dolayısıyla faizlerde bir düşüş oluşmasını sağlayacaktır. Faiz haddindeki düşüş ise LM eğrisini sağa kaydıracak ve milli gelir düzeyi olan Y 'de bir artış meydana gelecektir. Bu doğrudan olmasa da dolaylı etkiye Keynes etkisi denilmektedir. Bu etki nihayetinde emek piyasasında reel ücretlerin değişmemesine sebep olur çünkü nominal ücretler ve fiyatlar genel seviyesi aynı oranda ve aynı yönde değişim göstermiştir (Ünsal, 2013: 265-266).

Keynes'in analizinde bahsettiği para talebi çeşidi olan spekülative amaçlı para talebinin sebep olacağı durumlardan biri likidite tuzağı olarak adlandırılır. Para arzında meydana gelecek olası bir artışın tamamı spekülative amaçlı para talebi ile karşılaşılrsa nominal ücretler ve fiyatlar esnek olsa dahi piyasa kendiliğinden dengeye ulaşamayacaktır. Likidite tuzağı diye adlandırılan durum para talebinin faize duyarlılığının sonsuz esnek olduğu nokta gerçekleşir. Bu durumda LM eğrisi de yatay eksene paralel hale gelecektir (Skousen, 2014: 392).

Grafik 1.7: Likidite Tuzağı ve Emek Piyasası

Kaynak: Snowdon ve Vane, 2012: 103

1.7 numaralı grafiğin sol tarafındaki grafiğe bakacak olursak LM eğrisi bir yere kadar yatay eksene paralel bir seyir izlemektedir. Bu seyrin olduğu dönem likidite tuzağının olduğu durumu ifade eder. Bu durumda eksik istihdam vardır ve bu yine nominal ücretlerde aşağı doğru bir baskı oluşturur. Bunun sonucunda nominal ücretler azalır ve dolayısıyla maliyetler azalır. Maliyetlerin azalması fiyatlar genel

seviyesini azaltır. Daha önce bahsettiğimiz üzere bu durum reel para arzını artıracaktır. Fakat likidite tuzağı sebebiyle para arzı artışı sonucunda faizler azalmayacaktır. Dolayısıyla reel ücretler aynı seviyede kalamayacaktır. Bu durum ise emek piyasasında eksik istihdam durumunun devam etmesine yol açacaktır (Snowdon ve Vane, 2012: 104).

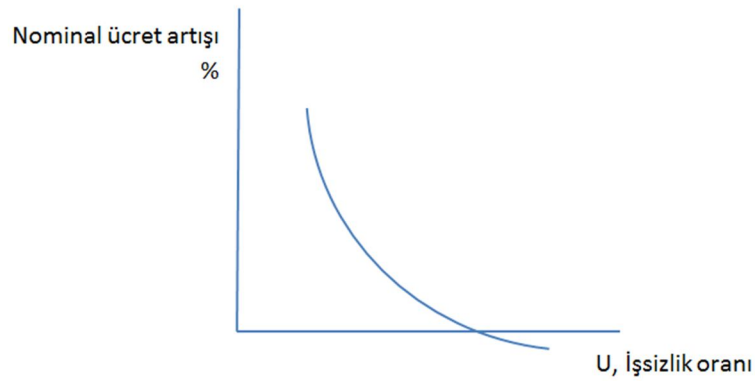
Likidite tuzağı durumu olmasa dahi eğer yatırımların faize duyarlılığı sıfır ise, para piyasası ve mal piyasasının dengede olduğu durumda tam istihdam seviyesine ulaşamayacak ve denge durumunda eksik istihdam olacaktır. Keynesyen iktisatçılar böyle bir durumda IS eğrisinin sağa kaydırılması gerektiği ve bunun için talep artırıcı politikalar izlenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Buna karşın Neo-klasik iktisatçılar arasında önemli bir yere sahip olan Pigou ise bu iddiayı reddederek talep artırıcı politikalara ihtiyaç olmadığı; aksine, fiyatlar genel seviyesindeki düşüşün servetlerde bir artış meydana getireceğini ve bunun sonucunda IS eğrisinin sağa kayacağını iddia etmiştir. IS eğrisinin sağa kayması ise, piyasanın tekrar tam istihdam seviyesine dönmesini sağlayacaktır. Pigou'nun bu varsayımına Pigou Etkisi denilmektedir. Pigou'nun bu iddiasına cevaben Keynes kitabında ek bir bölüm oluşturmuştur. Fiyatlar genel seviyesindeki düşüş ekonomide durgunluğa sebep verir ve bu olumsuz hava ise efektif talebi ve dolayısıyla yatırımları düşürecektir demiştir (Pigou, 1943: 344).

1.3.1. Phillips Eğrisi

William Phillips akademik hayatının ilk çalışmalarını üretim teorileri üzerine yapmıştır. Bu çalışmaların birinde üretim faktörlerinin fiyatları ile üretim miktarı arasında pozitif bir ilişki saptamıştır. Phillips'e göre faktör fiyatlarındaki artış talep miktarındaki artıştan az olduğu sürece üretim miktarı artacaktır. Başka bir iddia olarak da, Phillips ürün fiyatları ile üretim arasında da pozitif ilişki olduğunu iddia etmiştir. Bu çalışmalarında sonra William Phillips iktisat teorilerinde önemli bir yer edinecek olan bir tez ileri sürmüştür. Bu tez, işsizlik oranları ile nominal ücretler arasında negatif yönlü bir ilişkinin varlığıdır. William Phillips söz konusu tezi için yaptığı çalışmasını 1958 yılında tamamlamış ve çalışmasında İngiltere ekonomisine ait 1861-1957 yılları arasındaki verileri kullanmıştır. Çalışmasında korelasyon analizi yapmış ve negatif yönlü bir korelasyon saptamıştır (Yiğit ve Gökçe, 2012: 72).

William Phillips nominal ücretler ve işsizlik oranları arasında saptamış olduğu negatif korelasyonu bir eğri ile göstermiş ve bu eğriye literatürde Phillips Eğrisi denilmiştir. Eğrinin, incelemiş olduğu piyasa olan emek piyasasının klasik bir arz talep yaklaşımına dayandığı görülmektedir. Buna göre emek talebinin emek arzını aştığı durumda emeğin fiyatı yani ücret, yükselme eğiliminde olacak; aksine, emek arzı, emek talebini aştığında ise düşme eğiliminde olacaktır. Buradan hareketle eğer ekonomide düşük işsizlik oranı varsa bu emek talebinin fazla olduğuna; yüksek işsizlik oranı varsa da, bu emek arzının fazla olmasına işaret eder. Eğer ekonomide işsizlik oranı düşükse, işverenler daha fazla işçi bulabilmek adına işçilere daha yüksek ücretler ödemeyi göze alacaklardır. Aksi durumda ekonomide yüksek işsizlik durumu varsa işçiler daha düşük ücret düzeylerinde çalışmaya razı olacaklardır. Bu durumda düşük işsizlik oranı seviyesinde işçileri cezbetmek için işverenler daha yüksek fiyat artışları önermek zorunda kalmaktadır. Yüksek işsizlik oranları söz konusu olduğunda ise, işçiler daha düşük ücret önerileri karşılığında istihdam edilebilecektir (Erdoğan, 2014: 5).

Grafik 1.8: Phillips Eğrisi

Kaynak: Phillips, 1958: 285

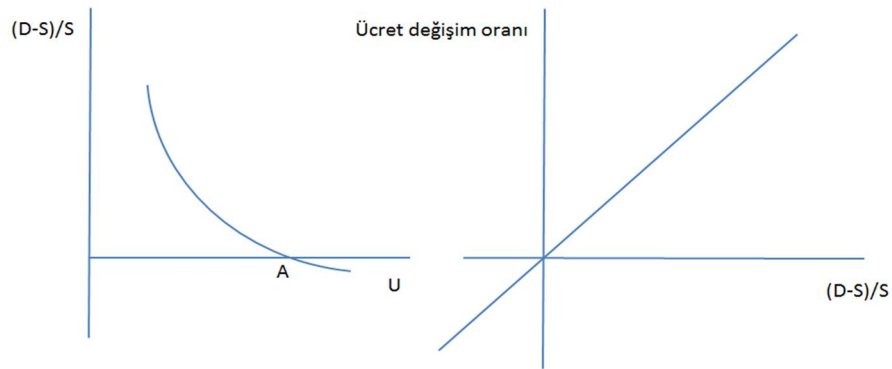
Phillips Eğrisi analizi ile yeni bir açı ortaya çıkmıştır. Bu açı söz konusu analizi yaparken konjonktürel dalgalanmaları da göz önüne alma imkânıdır. Eğer bir ekonomide işsizlik oranları düşükse konjonktür de olumlu seyrediyor demektir. Bu durumda nominal ücretlerde meydana gelecek olası artış olması gerekenden yüksek olacaktır. Eğer ekonomide olumsuz bir konjonktür varsa da durum tam tersi ile işleyecektir (Phillips, 1958: 283-299)

Ücretleri belirleyen birinci faktör, emek verimliliğidir. Emek verimliliğinin artması ücretlerin artacağı anlamına gelecektir. Fakat emek verimliliği ile ücretler aynı oranda artarsa firmanın karlılığı sabit kalacaktır. Kısacası, böyle bir durumda emek talebi değişmeyecektir. Phillips eğrisinden yola çıkarak nominal ücretler ve işsizlik arasındaki ilişki fiyatlar genel seviyesi ve işsizlik arasındaki ilişkiye dönüşmüştür (Bayrak ve Kanca, 2013: 21).

1.3.2. Phillips-Lipsey Modeli

William Phillips tarafından ortaya konulan Phillips Eğrisi 'ne getirilen bakış açılarından ilki Richard G. Lipsey tarafından ortaya konulmuştur. Lipsey, mevcut Phillips Eğrisi analizini esas olarak emek talebi fazlasına dayandırarak geliştirmiştir. Lipsey'in yaklaşımında emek talebi fazlası ile ücret artış oranları arasında pozitif ve doğrusal bir ilişki vardır. Buradan da anlaşılacağı üzere emek talebi olması gerekenden daha fazla bir şekilde arttıkça ücretlerde aynı oranda artacaktır. Lipsey'in varsayımında, 1.9 numaralı grafiğin sol tarafındaki grafikten de anlaşılacağı üzere, nominal ücretlerdeki artış yerine emek talep fazlası oranı olan $(D - S)/S$ almaktadır (Lipsey, 1960: 1-31).

Grafik 1.9: Phillips-Lipsey Modeli

Kaynak: Lipsey, 1960: 14

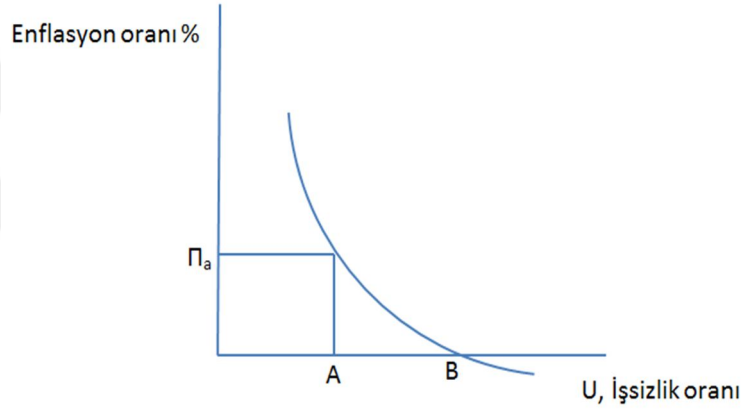
Lipsey'in modeline göre şayet bir ekonomide emek arz ve talebi birbirine eşit ise, ücretlerde herhangi bir değişim meydana gelmeyecektir. Modele göre, 1.9 numaralı grafiğin sağ tarafında kalan grafiğin orijini soldakinin A noktasına denk gelmektedir. A noktası emek arz ve talebinin dengede olduğu birbirine eşit olduğu durumdur; fakat, bu durumda dahi işsizlik söz konusudur. Bu işsizliğe friksiyonel işsizlik

denilmektedir. Friksiyonel işsizliğin sebebi ise, işveren ve işçilerin bir araya gelmesine engel teşkil eden başka durumların varlığıdır (Yiğit ve Gökçe, 2012: 79).

1.3.3 Geliştirilmiş Phillips Eğrisi

Geliştirilmiş Phillips Eğrisi analizi, William Phillips'in ortaya koymuş olduğu teorinin geliştirilmesi ile ortaya çıkmış ve Samuelson ve Solow tarafından ortaya konulmuştur. Samuelson ve Solow'a göre emek piyasasını etkileyecek düzeyde meydana gelen ücret artışı enflasyona sebebiyet vermektedir. Eğer ekonomideki mevcut işsizlik oranını azaltmak istiyorsak enflasyona; aynı şekilde enflasyonu azaltmak istiyorsak da işsizliğe katlanmak zorundayız demektir (Akkuş, 2012: 24).

Grafik 1.10: Geliştirilmiş Phillips Eğrisi

Kaynak: Samuelson ve Solow, 1960: 192

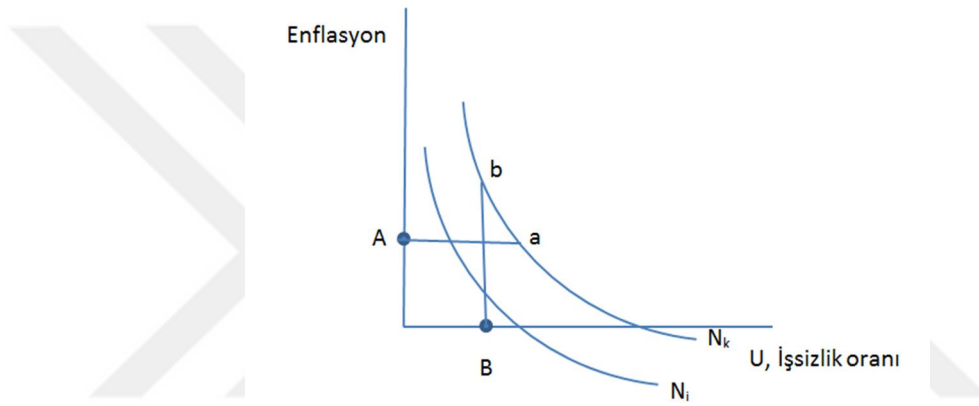
1.10 numaralı grafikten de anlaşılacağı üzere, Geliştirilmiş Phillips eğrisinin yatay eksenini kestiği nokta, enflasyon oranının sıfır olduğu noktadır. Bu nokta B noktasıdır. B noktasında A noktasına doğru gidildiğinde işsizlik oranı azalacak; fakat enflasyon oranı artacaktır. Bu durum ise talep artıcı politikalar ile sağlanmış ve emek talebinde bir artış meydana gelmiştir (Samuelson ve Solow, 1960: 192-193).

Bu analiz neticesinde politikacılar ve karar alıcı mekanizmalara tercih imkânı doğmuştur. Tercihlerini Geliştirilmiş Phillips Eğrisi üzerinden yapacak olan karar alıcılar, işsizlik ve enflasyon arasında bir tercih yapacak ve ona göre bileşimlerini belirleyeceklerdir. Şayet işsizlik oranını azaltıcı bir politika belirledilerse, talep artıcı politikalar uygulayacaklardır. Fakat enflasyon azaltıcı bir politika uygulanacaksa da, bu sefer talep daraltıcı politikalar seçilmelidir. Fakat politikalar genelde talep artıcı

politikalar benimsemişlerdir. Bunun sebebi de işsizlik her zaman politikacıları baskı altına almıştır (Erdoğan, 2014: 12-13).

Fakat bahsettiğimiz gibi bir de enflasyon azaltıcı politika tercihi durumu vardır. Bu durum nadir olarak tercih edilse de bazen enflasyonun çok yüksek oranlarda olduğu ve kronikleşmeye başladığı durumlarda tercih edilebilmektedir. Bu kararı vermek politikacılar için oldukça zordur. Bu durumu anlatan eğriye literatürde “Kötümser Phillips Eğrisi” denilmiştir (Humphrey, 1985: 8).

Grafik 1.11: Kötümser Phillips Eğrisi

Kaynak: Humphrey ve Thomas, 1985: 8

1.11 numaralı grafiğe bakacak olursak, grafikte yer alan A ve B noktaları enflasyon ve işsizlik oranlarının normal sayılan seviyelerini göstermektedir. Bu noktalar birer sınır haddidir. Bu noktaların aşılması durumu, müdahale edilmesi gereken durumdur. N_i olarak gösterilen Phillips eğrisi bu noktaların mevcut olduğu eğridir. Fakat N_k şeklinde gösterilen Phillips Eğrisi normal sayılan sınır hadlerini aşmış olan a ve b olarak gösterilen enflasyon ve işsizlik oranlarına dair seviyeleri ifade etmektedir. N_k eğrisi Kötümser Phillips Eğrisini ifade etmektedir. N_k Phillips eğrisinin mevcut olduğu bir ekonomide karar alıcılar zor olan kararı almalı ve enflasyon azaltıcı politikaları benimsemelidir (Humphrey ve Thomas, 1985: 8-10).

1.4. MONETARİST OKUL VE EMEK PİYASASI

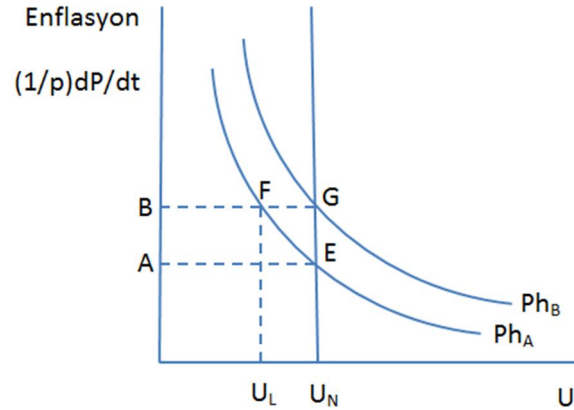
Monetarist iktisatçılara göre, emek talebi reel ücretin bir fonksiyonu iken emek arzı beklenen reel ücretin fonksiyonudur. Daha önce bahsedildiği üzere, Keynesyen

iktisatta emek arzı nominal ücretin artan fonksiyonu olarak ele alınmıştır. Yani nominal ücret arttığında işçiler çalışma sürelerini arttırmaktadırlar. Monetaristler tarafından bu açıklama yetersiz bulunmuş ve emek arzı reel ücretin bir fonksiyonu olarak ele alınmıştır. Bununla birlikte, işçilerin emek arz ederken gerçekleşen reel ücrete değil, bekledikleri reel ücrete göre çalışma kararlarını verdikleri kabul edilmiştir. Çünkü işçiler gerçekleşen fiyat düzeyi konusunda tam bilgiye sahip değillerdir. Buna göre emek arzı beklenen reel ücretin artan fonksiyonudur (Bilgili, 2012: 203).

Monetaristler eksik istihdamın kısa dönemli bir olgu olabileceğini uzun dönemde emek piyasasının gayriiradi işsizliğin ortadan kalkacağı bir denge noktasına geleceğini savunmaktadırlar. Klasik iktisat anlayışına karşı yapılan bir diğer eleştiride ise, emek piyasasının denge hali Monetaristlerde “tam istihdam” olarak değil doğal işsizlik oranı olarak tanımlanmıştır (Friedman, 1977: 451-472). Doğal işsizlik oranı konjonktürel değildir ve ekonominin yapısal özelliklerinin bir sonucudur. Emek piyasasının etkinliği, piyasalarda monopolcü bir yapı mı yoksa rekabetçi bir yapı mı olduğu, sendikaların gücü, kadınların işgücüne katılımı, iş güvencesi rejimi, işsizlik sigortası uygulamaları vb. faktörler doğal işsizlik oranının hangi seviyede gerçekleşeceğini belirleyen yapısal faktörlerden bazılarıdır (Bildiri, Bakırtaş ve Karbuz, 1998: 14-16).

Monetaristlerin tüketimi uzun dönem gelirin bir fonksiyonu olarak tanımlaması üzerine, emek piyasası modeline de beklenti faktörünün eklenmesini gerektiği savunulmuştur. Bunun sonucunda, Phillips eğrisi Friedman tarafından beklentilerin de eklendiği biçimde yeniden düzenlemeye tabi tutulmuştur (Bilgili, 2012: 210-212).

Beklentilerle genişletilmiş Phillips eğrisinde enflasyon statik biçimde değil zaman içinde enflasyon oranındaki değişim ve beklentileri de kapsayacak şekilde tanımlanmaktadır. Başlangıçta ekonomi, U_N yani doğal işsizlik oranı seviyesinde dengededir. Toplam talebi arttırıcı bir parasal genişleme fiyatların artmasına ve talebi karşılamak üzere firmaların daha fazla üretim yapmak üzere istihdamı arttırmalarına sebep olur. Bu genişleme, işsizliğin doğal işsizlik oranından daha düşük bir seviye olan U_L seviyesine inmesine neden olmaktadır (Ardıç ve Aydın, 2011: 132)

Grafik 1.12: Beklentilerle Genişletilmiş Phillips Eğrisi

Kaynak: Ardıç ve Aydın, 2011: 132

1.12 numaralı grafikte, ekonomi B noktasında dengeye gelmektedir. Burada daha yüksek bir fiyat seviyesi ve daha düşük bir işsizlik oranını ifade edilmektedir. Bu nokta aynı zamanda işçilerin beklentilerinin de devreye girdiği noktadır. Çünkü Monetaristler, işçilerin emek arz ederken parasal ücretler üzerinde pazarlık yapsalar bile esas olarak reel ücretlerle ilgilendiklerini ve buna göre davranışlarını belirlediklerini öne sürmektedir. İşçiler genel olarak ekonomide reel ücretlerde yaşanan düşüşü hemen kavrayamazlar, bu duruma para yanılması denir. Bu durumda, emek arzında artış olmasa bile bir daralma yaşanmayacaktır (Ardıç ve Aydın, 2011: 132-133).

Ancak gerçekleşen enflasyon beklenen enflasyonu aşar, işçiler bir sonraki dönemde reel ücretlerinin aslında düştüğünü fark ederler ve parasal ücretleri yeniden yukarıya çekmek için bir baskı oluştururlar. Reel ücretlerdeki bir artış, emek talebinde daralmaya yol açarak işten çıkarmalara sebebiyet verecektir. 1.12 numaralı grafikte bu durum B noktasında bir kayma yaratacak ve F noktasından G noktasına gelinip yeniden doğal işsizlik oranı seviyesinde daha yüksek bir enflasyon oranında dengeye gelecektir. Enflasyon beklentisini piyasaya uyarlarken, kısa vadeli işsizlikten sonra uzun vadede istenilen randıman alınacak ve doğal işsizlik oranında denge sağlanacak ancak genişletici politikanın sonucu enflasyon olacaktır. Bu sebeple grafikte yatay eksene dik olarak gösterilen ve doğal işsizlik oranını ifade eden doğru Uzun Dönem Phillips Eğrisini ifade ederken orijinal biçimdeki negatif eğimli eğriler ise Kısa Dönem Phillips Eğrisini ifade etmektedir (Ünsal, 2014: 273-275).

1.5. YENİ KLASİK OKUL VE EMEK PİYASASI

Yeni Klasik Okulun analizlerinin dayandığı üç temel varsayımdan ilki; yani, Rasyonel Beklentiler Teorisi’ni, John F. Muth geliştirmiş ve ilk defa “Rational Expectations and Theory of Price Movements” adlı makalesinde 1961 yılında yer almıştır. Buna göre, iktisadî karar birimleri, zamanla bir iktisadî değişkeni bir süreç ile öğrenir ve öğrendikleri bu bilgiyi ilgili değişkene ilişkin beklentileri düzenlemek amacıyla kullanırlar. İktisadi karar birimleri, piyasada yer alan ekonomik değişkenlerle ilgili beklentilere yönelik tüm bilgileri kullanma suretiyle sürecin oluşumunda etkili olan değişken ile ilgili bilgi edinirler. Böyle bir durumda beklentilerde hata olması beklenmez (İslatince, 2002: 18).

Yeni Klasik okulun ikinci varsayımı piyasaların süpürülmesi; yani, sürekli temizlenmesi varsayımdır. Ücretler ve fiyatlar tam olarak esnektir ve piyasa rekabeti tam olarak gerçekleşmektedir. Ekonomide baş gösteren istikrarsızlık veya aksaklık halinde ekonomi kendiliğinden dengeye gelecektir. İstikrarsızlık yerini istikrara bıraktığında ise piyasalar temizlenmiş olacaktır. Örneğin; ekonomide işsizlik problemi varsa ve bu durum ekonomiyi etkiliyorsa tüm işsizler iş bulana dek ücretler düşecektir. Ancak işsizler bir noktadan sonra işsizlikle baş edemeyip düşük ücretlerle çalışmaya razı olacaklardır ve işsizlik problemi kendiliğinden çözülecektir (Beaud ve Dostaler, 1995: 25-30).

Yeni Klasiklerin üçüncü varsayımı olan Toplam Arz Hipotezi emek piyasasının sürekli temizlenmesine dayanmaktadır. Piyasa doğal işsizlik oranı seviyesinde temizlenmektedir. Gayr-i iradi işsizliğin olması söz konusu değildir. Toplam arzın firmalar tarafına bakıldığında, üretim kararlarını nispi fiyatlardaki değişime göre veren bu ekonomik birimlerin, ürettikleri ürünlerin cari fiyatlarındaki değişimin nispi fiyatlardaki değişime tekabül edip etmediğini derhal tespit edememeleri, bir sorun yaratmaktadır. Firmalar kendi ürünlerinin fiyatlarındaki değişimlere derhal vakıf olurken, fiyatlar genel seviyesindeki değişimleri ancak gecikmeli olarak öğrenebilirler. Söz gelimi, firmanın ürettiği üründeki fiyat artışı fiyatlar genel düzeyindeki bir artışın sonucu ise diğer ürünler karşısında söz konusu ürünün nispi fiyatı değişmeyecek ve bu nominal artış firmanın arz kararını değiştirmesine yol açmayacaktır. Bu sorun firmaların “Sinyal Alma Sorunu” olarak ifade edilmektedir (Laidler, 2008: 54-56).

Emek piyasası açısından toplam arz hipotezi emek arzına odaklanmaktadır. İşçiler her dönemde boş zaman ve çalışma arasında bir değiş tokuş ilişkisi içinde karar verirler. Cari reel ücretin, reel ücrete ilişkin beklentilerin üzerinde olması halinde gelecekte reel ücretlerin düşeceği düşüncesiyle işçiler daha fazla emek arz etme eğiliminde olurlar. Ters durumda ise reel ücretlerin yükseleceği beklentisi altında değiş tokuş ilişkisinde boş zamana daha fazla yönelirler. Dolayısıyla emek arzı reel ücretlerdeki değişimlere derhal karşılık vermektedir. Dolayısıyla da istihdamdaki değişimler emek arzını oluşturan işçilerin rasyonel beklentileriyle verdikleri kararlarının sonucudur (Snowdon ve Vane, 2012: 206).

Yeni Klasikler emek piyasası analizleri işsizlik sorununa klasik liberal varsayımlar ile yaklaşmaktadır. Devletin işsizlik sorununa karşı önlem alması bir yana bizzat işsizliği arttıracak varsayımı ile hareket etmektedirler. Emek piyasası tam rekabet koşulları altında doğal işsizlik oranı seviyesinde temizleneceğinden emek piyasasında ücret esnekliğini bozan her türlü devlet regülasyonu ve sendikacılık faaliyetleri politik olarak dışlanmalıdır. Çünkü piyasalar kendiliğinden temizlenmektedir. Uygulanacak olan gevşek para politikası da talebi hareketlendirmenin yanı sıra, rasyonel beklentiler varsayımı gereği yalnızca nominal sonuçlara yol açacaktır (Laidler, 2008: 54-58).

1.6. YENİ KEYNESYEN OKUL VE EMEK PİYASASI

Yeni Keynesyen Okul olarak adlandırılan akımın öncüleri esasen Yeni Klasik Okul'un savlarına karşı ortaya çıkmışlardır; fakat, her savını reddetmemişlerdir. Örneğin, Yeni Keynesyenler, Yeni Klasiklerin ortaya koymuş olduğu rasyonel beklentiler hipotezini kabul etmişlerdir. Fakat bunun yanında Yeni Keynesyenler, Yeni Klasiklerin iddia ettiği gibi piyasaların nominal ve reel katılıklar vasıtasıyla kendiliğinden dengeye geleceği iddiasını reddetmiş ve bunun bir sonucu olarak nominal değişikliklerin aynı zamanda reel değişiklikleri de etkileyeceğini savunmuşlardır. Kısacası Yeni Keynesyenler tıpkı Keynes gibi Klasik İktisat Okulunun varsayımı kabul edilen kendi kendine dengeye gelmenin geçersiz olduğunu savunmuşlardır (Gordon, 1990: 1123-1125).

Yeni Keynesyen okula göre ücretler ve fiyatlar esnek değil yapışkandır. Bunun sebebi ise birçok faktöre dayandırılmıştır. Uzun dönemde ise firmaların ve işçilerin

kendi çıkarlarını düşünerek rasyonel hareket ettiklerini düşünmüşlerdir. Bu görüşleri ile yeni klasik okulla aynı noktada yer almışlardır (Eren, 1991: 112-129).

Daha anlaşılır bir şekilde ifade etmek için reel ve nominal katılıkların açıklanması gerekmektedir. Talepte gerçekleşen nominal değişikliklerin nominal fiyatlara hemen yansımaması durumu nominal katılıkları anlatır. Reel fiyatlarda ya da reel ücretlerde yapılacak olan ayarlamalarda karşılaşılan engeller sonucunda veya fiyatların birbirine karşı yapışkan ve katı olması durumunda ortaya çıkan duruma reel katılıklar denilmektedir (Eren, 1991: 112-129).

Reel ve nominal katılıklar kavramlarının detaylı bir şekilde açıklanması Yeni Keynesyen Okul'un özellikle emek piyasasına bakışının daha net anlaşılmasına olanak sağlayacaktır.

1.6.1. Nominal Katılıklar

Akerlof, Yellen ve Mankiw gibi Yeni Keynesyen Okulun öncüleri arasında yer alan iktisatçılar, emek piyasalarında ve mal piyasalarında oluşan nominal ve reel katılıkların sebeplerini açıklamaya çalışmışlardır. Bunun için tam rekabet koşullarının geçerli olduğu varsayımı irdelemişler ve mikroekonomik incelemeler yapmışlardır. Yeni Keynesyen iktisatçılar bu süreçte eksik rekabet varsayımının devam ettiğini kabul etmişlerdir (Backhouse, 2008: 21-23).

Tam rekabet piyasasında yer alan firmalardan herhangi biri piyasa fiyatının üzerinde olan bir fiyattan satış yapmaya kalkarsa alıcı bulamayacaktır. Bu aynı zamanda tam rekabet piyasasında fiyatların tam esnekliğinin olduğu anlamına gelmektedir. Fakat bu durum eksik rekabet koşullarında geçerli değildir. Eksik rekabet koşullarının hâkim olduğu bir piyasada talep artışlarına karşı fiyatların vereceği tepki firmaların elindedir. Firmalar istedikleri takdirde fiyatları üzerinde oynama yaparak kar maksimizasyonu hedefleyebilirler. Monopolist bir ortam gerçekleşecek; bu durumda monopol firma kar maksimizasyonunu marjinal maliyetinin marjinal hasılasına eşit olduğu noktada belirleyecektir. O noktaya tekabül edecek olan fiyat-üretim tercihinde bulunacaktır (Backhouse, 2008: 24-25).

Eksik rekabet piyasasında yer alan firmalar fiyatlar üzerinde değişiklik gücüne sahiptirler. Fakat bu değişikliği yapmadan önce gözlemleri gereken bazı şeyler

vardır. Bunlardan birincisi kendisinin olası fiyat değişikliğine piyasadaki diğer firmaların nasıl tepki vereceğidir. Kendisinin fiyat düşürmek ile elde etmeyi planladığı kazancı diğer firmalarında fiyat düşürmesi sonucunda ortadan kaybolabilecektir. Bu durumda firma diğer firmaların kararlarına karşı hassas olmalıdır. Gözlememesi ve dikkat etmesi gereken bir diğer husus ise, fiyatlarda yapacağı değişiklik sonucunda bunu alıcılara duyurmak için sarf edeceği reklam, duyuru gibi giderlerin buna değip değmeyeceğidir. Fiyatlardaki oynamanın akabinde yapılması gereken duyuru, reklam gibi maliyetlere literatürde menü maliyetleri denilmektedir (Gordon, 1990: 1135-1140).

Katılıkların emek piyasasına bakan yönünde ise, nominal katılığın başlıca sebebi iş sözleşmeleridir. İş sözleşmeleri genelde uzun dönemli sözleşmelerdir ve bu sözleşmeler sonucunda işveren ve işçiler bir ücret üzerinden anlaşma sağlarlar. İş sözleşmelerinin devam ettiği bir durumda piyasada yaşanacak olası bir negatif talep şokuna karşı nominal ücretler tepki veremez ve bu sebepten ötürü bir katılık oluşur. İşsizlik sigortası ve asgari ücret uygulamaları da, bu uygulamalar nominal ücretlerin belirli bir seviyenin altına inmesini, yasal yünden (asgari ücret) ya da işçilere verdiği pazarlık gücü dolayısıyla (işsizlik sigortasının işsiz kalmanın maliyetini azaltması) engellediği ölçüde nominal katılık yaratmaktadır (Backhouse, 2008: 21-27).

1.6.2. Reel Katılıklar

Menü maliyetleri kavramı ve analizi nominal katılıkların temel açıklayıcısı olmuştur. Fakat bu yaklaşıma bazı eleştiriler gelmiştir ve bu eleştirilerin başında reel katılık olgusu vardır. Şayet nominal katılıkların reel bir karşılığı yok ise; yani, nominal katılıkların sebebi olan reel bir katılık söz konusu değilse, nominal katılıklar reel piyasada reel değişkenleri etkileyemez savı ortaya atılmıştır. Bu sava karşılık reel katılıklar mikro teoriler ile açıklanmaya çalışılmıştır (Tomer, 2001: 285).

Eksik rekabet koşullarında yer alan bir firmanın kar maksimizasyon noktası olan marjinal maliyetinin marjinal hasılatına eşit olacağı noktada üretimini yapacağı varsayılarak marjinal hasılat fonksiyonu aşağıdaki gibidir (Tomer, 2001: 286):

$$MR = P + P(1/e) \quad (1.3)$$

Yukarıdaki denklemde firmanın fiyatı P , talebin fiyat esnekliği ise e ile ifade edilmektedir. Firma kar maksimizasyonu yaptığı noktada fiyatını belirlediği için ve kar maksimizasyonu noktasında marjinal hasılat marjinal maliyete eşit olduğu için yukarıdaki denklemde yer alan MR yerine marjinal maliyeti temsilen MC yazılabilir. Aşağıdaki denklemde ise fiyat tek başına bırakılmış ve marjinal maliyet olan MC yerine nominal ücretin emeğin marjinal ürününe bölümü yani W/MPL konulmuştur (Tomer, 2001: 286-288);

$$P = W/MPL[1/(1 + 1/n)] \quad (1.4)$$

Yukarıdaki denklemde yer alan $[1/(1 + 1/n)]$ terimi talebin fiyat esnekliği olarak ifade edilen e terimi ile ters yönde artmaktadır. Bu terime mark up denilmektedir. Eksik rekabet koşullarında yer alan oligopolistik firmalar özellikle resesyon dönemlerinde bu mark up üzerinde anlaşılamaya giderler ve bu durum fiyatlarda reel bir katılık oluşturur. Bunun sebebi, firmaların marjinal maliyetlerindeki değişikliğin mark up tarafından kapatılıyor olmasıdır (Tomer, 2001: 290-293).

Piyasalarda oluşabilecek reel katılık durumunun tek sebebi menü maliyetleri değildir. İşin firmalara bakan tarafının yanında bir de tüketiciye bakan tarafı vardır. Bir piyasada alıcı durumunda yer alan tüketiciler piyasadaki her ürünün fiyatını bilemezler; eğer, fiyatları öğrenmek isterlerse de bu onlara bir maliyet yaratacaktır. Birçok tüketici söz konusu araştırma maliyetine katlanmak yerine her zaman alışveriş yaptığı ve artık alışkanlık haline getirdiği yerden alışverişini yapmaya devam etmeyi tercih eder. Fakat piyasada o ürünü arz eden üretici çoğaldı ise veya o ürünün fiyatlarında bir azalma durumu meydana geldi ise bu durum tüketiciler için olumsuz bir durum oluşturacaktır; çünkü, araştırma maliyeti daha ucuz duruma gelmiştir (Laidler, 2008: 173-175).

Tüketiciler araştırma maliyetine katlanırken, üreticiler menü maliyetleri gibi reklam maliyetlerine katlanmak zorundadırlar. Bu maliyetler ise, piyasa içerisinde önemli birer maliyet kalemidirler. Ekonomide bir canlanma durumu söz konusu ise böyle dönemlerde bu maliyetler azalır; çünkü, ekonomik birimler bu maliyetlere ihtiyaç duymazlar, aksi durumda ekonomide bir durgunluk süreci var ise söz konusu

maliyetler artacaktır. Bunun gibi durumlar piyasada reel bir fiyat katılığı meydana getirmektedir (Laidler, 2008: 173-179).

1.6.3. Örtük Sözleşme Modeli

Örtük sözleşme modeline göre işverenler ve işçiler arasında resmî bir iş sözleşmesi yoktur. Fakat bunun yerine aralarında örtük bir sözleşme yapmışlardır ve bu sayede nominal ücret katılığı devam etmektedir. Modelde işçiler riske karşı; işverenler ise risk yansız olarak tanımlanır. Model, Gordon, Azariadis ve Bally adındaki iktisatçılar tarafından geliştirilmiştir (Ardıç ve Aydın, 2011: 194).

Örtük sözleşme modeline göre işçilerin işverenlerinden sadece ücret almanın yanında üçüncü araçlara ihtiyaç duymaksızın sigorta hizmeti de alabildiği varsayılır. Riske karşı olarak tanımlanan işçiler risk yansız firmalarının sahiplerinden ücretlerine karşı bir güvence bir nevi sigorta talep etmektedirler. Firmalar ise bu durumu farklı departmanları vasıtası ile gerçekleştirir. Firmanın üretim departmanı işçinin emeğine dair emek verimliliğini bulur ve ücretini belirler; sigorta departmanı işçilerinin olası işsizlik durumuna binaen bir sigorta primi belirler; muhasebe departmanı ise, bu ödemeleri işçilere yapar. Ekonomide bir durgunluk var ve işsizlik yüksek ise, işçi sabit ücret garantisi aldığı için sigorta primi pozitif olacak; fakat, aksi durumda negatif olacaktır (Azariadis ve Stiglitz, 1983: 4).

Kısacası bu modelde resmî olmasa da bir kapalı yani örtük sözleşme durumu vardır. Nominal ücretlerde bir katılık söz konusudur.

1.6.4. Etkin Ücret Teorileri

Etkin ücret modeli adından da anlaşılacağı üzere işçinin üretimdeki etkinliği ne kadar yüksekse ücreti de o kadar yüksektir varsayımına dayanır. Teoriye göre emeğin marjinal verimliliği ile reel ücretler arasında pozitif bir ilişki vardır. Firmalar emeğin marjinal verimliliğini yükseltmek ve cezbedici bir etken olmasını isteyerek reel ücret seviyelerini yüksek tutmaları sonucunda reel ücretlerde bir katılık oluştuğunu varsayar (Kaytancı, 2010: 95).

Etkin ücret modelinde işverenler emek verimliliğini artırmak üzere reel ücreti piyasadaki denge reel ücret seviyesinden yukarıda tutarlar. Piyasada durgunluk var

ise ve bunun sonucunda yüksek işsizlik var ise piyasada daha düşük bir reel ücret düzeyinde çalışmaya hazır olan işçiler var demektir. Firmalar bu işçilerin emek verimlilikleri hakkında olumsuz düşünecek ve reel ücret seviyesini düşürmeyeceklerdir. Bu ise reel ücretler seviyesinde bir katılık oluşmasına sebep olacaktır (Gordon, 1990: 1157).

Firmalar bu davranışı ile kar maksimizasyonu amaçlarını yabana atmamaktadırlar. Çünkü reel ücret seviyelerini düşürdükleri takdirde yeni istihdam edecekleri işçiler ile emek verimlilikleri de düşüş gösterecek; dolayısı ile üretimleri azalacaktır. Bu ise firma karını olumsuz etkileyecektir (Yellen, 1984: 200).

Firmanın kar fonksiyonuna etkin ücret kavramını dâhil edecek olursak modelin varsayımı gereği işçinin alacağı ücret ile işçinin emek verimliliği arasında bir ilişki kurulması gerekmektedir. Etkin ücret modelinin yer aldığı şekilde gösterilecek firmanın kar fonksiyonu aşağıdaki gibidir (Katz, 1986: 235):

$$\pi = AF[e(w)L] - wL \quad (1.5)$$

1.5 numaralı denklemde gösterilen, bir firmanın kar fonksiyonuna bakacak olursak; fonksiyonda w ile gösterilen terim reel ücreti ifade etmektedir. L ile ifade edilen ise emek girdisidir. A terimi ise işçinin verimlilik değıştirici faktördür (Katz, 1986: 236).

İşçilerin aldığı reel ücret ile emek verimliliği arasında pozitif bir ilişki olsa da, bu ilişki doğrusal değildir. Belli bir reel ücret seviyesine kadar reel ücretlerdeki artış reel ücret artış oranından daha fazla emek verimliliği artışı sağlar. Fakat o belirli seviyeden sonra reel ücret artışı kendi artış oranından daha az bir emek verimliliği artışı sağlayacaktır. Kar maksimizasyonu hedefleyen bir firma ise, rasyonel hareket edecek ve reel ücretlerdeki artış oranı emek verimliliğindeki artış oranından düşük olduğu sürece reel ücret artışına devam edecektir. Aksi durumda reel ücretlerini artırmayacaktır. Bunu bir esneklik durumu olarak düşünürsek, emek verimliliğinin esnekliği 0 olduğu yerde kar maksimizasyonu olacaktır (Kaytancı, 2010: 98-101).

Etkin ücret modelini açıklayan bazı mikro teoriler bulunmaktadır. Bunlardan birincisi İş Gücü Devri modelidir. İş Gücü Devri modeli, emek verimliliği ve işçinin ücreti arasındaki ilişkiyi işçinin hayat koşulları yolu ile açıklamaktadır. Modele göre

bir işçi şayet daha fazla ücret alırsa işçinin yaşam kalitesi yükselecektir. İşçi artan geliri sayesinde daha iyi barınacak, daha iyi beslenecek ve daha iyi eğitim imkânlarına sahip olacaktır. İşçinin yaşam kalitesindeki bu yükselme ise işçinin emek verimliliğini artıracaktır. İşçinin yaşam standartlarını bu denli artıracak bir değişiklik, söz konusu reel ücret artışının yaşandığı sınır ile alâkalıdır. Şayet işçinin gelir seviyesi düşükse ve barınma yiyecek eğitim ve benzeri ihtiyaçlarını karşılayamayacak veya az karşılayacak seviyede ise, işçinin reel ücretinde yapılacak olası artış işçinin yaşam kalitesini haliyle çok etkileyecektir. Fakat işçi mevcut geliri ile söz konusu ihtiyaçlarını zaten karşılamakta ise, reel ücret artışı işçinin emek verimliliğini nispi etkileyecektir (Ardıç ve Aydın, 2011: 196).

İş gücü devri modelinin bir diğer tarafı da, ülkelerin gelişmişlik seviyesine göre değişkenlik göstermesidir. Gelişmiş ülkelerde üretim faaliyetinde bulunan firmalar istihdam ettikleri işçilerine üretim yapabilmeleri adına bir takım eğitimler verir ve masraflarda bulunurlar. Söz konusu işçiler şayet kısa süre içerisinde işten ayrılırlarsa bu durum firmalar için olumsuz bir durum teşkil etmektedir. Çünkü firma işçilerine eğitim vererek yatırım yapmış; fakat, karşılığını alamadan işçisini kaybetmiştir. Bu durumu yaşamak istemeyen firmalar işçilerine yüksek bir reel ücret verirler (Salop, 1979: 119).

Etkin ücret teorisinin mikro teorik altyapısını oluşturan bir diğer model ise, içeridekiler-dışarıdakiler modeli olarak bilinmektedir. İçerdekiler-dışarıdakiler modeline göre piyasada mevcut durumda istihdam edilmiş olan işçiler kendi aralarında bir birlik ve dayanışmaya sahiptir. Bu dayanışmanın üç faydası ve amacı bulunmaktadır. Bunlardan biri dayanışma içerisinde bulunan işçilerden herhangi birinin işten çıkarılma duruma karşı herkesin tepki göstermesi sonucu işten çıkarılmaya karşı bir toplu direnç kazanılmasıdır. İkincisi, dayanışma içindeki işçilerin bu dayanışma sayesinde işverenler ile ücret konusunda bir pazarlık gücüne sahip olmalarıdır. Üçüncüsü ise, dayanışma içinde bulunan işçilerin çalıştığı firmalar dışarıdan yeni bir işçi istihdam ettiğinde söz konusu işçiye karşı dayanışma içinde bulunan işçilerin topluca bir tavır alması dışlayıcı davranışlarda bulunması ve işçinin emek verimliliğinin böylece düşürülmesidir. Bunun sonucunda firmalar ellerindeki işçileri korumak ve onları kaybetmemek adına reel ücret seviyelerini yüksek tutacaklardır (Lindbeck ve Snower, 2001: 168-170).

Etkin ücret teorisinin mikro teorik altyapısını oluşturan başka bir model ise, Ters Seçim Modeli'dir. Ters Seçim Modeli'nde tıpkı limonlar sorunu olarak anılan ve asimetric bilgiye dayanan konuda olduğu gibi ona benzer bir asimetri bilgi sorununun emek piyasasında yaşandığı anlatılmaktadır. Limon problemi olarak bilinen konuda ikinci el arabalar örneği verilmektedir. Piyasada satışa sunulan ikinci el arabalar hakkında alıcı konumunda bulunanların tam bilgi sahibi olmaları imkânsızdır. Araba sahipleri arabalar hakkında tam bilgi sahibidir. Bu durumda ise satıcılar sorunlu arabalarına piyasa fiyatı olan; fakat, değerinden fazla olan bir fiyat belirlerler ve bu fiyattan alıcı bularak araçlarını satarlar. Söz konusu sorunlu arabayı asimetric bilgi sebebiyle satın alan alıcılar ise, limon diye tabir edilen arabaları alarak yanılığa düşmüşlerdir (Akerlof, 1970: 489-492).

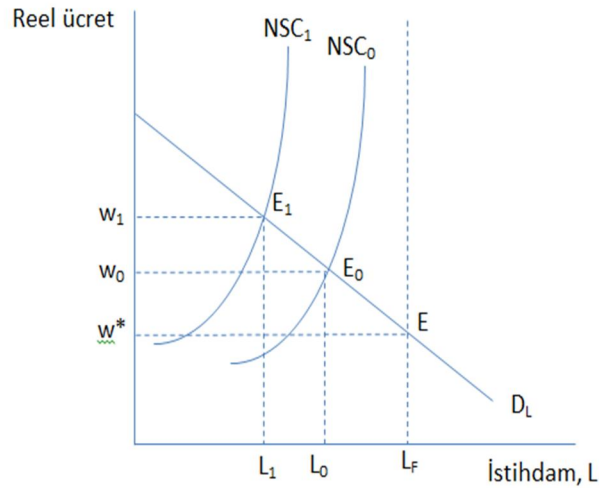
Limon probleminin emek piyasasına uyarlanmış şekli ise şu şekildedir; piyasada yer alan işçilerin emek verimliliği ve kaliteleri hakkında işçiler tam bilgi sahibi iken işverenler istihdam etmedikleri hakkında bilgi sahibi değildir. Bu durumda bir asimetric bilgi sorunu doğmaktadır. Bu asimetric bilgi durumundan dolayı işverenler yeni istihdam edecekleri işçi adaylarına çürük veya başka bir tabir ile limon olarak bakarlar. Bu olumsuz durumdan dolayı işverenler mevcut istihdam ettikleri işçileri kaybetmemek için reel ücret seviyesini yüksek tutar ve bu durum bir kez daha katılık oluşmasına neden olur (Noldeke ve Van Damme, 1990: 21).

Etkin ücret teorisinin mikro teorik altyapısını oluşturan bir başka model ise, Kaytarma modelidir. Bu modelde işçilerin çalışırken belirli bir efor sarf ettiği, bu eforun reel ücretle pozitif bir ilişki içinde olduğu, ancak aynı zamanda işçilerin kaytarma eğilimi de gösterdiği tespitine dayanmaktadır. Modele göre işçiler sürekli kaytarma eğilimindedirler, yakalanmadıkları her an kaytarmak isterler; çünkü, çalışmak efor göstermek işçiler için negatif fayda unsurudur. Fakat aynı zamanda işçi şayet kaytarırken yakalanırsa işten atılacak ve ömür boyu çalışarak elde edeceği bir faydayı kaybedecektir. Model de işçiler bu iki fayda durumundan birini tercih edecektir (Lindbeck ve Snower, 2001: 175) .

İşçinin yapması gereken bu ikili tercih durumunda işçiye verilen reel ücret ve yakalanma olasılığı arttığı takdirde işçi kaytarmaktan vazgeçecektir. Ters durumda işçinin yakalanma olasılığı azaldıkça ve işçiye verilecek işsizlik sigortası arttıkça işçi

kaytarmayı tercih edecektir. Görüldüğü üzere işçiye verilen reel ücret kaytarma sorununun en önemli noktasıdır. İşçinin kaytarmasını engelleyecek seviyede belirlenen bir reel ücret hem işçi için hem de firma için faydalı olacaktır. Firma bu sayede üretimde etkinlik sağlayacak ve bunun yanında bir de kaytarma takibi gibi bir maliyetten kurtulmuş olacaktır (Shapiro ve Stiglitz, 1984: 435-438).

Grafik 1.13: Kaytarmama Koşulu (Non-shirking Condition) ve İstihdam

Kaynak: Snowdon ve Vane, 2012: 345

1.13 numaralı grafikte verilen NSC (Non-Shirking Condition) eğrisi işçilerin belirli bir istihdam seviyesinde kaytarmamalarını sağlayan reel ücreti gösterir ve pozitif eğimlidir. Ekonomide tam istihdam seviyesine yaklaşıldıkça işçiler kaytarma eğilimlerini artırır. Bu ise NSC eğrisinin pozitif eğimli olmasına sebep olur. Grafikte E noktası olarak gösterilen nokta tam istihdamın olduğu noktadır. w^* ise tam istihdam seviyesinde işçilerin alacağı reel ücret seviyesini temsil eder. Fakat bu reel ücret seviyesinde işçiler kaytarma eğiliminde bulunacaklardır; çünkü, reel ücret seviyesi azdır. Bu yüzden işçiler daha yüksek bir reel ücret seviyesini talep edecekler ve dolayısı ile $L_F - L_0$ kadar olan bölge kadar gayri iradi işsizlik oluşacaktır (Snowdon ve Vane, 2012: 345-346).

Şayet işçilerin olası işsizlik durumunda alacakları işsizlik sigortası artar veya işverenler işçileri üzerinde kaytarma durumlarına binaen denetimlerini artırırsa, emek arzı azalacak ve NSC eğrisi sola kayacaktır. Bu durumda $L_F - L_1$ kadar olan alan gayri iradi işsizliği temsil edecektir.

Etkinlik ücreti teorisinin mikro teorik altyapısını oluşturan başka bir model ise, adalet modeli olarak adlandırılmaktadır. Adalet modeli Akerlof tarafından ortaya atılmış ve Akerlof bu modeli ile Nobel ödülü kazanmıştır. Akerlof adalet modeli olarak adlandırdığı modelinde, emek verimliliğinin başka üretim faktörlerinden niteliksel farklılıklar gözettiğini ve bunları anlamak için psikoloji ve sosyolojiden yararlanmanın şart olduğunu vurgulamıştır. Akerlof bu model ile emek piyasasına davranışsal bir bakış açısı kazandırmıştır. Modelde etkinlik ücreti adalet ve adil ücret kavramlarıyla ele alınmıştır. Akerlof'a göre reel ücret seviyesinin tam istihdam seviyesindekinden yüksek olarak belirlenmesi, o seviyenin adil bir seviye olmadığına olan algıdan dolayıdır (Akerlof, 2002: 415).

Akerlof'un modeline göre işveren işçilerine vereceği reel ücret seviyesini belirlerken işçilerinin arasındaki kıskançlık duygusuna mani olmayı hedeflemelidir ve buna göre bir reel ücret seviyesinde karar kılmalıdır (Akerlof ve Yellen, 1990: 263).

1.6.5. Doğal İşsizlik, NAIRU ve Histerisiz Etkisi

Monetarist iktisatçıların öncüsü olarak kabul edilen Milton Friedman tarafından ortaya atılan doğal işsizlik oranı kavramı Yeni Keynesyen iktisatçılar tarafından "Enflasyonu Hızlandırmayan İşsizlik Oranı (Non-Accelerating Inflation Rate of Unemployment)" olarak değiştirilmiştir. Bu iki kavram özünde aynı anlama gelmektedir. NAIRU kavramı ilk defa James Tobin tarafından 1980 yılında yazdığı bir makalesinde kullanılmıştır. Tobin makalesinde NAIRU'yu doğal işsizlik kavramı yerine kullanmıştır (Tobin, 1980: 24).

Monetarist iktisatçılar doğal işsizlik oranını, piyasada denge durumunda oluşan ve gönüllü işsizler dışında ekonomide yer alan bütün emek arzının istihdam edildiği durumda oluşan işsizlik oranı şeklinde tanımlamışlardır. Onlara göre doğal işsizlik oranı yapısal değişiklikler ile değişebilmektedir. Yeni Keynesyen iktisatçılar bu oranın sadece adını değiştirmemiş, ona yeni bir bakış açısı da katmışlardır. Yeni Keynesyenlere göre NAIRU sadece yapısal değişiklikler ile değil dönemler arası işsizlik oranları arasındaki farklara göre de değişebilmektedir. Bunun yanında Yeni Keynesyenler söz konusu analizlerini Monetaristler gibi serbest rekabet koşullarında değil, eksik rekabet koşullarını dikkate alacak şekilde geliştirmişlerdir (Ball ve Mankiw vd. , 1999: 228).

Yeni Keynesyenler bu analizlerini işsizlik oranı bir önceki dönemdeki işsizlik oranından yüksek olursa NAIRU değişecektir şeklinde açıklamışlardır. Bu analizlerinin Histerisiz olarak adlandırdıkları modelde ele almışlardır. Bir değişken dışsal olan başka bir değişken etkisiyle değişir ve dışsal etki ortadan kalktıktan sonra eski durumuna dönemez ise, buna Histerisiz etkisi denilmektedir. Histerisiz etkisinin formülize edilmiş hali aşağıda gösterilmektedir (Ardıç ve Aydın, 2011: 209):

$$UN_t = UN_{t-1} + a(U_{t-1} - UN_{t-1}) + b_t \quad (1.6)$$

1.6 numaralı formülde cari dönem doğal işsizlik oranı ya da NAIRU, UN_t ile gösterilmekte, cari işsizlik oranı ise U ile ifade edilmektedir. Bir önceki dönemde cari işsizlikle NAIRU arasındaki farkı gösteren terim ise $(U_{t-1} - UN_{t-1})$ ile gösterilmiş ve bunun önündeki a terimi ise bir katsayıdır. Formülde yer alan b_t terimi ise NAIRU'yu etkileyen işsizlik sigortası ya da iş güvencesi rejimleri gibi diğer yapısal piyasa özelliklerini belirtmektedir (Ardıç ve Aydın, 2011: 210).

Modele göre bir önceki dönemde NAIRU'nun üstünde bir işsizlik oranının gerçekleşmesi cari dönemde NAIRU'nun da artması anlamına gelmektedir. Yeni Keynesyenler Monetaristler gibi yapısal değişikliklerin çok önemli olmadığını düşünmüş ve yapısal durumları ifade eden b_t teriminin NAIRU hakkında belirleyici olmadığını iddia etmişler ve yapısal etkenlerden ziyade histerisiz etkisini öne çıkarmışlardır.

1.7. POST KEYNESYENLER VE EMEK PİYASASI

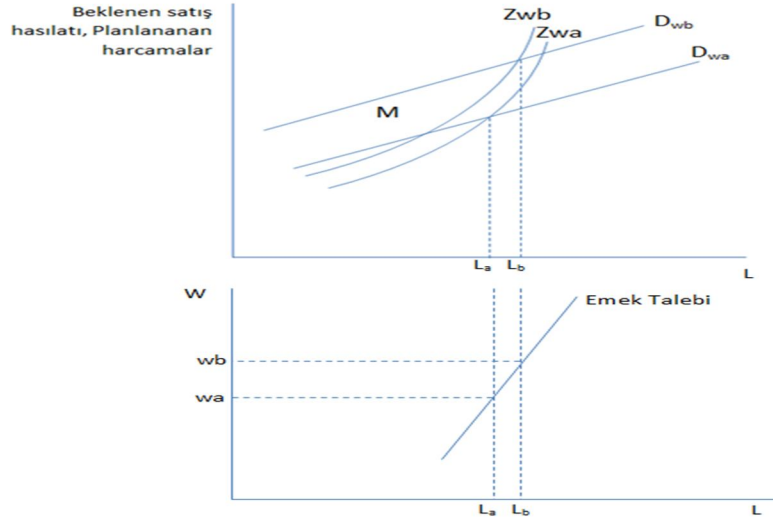
Post Keynesyen iktisatçılar Keynes'in temel varsayımlarından hareketle Neo-Klasik okul temsilcileri ve Yeni Keynesyenler tarafında yaratılmış yeni sentezlere karşı çıkmış ve Keynes'in Genel Teorisi'nin Klasik ve Neo-Klasik iktisattan kesin bir farklılıkla ayrıldığını öne sürmüşlerdir. Bu ayrılık özelinde yatan nedenler ise, efektif talep teorisi ve Say Kanunu'nun çürütülmesidir. Efektif talebin gelirden bağımsız olduğunu açıkça belirten makalesinde Kalecki, özel yatırımları harekete geçiren birtakım önlemlerle faiz oranını düşürmek veya teşvik uygulamak gibi yöntemlerin ekonomide sürekli olması gerektiğini kaleme almıştır (Lavoie, 2006: 168-169).

Kalecki 'ye göre özel yatırımlarım ikiye ayrılmaktadır. İlk olarak efektif talebi yaratan, ikinci olarak ise nüfus artışı ve emek verimliliğindeki artışı karşılayacak bir sermaye stoku artışı sağlayan özel yatırımlardır. Ekonomiyi tam istihdam seviyesine getiren bir yatırım artışı sonunda ulaşılan yeni milli gelir düzeyi bir sonraki dönemde de eğer tam istihdam seviyesinde kalacaksa artan nüfus ve sermaye stoku dolayısıyla nispi olarak özel yatırımların yeniden uyarılmasını gerektirecektir. Bunun için de yeniden ve sürekli olarak bir faiz oranlarında azalma, gelir vergisi indirimi ya da teşvik artışı gerekecektir (Kalecki, 1945: 83-85).

Post Keynesyen iktisatçıların D/Z analizinden söz etmek gerekirse modelde arz tarafında yani Z eğrisinde üreticilerin verili parasal ücret, teknoloji ve piyasa koşulları içinde beklenen satış hasılatı ile istihdam edeceği emek miktarını ilişkilendirmektedir. Z eğrisi pozitif eğimli olarak tanımlanmaktadır. Zira daha yüksek beklenen satış geliri verili bir parasal ücret düzeyinde daha yüksek bir istihdam anlamına gelmektedir (Davidson, 2001: 391-409).

Talep kısmında ise tüketicilerin yine aynı verili koşullarda istihdam düzeyine bağlı olarak planladığı harcamaları göstermektedir. Bu eğri de pozitif eğimlidir çünkü istihdam seviyesinin artması planlanan harcamaları da tetikleyerek arttırmaktadır (Davidson, 2001: 393). Ancak yapısal belirsizlik kavramını ele alırsak beklenen satış hasılatı ile planlanan harcamalar arasında bir benzerlik zorunlu değildir. Belirsizlik içerisinde paranın tasarrufa, yatırıma ya da tüketime dönüşmeksizin elde tutulması da mümkündür. Dolayısıyla belirleyici etken efektif talep olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu durumda yapılan analiz emek piyasası açısından geleneksel iktisat modellerine kökten bir yenilik getirmektedir. Bu yenilik pozitif eğimli emek talebi eğrisidir.

Grafik 1.14: Post Keynesyen Pozitif Eğimli Emek Talebi

Kaynak: Ardıç ve Aydın, 2011: 231

1.14 numaralı grafiğin alt kısmında görüleceği üzere parasal ücret “ w_a ”dan “ w_b ”ye yükseldiğinde hem D hem de Z eğrileri yukarı doğru kaymaktadır. Ücretlerde meydana gelen bir artışın toplam talebi toplam arzdan daha fazla etkileyeceğini söyleyen Post Keynesyen yaklaşım yukarıdaki durumda D ve Z eğrilerinin kesiştiği efektif talep noktalarının istihdamdaki bir artışa işaret ettiğini de söyleyecektir. Bu durum geleneksel yaklaşımın zıddı olarak ücretler ve istihdam arasında pozitif bir ilişkinin var olduğunu tanımlamaktadır. Ücretlerin azaldığı bir durumda emek talebini arttıracak bir üretim artışının tetiklenmesi olanaksızdır. Çünkü düşük ücret tüketimi de düşürecek, firmalar da üretimlerini kısacak ve daha az emek talep edeceklerdir (Ardıç ve Aydın, 2011: 231-233).

Ekonomide eksik tüketimin var olduğu zamanlarda her alternatif ücret için toplam talep eğrisinin toplam arz eğrisinden daha fazla kayacağı öngörülmektedir. Bu sebeple pozitif eğimli emek talep eğrisi eksik tüketici talep eğrisi olarak da adlandırılmaktadır. Eğer emek talep eğrisi dik olarak gösterilseydi Keynesyen Emek Talebi, negatif gösterildiğinde ise klasik emek talep eğrisi olarak adlandırılacaktı (Ardıç ve Aydın, 2011: 235-236).

İKİNCİ BÖLÜM

FİNANS SİSTEMİ VE FİNANSAL GELİŞMEYE İLİŞKİN TEORİK ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde finans sistemi, aktörleri ve sistemin işleyişi hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra finansal gelişme kavramı anlatılmış, ölçütleri ve kriterleri açıklanmıştır. Devamında ise, finansal serbestleşme ve finansal baskı politikalarının literatürde teorik altyapısı olarak izah edilen McKinnon-Shaw ve Yeni Yapısalcı anlayışlar anlatılmıştır. Bu bölümde finans piyasalarına ait kavramların anlatılmasından sonra finans piyasaları ile genel ekonominin etkileşimine dair teorik altyapı izah edilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde anlatılan emek piyasasına dair teorik bölümden sonra bu bölümde, finans sistemi ve finansal gelişmeye dair teorik altyapı anlatılmıştır. Bunun amacı ise, emek piyasası ve finansal sistem arasındaki ilişkinin irdelenmesinden önce konunun daha iyi anlaşılabilmesi için teorik altyapı kısmının tamamlanmasıdır.

2.1. FİNANS SİSTEMİNİN TANIMI VE SİSTEMİN GENEL YAPISI

Finans sistemi birden fazla piyasa, piyasa aktörü, aracilar vasıtasıyla ile kurulur. Bu aracilar ve aktörler, kurumlardan ve bireylerden oluşmaktadır. Söz konusu kurumlar arasında başta bankalar olmak üzere borsalar, aracı kuruluşlar ve sigorta şirketleri sayılabilir. Bu kurumlar arasındaki finansal mekanizmanın akışını sağlayan araçlar ise, kâğıt ve madeni paralar, tahvil ve hisse senetleri gibi finansal araçlardır (Öztürk, Darıcı ve Kesikoğlu, 2011: 54).

Finans piyasasının geniş bir tanımını yapacak olursak; “Bir ülkede fon kullananlar ile fon arz edenler arasında fon akımlarını düzenleyen kurumlar, akımı sağlayan araçlar

ile bunları düzenleyen hukuki ve idari kurallardan oluşan organik doku” şeklinde tanımlanabilir (Taylor, 1983, 32).

Bir ekonomide yer alan iktisadî birimlerin kendilerine göre gelir ve gider durumları vardır ve her birim kendi içinde bir denge kurmaktadır. Birimlerin tasarruf yapma ihtiyaçları vardır ve bu tasarruflarını sağlıklı bir şekilde gerçekleştirmek isterler. Finans sistemi tam burada devreye girmektedir. Piyasada bulunan iktisadî birimlerin tasarruflarını toplayıp bireylere getiri sağlar. Aynı zamanda ekonomide atıl konumda bulunan parasal gücün tekrar ekonomiye kazandırılmasında önemli bir yer tutar. Finansal araçlar, piyasada fon fazlasına sahip olan fon arz edenlerden fonları toplar ve sistem aracılığı ile fon talep eden fon ihtiyacı sahiplerine fonları aktarırlar. Fonları arz edenler atıl durumda olan fonlarının kullanılmasında getiri sahibi olurken, fon talep edenler de fon ihtiyaçlarının giderilmesi ile faaliyet imkânı bulacak ve kazanç elde edecektir (Delice, 2003: 58-59).

Finansal sistemin temel özellikleri ve yapısı ülke ve bölgelere göre değişebilir. Fakat temel belirleyici faktörler şunlardır (Taylor, 1983, 38):

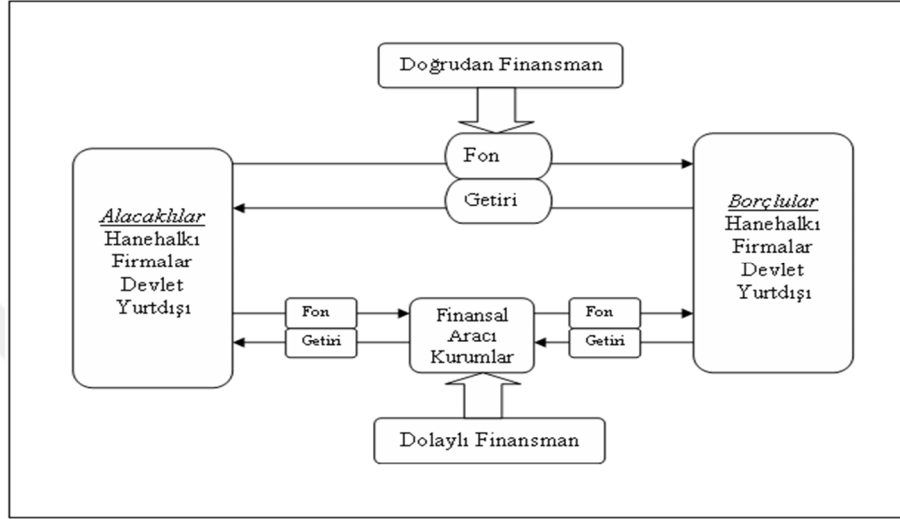
- i. Sisteme fon arz edenler (tasarruf sahipleri)
- ii. Sistemdeki arz edilmiş fonları talep edenler
- iii. Bu arz-talep ilişkisinde aktörler arasında aracılık yapan kurumlar
- iv. Söz konusu fonların alış verişinde kullanılmakta olan finans araçları
- v. İdari ve hukuki kurallar

2.1 numaralı şekilde finans sisteminin genel yapısı ve işleyişi gösterilmektedir. Sistemde iki ana, bir ara aktör bulunmaktadır. Ana aktörler alacaklılar ve borçlular iken, ara aktör finansal aracı kurumlardır. Alacaklılar ve borçlular, hane halkı, firmalar, devlet ve yurtdışındaki kurumlar tarafından oluşur. Bu iki ana aktör finansal aracı kurumlara ihtiyaç duymadan kendi aralarına fon alışverişinde bulunabilmektedir. Alacaklılar borçlulara fon arz ederken, borçlular bunun karşılığında getiri sunmaktadır. Bu duruma doğrudan finansman denilmektedir (Erdem, 2008: 49).

Aynı zamanda bu iki aktör finansal aracı kurumlar vasıtası ile de fon arz ve talebinde bulunabilirler. Aracı kurumlar yatırım bankaları, risk sermayesi yatırım ortakları,

kalkınma bankaları, ticari bankalar, menkul kıymet borsaları olarak sayılabilmektedir. Bu kurumların tercih edilmesinin birçok sebebi vardır. Alacaklılar ve borçlular arasındaki fon akışı finansal aracı kuruluşlar aracılığıyla yapılıyorsa buna dolaylı finansman denilmektedir (Erdem, 2008: 49-50).

Şekil 2.1. Finansal Sistemin İşleyişi

Kaynak: Erdem, 2008: 49

2.1.1. Finans Sisteminin Aktörleri

Finans sisteminde yer alan aktörler ikiye ayrılmaktadır. Bunlar; ana ve ara aktörlerdir. Bu bölümde sırasıyla bu aktörler açıklanmıştır.

2.1.1.1. Ana Aktörler

Finans sisteminde dört adet ana aktör yer almaktadır. Ana aktörler devlet, firmalar yurt dışındaki aktörler ve hane halkları olarak sayılabilir.

Söz konusu aktörlerden ilki devlettir. Devlet finans sisteminin ana aktörlerinden biridir ve hem alacaklı hem de borçlu konumundadır. Finansal sistemin denetimi ve düzenlenmesinde en önemli söz sahibi olan devlet ve devletin tayin ettiği kurumlardır.

Devlet bir ülke için gerekli olan ekonomik ve sosyal harcamaları yapar. Devletin bu tür kamu harcamalarını yapabilmek için topladığı vergi, resim, harç vb. gelirler, kamu harcamalarından fazla olduğunda, yani devlet “bütçe fazlası” verdiğinde

tasarruf fazlasına sahip birim durumundadır. Günümüz şartlarında, sosyal devlet anlayışı kapsamında devletin bütçe fazlasına sahip olması oldukça zordur. Dolayısıyla, devletin fon arz eden konumunda bulunması sık görülen bir durum olamasa da rastlanılabilen bir durumdur (Delice, 2003: 60).

Devletin tasarruf açığına sahip birim olarak fon talebinde bulunması genelde, ülkenin ekonomik büyümesi için gerekli reel yatırımların yapılmasında belirleyici rolde bulunmasının bir sonucudur. Bunun yanı sıra, sosyal devlet ilkesinin bir gereği olarak da kâr amacı gütmeksizin bir takım kamu harcamalarını yapmak durumunda olmasıdır. Bunun sonucunda da vergi ve benzeri kaynaklardan sağlanan gelirler, genelde toplam kamu harcamaları için yeterli olmayacak ve devlet “bütçe açığı” verecektir. Bütçe açığını karşılama amaçlı uzun ve/veya kısa vadeli borç araçları ihraç edip, finansal piyasalardan fon toplama girişimleri, devleti fon talep eden birim statüsüne dâhil edecektir (Delice, 2003: 60-62).

Finans sisteminde devlet bir birim olarak oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Sistemin içinde en büyük alacaklı veya en büyük borçlu konumunda yer alabilen devlet aynı zamanda sistemin işleyişi için de oldukça önemli bir aktördür.

İşletmeler de devletler gibi finans sisteminin ana aktörlerinden birisidir. Aynı şekilde tıpkı devlet gibi işletmelerde hem borçlu hem de alacaklı konumunda olabilmektedirler.

İşletmeler kâr elde etmek üzere kurulmuş ekonomik birimlerdir. Kar elde eden işletmeler şayet karlarını ellerinde tutar; yani, ortaklar arasında paylaşım yoluyla dağıtmazlar ise tasarruf etmiş ve dolayısıyla tasarruf fazlasına sahip olmuş olurlar. Fakat işletmeler devletler gibi tasarruf fazlalarını genelde arz etmezler, tasarruflarını kendilerine göre daha verimli yerlerde değerlendirme ihtiyacı hissederler. Örneğin işletmelerinin faaliyetlerinde kullanmayı tercih ederler. Nadiren de olsa söz konusu tasarruflarını başka firmaların menkul kıymetlerine yatırmak suretiyle değerlendirebilirler ve bu durumda fon arzında bulunmuş olurlar (Başçı ve Kara, 2011: 10).

Piyasada yer alan işletmeler her zaman kendi sermayeleri ve tasarrufları ile iç finansman sağlamazlar. Bunun sebebi firmanın yeteri kadar kar etmemiş olması veya kar edilen fonun ortaklar tarafından kullanılmış olmasıdır. Bu durumda işletmeler bir

dış finansmana ihtiyaç duyarlar. Dış finansmanlar işletmelere bazı maliyetleri de beraberinde getirirler. İşletmeler ihtiyaç duydukları bu dış finansmanı iki şekilde elde edebilirler. Birincisi, finansal aracı konumunda olan bankalardan uzun veya kısa vadeli kredi talep edebilirler. İkinci yol ise, işletmelerin menkul kıymetlerinin finansal piyasalara arzı yoluyla fon talebinde bulunabilirler. İki durumda da işletmeler fon talep eden birim konumunda olurlar (Başçı ve Kara, 2011: 11-12).

Hanehalkları da finans sisteminin ana aktörlerinden birisidirler ve hem alacaklı hem de borçlu konumunda olabilmektedirler.

Hanehalkı tasarruf yeteneğine sahiptir. Tasarruf imkânına sahip olan hanehalkları gelirlerinin bir kısmını tasarruf ederler. Bu tasarruflarını getiri elde edebilecekleri şekilde değerlendirmek isteyeceklerdir. Bu ise finansal varlıkların veya fiziki varlıkların temini ile mümkün olacaktır. Hanehalkları için tasarrufları servetleridir ve bu servetlerini getiri elde ederek artırmak isterler. Hane halkları için servetlerinin nerede ve nasıl değerlendirildiği pek önem arz etmez; bireyler servetlerinin artıp artmadığıyla ilgilenir. Bu durum ise, ekonomiyi doğrudan ilgilendirmektedir. Finans piyasalarında değerlendirilen birey servetleri ekonomide canlılık oluşturur ve bu ekonomi için oldukça olumlu bir durumdur. Dolayısıyla hane halkı tasarruflarının finans sistemine kazandırılması ekonomi açısından önem arz eder. Bu ise etkin ve gelişmiş bir finans sistemi ile mümkün olacaktır. Hanehalkları tasarruflarını finans sisteminde değerlendirdikleri durumda fon arz eden durumda olmaktadır (Onur, 2012: 127-129).

Bunun yanı sıra, hane halklarının gelirleri kimi zaman ihtiyaçlarına yetmeyecektir. Bu ihtiyaçların niteliği önemli değildir, ihtiyaç olarak görülmesi yeterlidir. Hane halkları bir takım ihtiyaçlarını kendi tasarrufları ile karşılayamadığında fon ihtiyacı duyacak ve bunu bir şekilde tedarik etmesi gerekecektir. Fon talebini ise genelde finansal aracı kurumlardan veya finans aktörlerinden sağlarlar. Bu durumda ise, hane halkı fon arz eden değil fon talep eden durumda olacaktır (Onur, 2012: 129-131).

2.1.1.2. Ara Aktörler

Başta da belirttiğimiz üzere finans piyasasının işleyişine baktığımızda karşımıza iki yol çıkmaktadır. Bunlardan birincisi doğrudan finansman yoludur ve bu finans

piyasaının ana aktörleri arasında kullanılan herhangi bir aracı kuruma ihtiyaç duymadan gerçekleştirilen fon transferini temsil eder. Diğer yol ise, dolaylı finansman yoludur. Dolaylı finansman, finans sisteminin ana aktörlerinin birbirleri ile fon transferinde bulunurken transfer işlemini bir aracı kurum ile gerçekleştirmeleridir. İşte tam bu aşamada aracılık yapan kurumlara ara aktörler denilmektedir (Öztürk, Darıcı ve Kesikoğlu, 2011: 60).

Tasarruf sahipleri fonlarını aracı kurumlara aktarırlar; aracı kurumlar ise ,bu fonları ihtiyaç sahibi olan fon talep edenlere kullanırlar. Aracı kurumlar, fon arz eden tasarruf sahiplerine fonlarına karşı faiz getirisi sağlarken; fonu kullandırdıklarından aldıkları faiz eksi fon sahiplerine ödenen faiz arasındaki fark ile kar elde ederler.

Aracı kurumların iki ana görevi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, alacaklı ve borçluları bir araya getirme işlevidir. İkincisi ise her iki tarafın da riskini dağıtmak, taraflara finansal bilgi temininde bulunmak ve likit akışı sağlamaktır. Aracı kurumlardan biri bankadır. Bankalar finansal piyasaların ana aktörlerini bünyesinde buluşturur. Fon arz edenler fonlarını kime nasıl arz edeceğini bilemezler. Fonlarını doğru kişiye doğru zamanda ve doğru borç niteliğinde kullanıramazlar. Aynı şekilde, fon talep edenlerde borçlanmak üzere fon bulmakta zorlanırlar. Söz konusu likidite sıkıntısını aracı kurum olan bankalar çözer. İki görevinin ikisini de yerine getirir ve finans piyasasının çalışmasını sağlar (Erdem, 2008: 59).

Aracı kurumların fon alış verişinde kullanılması, finans sisteminin gelişmesine ve sisteme olan güvene bağlıdır. Gelişmemiş bir finans sistemi risklidir. Dolayısıyla tasarruf sahipleri tasarruflarını aracı kurumlar vasıtası ile değil de doğrudan finansman yoluyla fon talep edenlere kullanıma yolunu tercih edecektir. Gelişmiş bir finans sisteminde ise, bu durum yaşanmayacaktır.

Aracı kurumlar sadece bankalar ile sınırlı değildir. Aracı kurumlar (Erdem, 2008: 62);

- i. Kredi ve mevduat kurumları,
- ii. Sigorta şirketleri ve emekli sandıklarını bünyesinde bulunduran özel teşebbüse ait tasarruf kurumları,

- iii. Yatırım işleriyle ilgilenen kurumları,
- iv. Hisse senedi alım satımının yapıldığı pazar,
- v. Organize olmayan piyasalarda işlem yapan kurumlar şeklinde sıralanabilir.

2.2. FİNANS SİSTEMİNİN İŞLEVLERİ

Finans sisteminin ekonominin işleyişi için oldukça önemi vardır. Öneminin olduğu tartışılmaz bir gerçek iken, asıl önemli nokta finans sisteminin gelişmişliği ve şeffaflığıdır. Gelişmiş bir finans sistemi ülke ekonomisi adına oldukça önemli bir katkı sunacak iken; gelişmemiş, aksak işleyen ve güven duyulmayan bir finans sistemi tam aksine ülke ekonomisini derinden etkileyecek iktisadî olumsuzluklara sebep olabilmektedir (Öztürk ve Gövdere, 2010: 6).

Finans sisteminin işlevleri şunlardır (Alantar, 2008: 12);

1. Finans sisteminde yer alan fon arz edenler ve fon talep edenleri buluşturarak aracılık işlevi görür.
2. Fon arz eden ve fon talep edenleri buluşturmanın yanı sıra bunların fon alışverişinde bulunmalarını sağlar.
3. Fon aktarımı mekanizmasında oluşan maliyetlerin minimum olmasını sağlar.
4. Fon aktarımında ortaya çıkan risk faktörünün sadece bir taraf için değil tarafların tamamı için geçerli olmasını sağlayarak riskin azalmasına ve dağıtılmasına yardımcı olur.
5. Ekonomide atıl durumda olan fonların kullanıma katılmasıyla etkin bir piyasa işleyişi sağlayarak ekonomik istikrara yardımcı olur.

2.2.1. Finans Sisteminin Aracılık İşlevi

Piyasada yer alan tasarruf sahipleri ellerindeki fon fazlasını değerlendirmek isterler. Bunun için çeşitli yatırım imkânları ararlar. Söz konusu imkanlardan birincisi fiziki yatırım imkânlarıdır. Tasarruf sahipleri ellerindeki fon fazlasını ev, araba ve arsa gibi fiziki faktörlerin temini için kullanırlar ve servetlerini artırmaya çalışırlar. İmkanlardan ikincisi ise, ellerindeki fon fazlasını fon ihtiyacı olanlara borç vermek

ve onlara kullandırtmaktır. Kullandırmanın karşılığında belli bir süre sonunda anaparanın temini dışında bir getiri elde ederler. Birinci yöntem, tasarruf sahipleri için kârlı iken; ikinci yöntem her iki taraf için de kârlı ve verimlidir. Fakat ikinci yöntemin uygulanmasında sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlardan ilki, fon arz edenin fon talep edeni, fon talep edenin de fon arz edeni bulamamasıdır. İkincisi ise, tarafların birbirlerini bulsa da birbirleri hakkında bilgi sahibi olmamasıdır (Ledgerwood, Earne ve Nelson, 2013: 57).

Tasarruf sahipleri, fon talep edenlerin, fonu kullanacakları alanın ve fonlarını kullandıkları alanın niteliği; yani, getiri imkânı hakkında eksik bilgi sahibidirler. Tasarruf sahipleri, finansal aracılara kullanarak bu bilgi eksikliğini giderirler. Ayrıca, finansal aracılar fon sahipleri ve fon talep edenleri buluştururlar. Aracıların olmadığı bir ekonomide taraflar birbirlerini bulmakta oldukça sıkıntı yaşayacakken, gelişmiş bir finans sisteminde saniyeler içinde taraflar buluşabilmekte ve fon transferi gerçekleştirebilmektedir (Ledgerwood, Earne ve Nelson, 2013: 57-58).

Finans sisteminin aracılık görevini gerçekleştirebilmesi, sistemin gelişmişlik düzeyi ile doğru orantılıdır. Finansal gelişmişliğin az olduğu bir finans sisteminde sisteme duyulan güvenin az olması sebebiyle, tasarruf sahipleri ve fon ihtiyacı olanlar finans sistemine başvurmayacaklardır. Bunun yerine, doğrudan finansman yolu ile kendi aralarında fon transferi yapmaya çalışacaklardır. Finans sistemi geliştikçe taraflar finans sistemine yönelecek ve bu durum finans sisteminin aracılık görevini yerine getirmesine olanak sağlayacaktır (Afşar, 2011: 7).

2.2.2. Taraflar Arasında Fon Alışverişini Sağlama İşlevi

Finansal aracılar, tasarruf fazlası olan fon arz edenler ile tasarruf açığı olan fon talep edenleri buluşturmanın yanında tarafların birbirleri arasında fon transferi gerçekleştirmelerine de olanak sağlar.

2.2.3. Fon Aktarımında Ortaya Çıkan Maliyetleri Minimuma İndirme İşlevi

Fon arzı yapanlar ve fon talebinde bulunanlar kendi aralarında doğrudan finansman yolu ile fon alışverişinde bulunmayı tercih ederlerse, bu durum onlara bir takım maliyetleri de beraberinde getirecektir. Taraflar hem zamandan hem de paradan

kayıp yaşayacak ve fon aktarımı etkinliğini kaybedecektir (Aslan ve Korap, 2011: 18).

Finans sektörünün devreye girdiği ve dolaylı finansman yolu ile aracılar vasıtasıyla gerçekleştirilecek olan fon aktarımı, tarafların söz konusu zamansal ve parasal maliyetlerini düşürecektir. Örneğin, doğrudan finansman yolunu tercih eden taraflar iki ayrı şehirde yaşıyor olsun. Bunların fon transferi gerçekleştirmek için şahsen buluşmaları gerekmektedir. Bu buluşma ise taraflara hem zamansal hem de parasal bazı maliyetler yüklemektedir. Aynı şekilde, fon transferi sonucu ortaya çıkacak getiri transferi ve nihâi anapara transferinde de aynı maliyetlere tekrar katlanması gerekecektir (Selami, 2011: 308).

Finans sistemin devreye girdiği ve aracılar yolu ile gerçekleşecek fon transferinde ise, zamansal ve parasal maliyetler olabildiği kadar azalacaktır. Tarafların birbirleri ile şahsen irtibat kurmaları gerekmeyecek, ulaşım gibi faktörler sebebiyle zamandan kayıp yaşanmayacaktır. Finans sisteminin bu işlevini de daha sıhhatli ve daha kolay yerine getirebilmesi finansal gelişmişlikle ilişkilidir. Finans sistemi geliştikçe zamansal ve parasal maliyetler azalabilecektir. Ayrıca, borçlanma maliyetleri azalacak ve finans sisteminin daha etkin kullanılmasına olanak sağlanacaktır. Finans sistemi ne kadar gelişmiş ise maliyetler o kadar azalır ve etkinlik o kadar artar (Selami, 2011: 308-310).

2.2.4. Fon Transferinde Ortaya Çıkan Riskin Azaltılması ve Dağıtılması İşlevi

Finans sisteminin üstlenmiş olduğu bir diğer fonksiyon, fon transferinde ortaya çıkan riskin azaltılması ve dağıtılmasıdır. Finansal varlıkların değerlerinde zaman içerisinde değişiklik meydana gelebilmektedir. Olası değişikliğe dair bugünkü belirsizlik durumu riski ifade eder. Örnek vermek gerekirse, bugünden satın alınan bir hisse senedinin gelecekteki değerini tam olarak bilmemiz mümkün değildir. Çünkü ekonomide yaşanacak dalgalanmaları ve bunun söz konusu hisse senedini ihraç eden firmaya olacak tesirini önceden kestirmek oldukça zordur ve risk burada oluşmaktadır. Fon arz edenler fonlarını riske atmak istemez aksine tasarrufları ile sürekli ve yüksek getiri elde etmek isterler (Erdem, 2008: 49).

Finans sistemi tasarruf sahiplerine tasarruflarını sadece bir varlıkta değil birden çok varlıkta değerlendirme imkânı sunmakta ve buna portföy oluşturma denilmektedir. Portföy oluşturma sayesinde tasarruf çeşitli varlıklara dağıtılır ve bu durum riskin dağıtılmasına yardımcı olur. Yatırım yapılan varlıklardan biri değer kaybetse bile, diğeri değer kaybetmeyecek; hâтта belki değer kazanacak ve böylece risk asgari düzeye indirilecektir. Risk dağıtımını sağlayan yatırım çeşitlendirmesinin yanında, finansal araçlar taraflara bilgi temininde bulunurlar. Böylece birbirlerini hiç tanımayan taraflar fon alış verişinde risklerini asgari düzeye indirmiş olurlar. Söz konusu avantaj, tarafları finans sistemini kullanmaya teşvik eder (Afşar, 2011: 8-10).

Risk faktörünün azalması, finans sisteminin etkin çalışmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca, riskin azalması fon transferlerinin de etkinliğine olanak sağlar. Riskli bir piyasada fon kullanım ve borçlanma maliyetleri oldukça yüksek olacaktır. Fon arz edenler fonlarını riske attıkları gerekçesi ile yüksek getiri oranları talep edecektir. Bu durum, fon kullanımını oldukça azaltacak ve etkinliğin ciddi bir şekilde azalmasına neden olacaktır (Afşar, 2011: 8-10).

2.2.5. Finans Sisteminin Ekonomik İstikrara Katkı Sağlaması İşlevi

Piyasada yer alan atıl durumdaki fonların kullanılması ekonomi için oldukça önemlidir. Atıl durumda olan tasarruf fazlaları kullanılmaz ise, ekonomiye her hangi bir katkısı bulunmaz. Fiziki yatırım kanallarına aktarılan tasarruflar, ekonomi için olumlu bir gelişme olsa da finans sisteminde değerlendirilen tasarruflar daha etkin bir piyasa işleyişine olanak sağlayabilmektedir (Onur, 2012: 131).

Finans sisteminde değerlendirilen tasarruflar verimli yatırım kanallarına aktarılabilir. Verimli yatırımlar sonucunda hem tasarruf sahipleri getiri hem de fon kullananlar kazanç elde ederler. Bunun yanında ve belki bunlardan daha önemlisi, verimli yatırımlar bir ülkenin ekonomisine çok katkı sağlar. Herkesin kazandığı bir fon transferinde kazançların artması sebebiyle daha büyük transferlerin ve daha büyük yatırımların kapısı açılacaktır. Finans sistemi geliştikçe, sistemin ekonomiye olan katkısı da artacaktır. Gelişen bir finans sistemine içeriden ve dışarıdan tasarruf sahipleri tasarruflarını getirecek ve fon ihtiyacı olanlar ile fon transferi gerçekleştirecektir. Bu durumda, yatırımların sayısı artacak ve ülke ekonomisi kazanç sağlayacaktır. Söz konusu kazancın sürekli olabilmesi, finans sisteminin

gelişmişliğine bağlıdır. Süreklilik ise, istikrarı beraberinde getirecektir (Onur, 2012: 131-133).

2.3. FİNANSAL GELİŞME

Finansal sistem ve finansal gelişme dünyanın farklı ülkelerinde farklı şekillerde sonuçlar doğurmakla beraber finansal gelişme kompozisyonu ve beraberinde getirdiği -neredeyse ekonominin her alanında elde edilen- verimlilik; gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerin geleceğe yönelik beklentileri açısından büyük önem arz etmektedir. Bu bölümde, finansal gelişme kavramının tanımı yapılmış, ardından, finansal gelişmenin öneminden bahsedilmiş ve finansal gelişmenin kriter ve ölçütleri anlatılmıştır.

2.3.1. Finansal Gelişme Kavramının Tanımı

Finansal gelişmeyi tek bir tanım ile açıklamaya imkân yoktur. Bunun en büyük kanıtı, finansal gelişmeyi birbirine benzer ancak farklı açılardan tanımlamalar yaparak ifade etmiş olan iktisatçılardır.

Genel olarak finansal gelişme, finans sisteminde hem genel anlamda bir büyümenin hem de yapı itibarıyla bir değişimin meydana gelmesi durumunu ifade eder. Bir ülkedeki finansal yapıyı anlamak için bakılması gereken unsurlar; finans piyasasında yer alan kurum ve araçların genel durumu, özellikleri ve büyüklükleridir. Netice itibarıyla ekonomide var olan finansal araç ve kurumların rasyonel bileşimi ile birlikte finansal yapı şekillenmektedir (Gordon, 1990: 1156). Bu bağlamda finansal gelişme, finans sistemini oluşturan söz konusu kurum ve araçların çeşitlilik ve sayılarındaki artışı temsil eder.

Finansal gelişmenin, finans sisteminde gerek büyüklük olarak gerekse yapısal bir değişmeyi temsil ettiğini belirtmiştik. E. Shaw'ın öncülüğünü yaptığı bu görüş, finans sistemindeki gelişmeyi bir kavram olarak finansal derinleşme ile açıklar (Öcal, 1999:272). Finansal gelişme ve derinleşme kavramı çok sayıda çalışmada hemen hemen aynı anlamlarda kullanılmıştır; fakat, iki kavram arasında ufak farklılıklar bulunmaktadır. Finansal derinleşme, genel olarak gayrisafi milli hâsıla içerisinde para arzının oranını ifade etmekte kullanılırken; finansal gelişme kavramı, finans

sisteminin büyüklük ve yapı itibariyle uğramış olduğu değişimi ifade etmektedir. Özetle, finansal derinleşme finansal sistemin gelişmişliğine ve sistemde kullanılan araç çeşitliliğine dair bir ölçü olabilmektedir (Salop, 1979: 145).

Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, bir ekonomide meydana gelen finansal yeniliklerin sonucunda tasarruflar yatırımlara dönüşür, bu dönüşümü sağlayan araçların yaygınlaşmasına finansal derinlik denebilir. Bu açıklamalardan başka olarak, “finansal derinleşme, finans sisteminin hangi ölçüde genişlediğini ve finansal araçların ne kadar çeşitlendiğini gösterir” (Öçal, 1999: 272). Ayrıca, Khatkhate ve Coats (1979)’da finansal derinleşme kavramını, ekonomideki parasallaşma seviyesi ve finansal aracılık yapan kurumların sunmuş oldukları hizmetlerin genişleme ve büyüme göstermesi şeklinde tanımlanmıştır (Coats ve Khatkhate, 1979: 4).

Finansal gelişme, finansal yenilikler ile piyasa yapı ve kurumlarındaki genişlemeyi ve derinleşmeyi kapsadığı gibi, aynı zamanda finans sisteminin fon birikimini daha etkin yatırım alanlarına tahsis edecek kurumlara sahip olmasını ve bu kurumların sayısının artmasını içermektedir. Ekonomik sistemlerde finansal araçların nitelik ve nicelik bazında iyileşmesi sağlanarak bu araçların yatırım ve tüketim faaliyetlerine adapte edilerek orada da kullanım alanının oluşturulması da finansal gelişmenin bir parçasıdır (Blanchard 2000: 47; Mishkin 2004: 262).

2.3.2. Finansal Gelişmenin Önemi

1970’li yıllardan sonra o döneme kadar uygulanmış olan müdahaleci ve korumacı politikalar eleştirilmeye başlandı. Bunun sebebi, yaşanmış olan bunalım, borç krizleri ve petrol krizleri idi. Bu durum, ekonominin serbestleşmesi kavramının konuşulması ve gündem haline getirilmesine olanak sağladı. 1970’li yılların sonlarından itibaren özellikle gelişmekte olan ülkelerde görülen borç krizi, Dünya Bankası ve IMF gibi finansal kuruluşların ülkelere baskı yapmasını ve bu baskı sonucunda söz konusu ülkelerde finansal serbestleşmeye doğru adımlar atılmasını sağladı. Kaynak yetersizliğinden mustarip olan GOÜ’lerin kalkınma aşamasındaki başarıları tasarrufların ve yatırımların arttırılması ile birebir ilişkilidir. Söz konusu serbestleşme eğilimi ile GOÜ’ler kaynak yetersizliği sorununa çare aramaya başladılar.

1970'li yıllarda baş gösteren ekonomik kriz, dünyanın yeni tanışmakta olduğu küreselleşme aşaması için teşvik edici ve zorlayıcı bir faktör olmuştur. Kriz sonrası gelirlerde ve şirket karlarında düşüşler yaşanmış, bunun sonucunda küreselleşme durumu ortaya çıkmıştır. Küreselleşme kapitalist ekonomi sistemini yeniden bir yapılanma sürecine götürmüştür. Şirketler daha yüksek kar oranları için, ülkeler ise daha yüksek büyüme oranları için daha ucuz maliyetler ile yeni pazarlara açılmak istemişlerdir (Bernanke, Gertler ve Gilchrist, 1999: 1356-1359).

19. ve 20. yüzyıllarda yaşanan üç önemli gelişme küreselleşme sürecinin ekonomiye yön verdiği önemli başlıklardandır (Kar ve Taş, 2004: 170);

- i. İletişim ve ulaşım teknolojisinde yaşanan ilerlemeler,
- ii. Sanayide ilerleme kaydetmiş Avrupa toplumları ve diğer toplumlar arasındaki ticarete yaşanan artış,
- iii. Avrupa ülkelerinin sanayileşmiş veya potansiyel gördükleri ülkelere yapmış oldukları yatırımlarla gelişmeye başlayan finans ve sermaye piyasalarıdır.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle Avrupalı devletlerin dış ülkelere yapacakları yatırımları finanse etmek için arayışlara girmişlerdir. Aynı zamanda, bu dönemde ABD büyük bir iktisadî güç olmuştur. ABD, 1929 yılına kadar dünya finansal sistemine fon sağlamış; fakat, bunu kesince II. Dünya Savaşı'na kadar dünya finansal piyasalarının likidite akışı bozulmuştur. 1947-1985 yılları arasında New York, dünya finans piyasaları açısından uluslararası bir finans merkezi haline gelmiş; bunun yanında, IMF ve Dünya Bankası'nın finansal sistemdeki ağırlığı artmıştır. Bretton Woods anlaşması sonrası ciddi bir ekonomik istikrar sağlayan yeni finansal sistem daha sonra sekteye uğramış ve çökmüştür. Sistemin çöküşünden sonra günümüze kadar devam eden finansal sistem her geçen gün gelişmeye devam etmiştir. Finansal piyasaların gelişmesi ve küreselleşmesi hem bireyleri hem de devletleri yakından etkilemektedir (Erdem, Şanlıoğlu ve İlgün, 2009, 68).

Finansal küreselleşme ile birlikte; sınırların ortadan kalkması, ulusların birbirinden daha hızlı haberdar olması ve etkileşim halinde olmaları, piyasa sınırlarının yok olması, finans piyasalarında rekabetin artması ve piyasaların uluslararasılaşması, küresel olan sermaye akışlarının artış göstermesi gibi gelişmeler göze çarpmaktadır.

Günümüzde uluslararası boyutta olan serbestlik daha çok finansal kesimdedir ve buna yol açan neden, küreselleşmenin ilk adımının finans kesiminde atılmasıdır. Finansal sistemin küreselleşmesi, hem küreselleşme olgusunun bir ayağı hem de küreselleşme olgusunu hızlandıran ciddi bir etken olmaktadır (Kar ve Taş, 2003: 26).

Finansal gelişmenin tarihte ve günümüzde bu kadar yüksek önemde olmasının nedenlerini şöyle sıralamak mümkündür (Onur 2005: 131).;

- i. Ekonomideki kaynakların ticarete doğru transferini kolaylaştırması,
- ii. Makroekonomik istikrarın teminine yardımcı olması,
- iii. Ekonomik büyümede istikrarı sağlayan ve büyüme hızını artıran kaynak dağılımındaki etkinliğin tesisinde yararlı olması,
- iv. Finans piyasalarındaki faiz oranlarının ekonomik büyümeye destek olacak şekilde ve istikrarlı bir biçimde gerçekleşmesini sağlamasıdır

Ayrıca finansal gelişme sonucunda finansal sistemde ortaya çıkabilecek durumlara aşağıdaki örnekler verilebilir (Afşar, 2011: 13);

- i. Finansal sistemin tasarruf hareketliliği sağlama ve tasarrufların etkinliğinin arttırılmasına yardımcı olma başlıklarına dinamizm kazandırır ve politikalar geliştirilmesine yardımcı olur.
- ii. Finansal gelişmenin ileri düzeyde olduğu bir piyasada yatırımcılar, tasarruflarını farklı yatırım fırsatlarına yönlendirmek istediklerinde alternatif yatırım imkanlarına daha rahat ulaşabilir ve risklerini azaltırlar.
- iii. Finansal sistemlerde kurumsal kontrolün geliştirilmesine katkıda bulunur ve potansiyel olarak başarılı olan projeler geliştirilir.

Sonuç olarak, finansal gelişmeden asıl beklenen finans sisteminin işlevlerini eksiksiz, en az risk ve problemle gerçekleştirmesine ve fon akımında etkinliğin sağlanmasına yardımcı olmasıdır.

2.3.3. Finansal Gelişmenin Kriterleri ve Ölçütleri

Finansal gelişmenin istenen seviyede gerçekleşebilmesi, beklenen faydanın sağlanabilmesi için finansal yapının sağlam olması ve dışarıdan veya içeriden gelebilecek tehlikelere, şok ve krizlere karşı dayanıklı bir hale getirilmesi gerekmektedir. İstikrar göstermeyen bir finansal sistem, reel sektörü de etkileyip krizlere sebebiyet verebilmektedir. Ekonomilerde finansal sistem kaynaklı krizlerin görülmemesi veya ekonominin her kesiminin bu olumsuzluklardan minimum seviyede etkilenmesini sağlayabilmek için o ekonomide (Mishkin, 1998: 27);

- i. Makroekonomik istikrar,
- ii. Finansal sistemin alt yapısının sağlamlığı,
- iii. Finansal sistemde denetleme ve düzenleme sisteminin kalitesi,
- iv. Piyasada ciddi bir disiplin durumunun olması gerekmektedir.

Bir ekonomide uygulanmakta olan politikalar ekonominin genel seyrine negatif etkide bulunmamalı ve istikrarlı olmalıdır. Gelişmiş ülkelerden çok gelişmekte olan ülkeler açısından tehlike arz eden bu durum, iyi analiz edilmelidir. Gelişmekte olan ülkelerde yapısal sorunlar nedeniyle, politikalar uygulandıktan sonra beklenmedik geri dönüşler alınabilir (Selami, 2011: 318).

Finansal sistemlerin sağlam olması ve gelişmelerinin istikrarlı bir şekilde devam etmesi isteniyorsa, ekonomilerde şeffaflık ve sorumluluk başlıklarına özen gösterilmelidir. Finansal altyapı; kurumlaşma, kredi kültürü, özel mülkiyet haklarının belirlenmesi ve alacakların takibiyle alâkalı yasal ve hukuki düzenlemeler gibi unsurları içermektedir. Şeffaflık ve sorumluluk temelli bir altyapı, belirsizliği azaltarak krizlerin çözümüne yardımcı olmaktadır (Selami, 2011: 318-319).

Denetleme ve düzenlemenin temel amacı piyasa eksikliklerinin ve hatalarının düzeltilmesidir. Finansal sistemin aktörleri olan finansal kurumların düzenlenmesi ve denetlenmesi zaruri bir durumdur. Denetleme ve düzenleme otoritelerinin siyasi baskılardan arınmış ve bağımsız olması gerekmektedir. Düzenlemenin sınırları yasalarla belirlenmeli ve düzenleme amaçları amaca yönelik olmalıdır. Düzenleme, piyasada var olan rekabetin üstünü örtmemeli aksine rekabeti teşvik etmelidir.

Düzenleyici ve denetleyici birimler, piyasada aktör durumunda olmayıp yalnızca genel düzeni oturtmakla sorumlu olmalıdırlar. Düzenlemenin asıl amacı, müşterilerin faydalarının en yüksek seviyeye çıkarılmasıdır (Aslan ve Korap, 2011: 25).

İktisadi politika değişiklikleri veya piyasadaki belirsizlikler sonucu ortaya çıkan belirsizlik, büyük oranda uygun alt yapının ve disiplin sisteminin oturtulamamasından kaynaklanmaktadır. Düzenleyici ve denetleyici kurumlar, piyasada yer alan tüm finansal kurumlara ciddi ve etkili bir risk kontrolü ve yönetiminin oluşması adına yaptırımlar uygulamalıdır (Aslan ve Korap, 2011: 25-26).

Finansal gelişmenin tespit edilmesi ve ölçülmesinde kullanılan ölçütler aşağıda sıralanarak anlatılmaktadır:

Finansal gelişme ölçütlerinden ilki borsadır. Menkul kıymetler piyasasının toplam hacminin gayrisafi milli hâsıla oranı, sermaye piyasalarının gelişmişlik seviyelerinin ölçülmesi için kullanılır. Bunun yanında, borsa piyasalarında işlem görmekte olan firmaların değerlerinin gayrisafi milli hasılaya oranı, finansal gelişmenin ölçümü için kullanılmaktadır (Kandır ve İskenderoğlu, 2007: 5).

Diğer bir finansal gelişme ölçütü ise kredilerdir. Finansal sistemin gelişmişlik seviyesini ölçmek için kullanılmakta olan kredilerle alakalı göstergeler ise, yurt içinde meydana gelmiş toplam kredi hacminin gayrisafi milli hâsıla miktarına, özel sektöre verilmiş kredilerin toplam hacminin gayrisafi milli hâsıla miktarına ve özel sektöre verilen kredilerin piyasadaki kredi hacminin toplamına oranlarıdır (Kandır ve İskenderoğlu, 2007: 6).

Finansal ürün çeşitliliği de finansal gelişme kriteri olarak kullanılmaktadır. Ekonomide artmakta olan fon ihtiyacının karşılanması, finans sisteminde kullanılmakta olan araçların çeşitliliği ve sayısının artırılması ve bu araçların daha yaygın bir hale getirilmesi ile gerçekleştirilebilir (Aslan ve Küçükaksoy, 2006: 4).

Finansal aracılık maliyetlerinin azalması finansal gelişme kriteri olarak gösterilmektedir. Finansal sistemin önemli görevlerinden birisi de, aracılık maliyetlerinin düşürülmesini sağlamaktır. Mevduat faiz oranı ve kredi faiz oranının

arasındaki fark ile anlatılan finansal aracılık yapma maliyeti, yatırımlar için gerekli olan fon miktarına bağlıdır. Aracılık maliyetinin azaltılması, finansal gelişmenin sağlanması ile gerçekleştirilebilir (Aslan ve Küçükaksoy, 2006: 4-5).

Para arzı ve para arzına dair büyüklükler de finansal gelişme kriteri olarak gösterilir. Finansal gelişmenin ölçümünde kullanılan faktörler; toplam kredi hacmi, sermaye piyasasının büyüklüğü, parasal büyüklükler gibi göstergelerdir. Para arzının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı olarak gösterilen M2/GSYİH, parasal büyüklüklere dair en çok kullanılan göstergedir. Söz konusu oran, aynı zamanda bireylerin bankacılık sistemi kullanımına dair bilgi vermektedir (Aizenman, Jinjara vd., 2015: 6).

Finansal gelişmişliği ölçmekte kullanılan bir diğer gösterge, finansal varlıkların milli gelire oranıdır.

Pozitif olan reel faiz oranları, finansal gelişmenin temel göstergelerinden biri olarak gösterilir. Bunun sebebi, faiz oranlarının finansal derinleşme, gelişme ve aracılık konusundaki işlemlerine tesir ettiğinin düşünülmesidir. Bu düşünce, McKinnon-Shaw teorisine dayandırılır. Söz konusu teoriye göre, reel faiz oranı artarsa tasarruflar; tasarruflar artarsa, yatırımlar artacaktır (Aizenman, Jinjara vd., 2015: 6-7).

Finansal gelişme ve derinleşme aşamalarını takip etmek üzere kullanılan göstergeler oldukça fazladır. Fakat bu göstergelerin hiçbiri tek başına yeterli değildir. Ayrıca, göstergelerin kullanılacağı ülkelerin ekonomik durumları da oldukça önemlidir. Ülke veya ülke gruplarına göre göstergeler seçilmelidir.

2.4. FİNANSAL GELİŞMENİN İKTİSADİ BOYUTUNA DAİR TEORİK ÇERÇEVE

Bu bölümde finansal gelişmenin ekonomilere etkisine dair literatürde ortaya konulan iki farklı teori anlatılmıştır. Bu teorilerden ilki McKinnon-Shaw modelidir. McKinnon-Shaw modeli, literatürde finansal serbestleşme teorisi olarak adlandırılır. Söz konusu teorilerden ikincisi Yeni Yapısalcı Yaklaşım'dır. Yeni Yapısalcı Yaklaşım, finansal baskı politikalarının teorisi olarak değerlendirilir.

2.4.1. McKinnon-Shaw Modeli (1973)

“Finansal serbestleşme kuramı” teorik altyapısını Stanford Okulunun ünlü iktisatçılarından olan McKinnon (1973) ve Shaw (1973)’un yapmış olduğu çalışmalarından almıştır. Aynı zamanda söz konusu kuram Neoklasik iktisatın finans sektörüne bakışının gelişmekte olan ülkelere uyarlanmış şeklidir (Williamson ve Mahar, 1998: 8).

McKinnon-Shaw ve takipçilerine göre, devletlerin ve hükümetlerin aldıkları politika kararları doğrultusunda finans piyasaları üzerine denetim veya başka bir amaç ile uyguladıkları baskı ve kısıtlama politikaları, ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Söz konusu kamu otoritelerinin, denetim veya kısıtlama amaçları ile uyguladıkları politikalara finansal baskı politikaları denilmektedir. Finansal baskı politikaları ise, düşük tasarruf durumuna ve dolayısıyla düşük yatırım durumunun oluşmasına sebep olmaktadır. Finansal baskı durumunda, tasarruflara verilen getiri oranlar negatiftir veya tasarrufların kullanılabilceği araçlar etkin değildir, tasarrufları toplama işlemi yapan finansal araçlar söz konusu tasarrufları etkili bir şekilde kullanılamamaktadırlar; istikrarsız finans piyasası durumundan dolayı firmalar yatırımdan vazgeçmektedirler. Finans piyasasında bu tarz durumların oluşmasına zemin hazırlayacak olan finansal baskı uygulamalarının kaldırılması ile gerçekleşecek olan finansal serbestleşme, iktisadî büyümeye olumlu etkide bulunacaktır. Finansal serbestleşme ile uygulanacak olan yüksek faiz oranları tasarrufları artıracak ve atıl durumda olan sermaye kullanılmaya başlanacaktır. McKinnon ve Shaw’a göre, finans sistemine devlet tarafından yapılacak olan müdahaleler finansal gelişmeyi olumsuz etkiler ve bunun sonucunda ekonomik büyüme negatif yönde etkilenir (Arestis ve Demetriades, 1999: 442).

Bunun yanı sıra, finansal baskılamaya karşıt olan görüşler, McKinnon-Shaw iddiası şeklinde tanınmasına rağmen McKinnon ve Shaw arasında görüş ayrılıkları söz konusudur. Örnek vermek gerekirse, McKinnon faiz oranları ve yatırımlar arasındaki ilişkiyi incelerken iç finansman ile finanse edilen yatırımları ele almıştır. Shaw ise, dış finansman ile gerçekleşen yatırımlar üzerinde durmuştur. Farklı konular üzerinde dursalar da iki konu birbirini tamamlamakta ve aynı savı benimsemektedir (Soydemir, 1998: 9).

Hükümetler, ekonomiye müdahalelerini ekonomik ve politik amaçlarla yaparlar. Gelişmekte olan ülkeler, yatırımları artırmak amacı ile özellikle negatif reel faiz uygulamasını kullanırlar. McKinnon ve Shaw'ın teorilerine göre, devletler bir politikayı uygularken o politika ve amaçları hakkında tam bilgi sahibidir. Amaçlarına ulaşma noktasında bazı politikalar uyguladılar ve bunları bilinçli yaparlar (Pal, 2014: 406).

Gelişmekte olan ülkelerde hükümetlerin finansal baskı politikaları benimsemeleri genellikle iktisadî amaçlıdır. Söz konusu ülkelerde iktisadî kalkınma ve büyümeye olan ihtiyaç bir hayli fazladır. Hükümetler, bu amaç doğrultusunda politikalar uygulamak isterler. Hükümetlere göre, iktisadî olarak ülkeyi kalkındırmanın yanında siyâsi olarak da elde edilecek başarıların kendilerine bir geri dönüşü olacaktır. Fakat bu politikaları ekonomik istikrarsızlıklar sebebiyle etkin kullanamazlar. Bu aşamada devletlerin finansmana ihtiyacı olmaktadır. Söz konusu finansmanı bulabilmek için devletler, finansal piyasaları iki açıdan yönlendirmektedirler (Pal, 2014: 407-408).

Birinci aşamada, devlet kendisine ait finansal varlıklara bir talep oluşturmak amacıyla, bankaların finansal varlıklarının cazibesini ortadan kaldırmak için yaptırımlarda bulunur. İkinci aşamada, devlet ihtiyaç duyduğu harcamalarını kendi varlıklarına oluşturduğu talepten elde ettiği finansman ile gerçekleştirir. Bunun yanında, bankalara karşı finansal baskı politikalarıyla uyguladığı negatif reel faiz politikası ile ucuz kredi imkânı yaratır. Bankaların, bu ucuz kredileri yatırım ve kalkınma amaçlı kullandırmalarını ister (Emek, 2002: 67).

Bu aşamada, Tobin'in Neo-Klasik para ve büyüme modeli örnek verilebilir. Tobin (1980)'in Neo-Klâsik para ve büyüme modelinde, hanehalkının kendilerine ait servetlerini iki araç arasında paylaşımına göturdüklerini belirtmiştir. Araçlardan biri para iken diğeri sermaye varlıklarıdır. Sermayenin getiri oranı paranın getiri oranından yüksek olduğu durumda, hanehalkları sermaye varlıklarına yönelecek ve sermaye varlıklarının söz konusu paylaşımındaki oranı yükselecektir. Bu durumun yatırımları artırması sonucunda işgücü verimliliği artacak ve gerçekleşecek olan iktisadî büyüme sonucunda kişi başı gelir seviyesi yükselecektir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, finansal baskı politikalarının uygulanması ile paranın getiri oranı azaltılarak refah artırılmaktadır. Bunu sağlamak için en sık kullanılan yöntem

faiz tavanlarının belirlenmesidir. Gelişmekte olan ülkelerde, bunun dışında kamunun borçlanma maliyetlerini azaltmak amacıyla faiz tavanları politikası uygulanabilmektedir (Mercan ve Peker, 2015: 4-5).

Faiz oranlarına tavan sınırı uygulanmasının diğer bir sebebi, özellikle gelişmekte olan ülkeler için kalkınma yolunda yapılacak yatırımlara finansman yaratma isteği ve amacıdır. Bu sayede ucuz kredi olanağı yaratılacaktır. Özel sektörden bu ucuz kredileri kullanmaları ve yatırımda bulunmaları beklenecektir. Neo-klâsik teoride, finansal servetin reel getirisindeki düşüş, tasarrufu ve yatırımı canlandırmakta ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır (Mercan ve Peker, 2015: 5-6).

McKinnon (1973) ve Shaw (1973) Neo-Klasik modelin görüşlerini tartışmışlardır. Birbirlerinden bağımsız olarak yaptıkları çalışmalarda, söz konusu politikaların gelişmekte olan ülkelerde kullanıldığı durumda varsayımların geçersiz duruma geldiğini iddia etmişlerdir. Varsayımlar şunlardır (Pal, 2014: 410);

- Fiziksel ve finansal varlıkların getiri oranları, tam bilginin geçerli olduğu bir dünyada, tüm piyasalarda eşitlenir.
- Girdi ve çıktı piyasalarında tam rekabet koşulları mevcuttur, başka bir ifadeyle, küçük firmalar büyük firmalar ile özdeş teknolojiyi kullanmakta ve ölçeğe göre sabit getiri koşulları altında faaliyet göstermektedirler.
- Sermaye birikimi, nakit balanslar tutma kararından tamamen bağımsızdır; başka bir deyişle, para, yalnızca işlem güdüsü ile tutulmaktadır.

Bu varsayımlar söz konusu iken, Neo-klâsik büyüme modeli para ile sermaye birikimi arasında bir “ikame etkisi” yaratmaktadır. McKinnon, reel para balanslarının para ile fiziki yatırımlar arasında bir tamamlayıcılık etkisine sahip olduğu alternatif bir model önermektedir (McKinnon, 1973: 26).

McKinnon’a göre, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin çoğunda kalkınma namına yapılacak girişim ve yatırımların en önemli kaynağı finans sistemidir. Bundan dolayı, finans sistemi hem iç hem dış finansman için kritik bir önem taşımaktadır.

McKinnon'un iddiasının daha iyi anlaşılabilmesi için konuyu bir örnek vererek açıklamak gerekirse; parasal genişlemenin fazla olduğu ve enflasyon oranlarının yüksek seyrettiği bir ekonomide, para politikasına karar veren otoritelerin, parasal genişlemeyi ani bir karar ile düşürdüğünü varsayalım. Parasal genişlemede yaşanan düşüşün, enflasyonu düşürmesi ve enflasyon düşüşü ile reel para stokunun artması için bir miktar sürenin geçmesi gerekmektedir. Söz konusu süre zarfında, bankaların kredi olanakları daralacaktır. Bu daralma, reel piyasada yatırımların azalması şeklinde bir sonuç doğuracaktır (Kapur, 1976: 778).

McKinnon'a göre, para otoriteleri parasal genişleme oranını düşürmenin yerine nominal faiz oranlarını yükseltmelidir. Bu yöntemle, parasal genişlemenin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmalıdır ve istikrar politikalarına geçiş yapmalıdır. Söz konusu faiz artırımıyla, tasarruflar finansal piyasalara yönlenecek ve bankalar kredi stokuna sahip olacaktır. Kredi stoku, yatırımlarda değerlendirilecek ve büyümeye finansman sağlanmış olacaktır. Bu yöntemle, bankaların kredi stokları hiçbir zaman azalma göstermeyecek ve büyüme istikrarlı bir şekilde sağlanacaktır (Kapur, 1976: 780).

Shaw, tıpkı McKinnon gibi finansal baskı politikalarının uygulanmakta olduğu ülkeler için, tasarrufu artırmak adına reel faiz oranlarının artırılmasının doğru bir tercih olacağını savunmuştur. Bunun yanında, sermaye birikimiyle alakalı iç finansman kaynaklarından ziyade, dış finansman kaynaklarının önemi üzerinde durmuş ve bu açıdan McKinnon ile ayrı görüş belirtmiştir. Faizlerde yaşanacak bir artış sonucunda, bankaların mevduatlarında bir artış meydana gelecek ve bu mevduatlar kredi stokunun artmasına olanak sağlayacaktır. Artan kredi stoku verimli yatırımlara yönlendirilirse ülke ekonomisine olumlu katkıda bulunacaktır (Molho, 1986: 91).

McKinnon, iç finansman ile finanse edilen yatırımlar üzerine teori ortaya koymuş iken, Shaw dış finansmanlar üzerine yoğunlaşmıştır. Bir ekonomide yatırımların finansmanı iki şekilde de sağlanabildiği için, bu iki yaklaşım birbirlerinin eksiklerini tamamlamıştır.

McKinnon'a göre faiz oranlarına getirilen sınırlamaların ekonomiyi üç şekilde bozduğu söylenebilir (Fry 1988: 18):

- i. Faiz oranlarının düşük tutulması cari dönemdeki tüketimleri artırmaktadır. Cari dönem tüketimleri artarken, gelecekte yapılacak tüketimler azalacaktır. Bu durumun sebebi, cari dönem tasarruflarının azalmış olmasıdır. Çünkü cari dönem tasarrufları gelecek dönemdeki tüketimlerin kaynağını teşkil etmektedir. Cari dönem tüketimindeki bu artışın, tasarrufları azaltması yatırımlarında azalmasına neden olacaktır.
- ii. Düşük faiz oranlarının olduğu bir ekonomide, tasarruf sahipleri tasarruflarını bir bankaya borç olarak vermektense doğrudan yatırım yapmayı tercih edebilirler. Bu durum, tasarrufların etkin olmayan yatırımlara yönelmesine neden olabilir.
- iii. Düşük faiz oranlarının olduğu bir ekonomide, sermaye ihtiyacı olan yatırımcılar bankalardan tedarik ettikleri ucuz kredilerle, emek yoğun değil de sermaye yoğun yatırımlar gerçekleştirebilirler. Bu durumda, istihdam sağlanamaz.

McKinnon'a göre, finansal piyasalar gelişmekte olan ülkelerde tam olarak oturmadığı için, ayrı parçalardan oluşur. Gelişmekte olan ülkelerde, para ve sermaye piyasaları ayrı işlemektedir ve söz konusu piyasalar, normalde birbirinin ikamesi olması gerekirken tamamlayıcısı durumundadırlar. Böyle bir durumun geçerli olduğu gelişmekte olan bir ülkede, hükümetin uygulayacağı finansal baskı politikaları ve negatif faiz uygulaması tasarrufları azaltacak ve kaynakların etkin kullanılmasına engel olacaktır (Doğan ve Işık, 2007: 38).

McKinnon'a göre, finansal baskı politikalarının sonuçları şunlardır (McKinnon, 1973: 29):

- i. Finansal baskı sonucunda, bankaların kredi stokları azalır ve yatırımcılar kredi imkânı bulamazlar. Bu durum, yatırımcıları kendi parasal imkânları ile yatırım yapmak veya yatırım yapmamak ikileminde bırakır.
- ii. Bankalar, kredi faizlerini yatırımcılara göre belirlerler. Buna kredi tayinlaması denilmektedir.
- iii. Negatif faiz uygulaması sonucunda, hane halkları ve girişimciler tasarruf yapmazlar. Sürekli artış eğiliminde olan tüketim, etkinsizliğe yol açar.

iv. Böyle bir iktisadî konjonktürde mali derinleşme olanağı kalmaz.

Shaw'ın ortaya koyduğu modelde, mevduatlara verilen faiz oralarında meydana gelecek olan bir artış, mevduat talebini artıracaktır. Bu durum, bankaların kredi stoklarını artıracak ve yatırımlar finanse edilecektir (Venet, 2003: 61).

Shaw'a göre, yurtdışından gelecek olan yabancı para yurtiçi fonlardan daha önemlidir. Yurtdışı fonlar finansal derinleşmeye daha büyük katkı sağlamaktadır. Faizlerde yaşanacak yükselme, yurtdışındaki fonları cezbedecektir. Ayrıca, finansal politikalarda yumuşamaya ve serbestleşmeye gidildiğinde mevduatlar artacak ve sermaye birikimi sağlanmış olacaktır. Finansal piyasalarda yaşanan bu serbestleşme akabinde gelir dağılımında düzelmeler de görülecektir (Shaw, 1973: 7-11).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin iktisadî büyümeleri, finansal gelişme ve finansal büyüme ile sağlanabilmektedir. Finansal baskı politikaları, söz konusu ülkelerin gelişmesi ve kalkınmasını yavaşlatmaktadır. Tasarruf sahiplerine uygun getiri oranları vermek gerekir ki, atıl durumda olan tasarruflarını ekonomiye dâhil etsinler. Bu durumda, hem kendileri getiri oranları ile kazançlı olacaktır hem de atıl vaziyette olan sermaye ekonomiye kazandırılmış ve yatırıma dönüştürülmüş olacaktır (Shaw, 1973: 80).

GOÜ'lerdeki esas problem, yatırımların az olması değil tasarrufların az olmasıdır. Bu sorun, McKinnon-Shaw yaklaşımının temelini oluşturmaktadır. Yaklaşım, bu sorunun üstesinden gelmek için yapılması gerekenin finansal serbestleşme olduğunu iddia etmiştir. Finansal serbestleşme sonucunda, faiz oranları yükselecektir. Faiz oranlarının yükselmesi, tasarrufların artmasına sebep olacak ve yatırımlar finansmanını bulmuş olacaktır (Kar ve Taş, 2003: 164).

McKinnon ve Shaw yaklaşımına göre, GOÜ'de finansal serbestleşme durumunun oluşmaya başlaması sonucunda serbest hale gelen faiz oranları yükselir ve tasarruflar ile yatırımlar arasındaki dengeyi sağlayan önemli bir faktör haline gelir. Bunun sonucunda, faiz oranları, finansal piyasalara dair bütün bilgileri içinde barındıran bir değişken haline gelir. Faiz oranlarında meydana gelecek yükseliş, tasarrufları artıracak ve yatırımların oluşmasına olanak sağlayan kaynak miktarını arttırarak büyümeyi tetikleyecektir (Mercan ve Peker, 2015: 6-7).

McKinnon-Shaw yaklaşımı oldukça olumlu karşılanmış ve beklentilere yol açmıştır. Fakat, söz konusu yaklaşımın uygulaması çok az istisna dışında beklenen sonuçlara ulaşamamıştır. Finansal serbestleşme sonucunda artış gösteren faiz oranları, tasarruf ve yatırımlar üzerinde beklenen etkiyi yapamazken, dış borçları umulmadık bir şekilde artırmıştır. Benzer şekilde, finansal serbestleşme iç borçlarda da önemli artışlara yol açmıştır. Büyük çapta olan bankalar ve uluslararası piyasalarda faaliyet gösteren işletmeler, ucuz kredilere ulaşma imkânına sahipken, çok daha fazla maliyetlerle yurtiçindeki piyasadan kredi alabilen küçük çaplı işletmelerin borçlanmaları devamlı artmıştır. Bunun sonucunda, 1980'lerin ortalarına gelindiğinde finans sektörü çökmüş ve bu durum devletlerin finansal piyasalara müdahale etmesine zemin hazırlamıştır (Esen, 1998, s.25).

McKinnon-Shaw yaklaşımıyla ilgili dünyada yaşanan gelişmeler, teorinin öngörülerinin GOÜ'lerde sınırlı olarak ortaya çıkması ya da olumsuz sonuçların çokça yaşanması nedeniyle eleştirilmeye başlamıştır. Bu eleştirilerin başında, "Yeni Yapısalcı Yaklaşım" gelmektedir.

2.4.2. Yeni Yapısalcı Ekol

McKinnon ve Shaw'ın ortaya koymuş olduğu teze karşıt bir görüş olarak ortaya çıkan yaklaşıma, Yeni Yapısalcı Yaklaşım denilmiştir. Ekolün öncüleri, L. Taylor ve Wijnbergen olmuştur. McKinnon ve Shaw'ın savunduğu sınırlanmamış finansal serbestleşmeye karşı çıkılmış, ılımlı finansal baskı politikalarının uygulanması gerektiği savunulmuştur (Şengönül vd., 2007: 31).

Yeni Yapısalcı Yaklaşımın finansal serbestleşme konusundaki en önemli katkısı, finansal serbestleşmenin arz ve talep yönünden ortaya çıkan etkilerini ortaya koymasıdır. Bu açıdan, yatırım, tasarruf ve bunların iktisadî birimler arasındaki dağılımının nasıl oluştuğu ve bu sürecin nasıl etkilendiğinin analizi konusunda yapısalcı okulun yaklaşımları önemli açıklamalar getirmektedir (Kahyaoğlu, 2008: 28).

Yeni Yapısalcı görüşün öncülerinden olan L. Taylor'a göre, faiz hadlerindeki artış ekonomiyi olumsuz etkileyecek ve daralmaya sebep verecektir. L. Taylor, McKinnon-Shaw'ın ortaya koyduğu finansal serbestleşmenin başarı le

uygulanmasının zor olduğunu, uygulansa dâhi, ilerde istikrarsızlıklara sebebiyet verebileceğini iddia etmiştir. L. Taylor'a göre, yatırım ve finansman gibi konular doğrudan otoriteler tarafından yönlendirilme yoluyla gerçekleşmelidir (Emek, 2000: 5).

Yapısalcı modeller, McKinnon-Shaw modelinden farklı beş iddia üzerine şekillenmektedir (Fry, 1988: 65):

- i. Piyasada yer alan fiyatlar ve ücretler, içsel bir faktör değildir; dışsal bir şekilde belirlenmektedir.
- ii. Enflasyon tek yönlü bir olgu değildir. Enflasyon, sadece çalışanların ücretleri üzerinden veya sermayenin getirisi üzerinden belirlenmez. Enflasyonun belirlenmesinde iki faktörün de etkisi vardır.
- iii. Tasarrufu belirleyen ana etken ücretler değil, kâr haddidir.
- iv. Fiyatlar genel düzeyi, çalışma maliyetleri, ithalât ve üretken sermayenin finansmanı üzerindeki sabit oranlara göre belirlenmektedir.
- v. Hammadde, sermaye donanımı ve ara malların ithâli gelişmekte olan ülkeler için zorunluluktur.

GOÜ, yüksek oranda hammadde ve ara mal ithalatı bağımlılığına sahiptir. Bu durum, faiz oranlarının artırıldığı bir ortamda maliyetlerin yükselmesine neden olur. GOÜ'lerde uygulanan finansal serbestleşme politikaları, maliyetleri artırır ve enflasyona neden olur. Enflasyondaki artış, ülke ekonomisini olumsuz etkiler. Bu sebeple, Yeni Yapısalcı Yaklaşım, finansal serbestleşme politikalarının GOÜ'ler için riskli olduğunu savunmuştur (Pal, 2014: 420).

Yeni Yapısalcı Yaklaşım, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yer alan bankacılık sektörü dışında faaliyet gösteren finansal aracılık kurumlarına olumlu bakmıştır. Ekol, bu kurumları resmî olmayan finans sektörü olarak tanımlamıştır. Ekole göre, resmî olmayan sektör, ekonomiyi olumsuz etkilemez; aksine, iktisadî büyümeye yardımcı olur. Söz konusu kuruluşlar, piyasa ile birebir çalışırlar ve mevduatlara dair hiçbir miktarı hesaplarında tutmazlar, bu durum resmî olmayan finans sektörünün daha verimli çalışmasını sağlar (Kar ve Taş, 2003: 168).

Yeni Yapısalcı görüş finansal baskılamanın GOÜ'de faiz oranları üzerinde baskılayıcı bir durum oluşturacağına ve yükseliş trendi izlemelerine izin vermeyeceğine; bunun sonucunda, yatırımların ve dolayısıyla büyümenin hız kazanmasına olanak sağlayacağını iddia eder. Söz konusu durumun aynı zamanda, enflasyonu da baskılayacağını iddia eder. Finansal serbestleşme, Yeni Yapısalcı Yaklaşımına göre iktisadî büyümeyi yavaşlatır ve akabinde enflasyonun yükselmesine sebep olur. Bu yaklaşıma göre, GOÜ'de piyasa sistemi 'mark-up fiyatlama' olgusuna bağlıdır. Bu durum, faizlerin olası maliyetleri ile işletmelerin sermaye maliyetlerinin birlikte değerlendirilmesini gerektirmektedir (Kar ve Taş, 2003: 170-171).

GOÜ'de gerçekleştirilen finansal gelişme ve finansal serbestleşme politikaları sonucunda, serbest bırakılan faiz hadleri yükselir. Faizlerin yükselmesiyle, üretim maliyetleri artış gösterir; bu da, fiyatlara yansır. Fiyatların artışı, enflasyonu hızlandırır. GOÜ'de, tasarruf sahipleri tasarruflarını hem bankacılık sektöründe mevduat açma yoluyla hem de resmî olmayan finans sektörüne ödünç verme yoluyla değerlendirir. Finansal serbestleşme sonucunda faiz hadlerinde yaşanan artış, tasarrufları bankacılık sektörüne yönlendirecektir. Bu durum, resmî olmayan sektörün fonlarında bir daralmaya sebep olacaktır. Söz konusu daralma sonucunda, hem bankacılık sektörü hem de resmî olmayan finans sektörü etkin bir çalışma sistemi içerisinde olamayacaktır. Aksi durumda, finansal baskı politikalarıyla faiz seviyeleri düşük tutulursa, bütün bir finans sektörü etkin çalışmak durumunda olacaktır (Eser, 1996: 12).

Resmî finansal sektör olarak nitelendirilen bankacılık sektörü, parasallaşmış, modern sektörün finansal ihtiyaçlarını karşılayan, şehir-kökenli, kurumsal ve organize bir sistemdir. İnformel finans sektörü ise, organize olmayan ve kurumsal yapıya oturtulmamış bir yapıdır. Ayrıca, ekonominin geleneksel, kırsal ve parasallaşmamış kısmı ile ilişkilidir (Germidis, 1990: 5).

Burada, ikili bir finans sistemi ortaya çıkmaktadır. Resmî finans sektörünün kuruluşları ve eksiklerinin, resmî olmayan finans sektörünün oluşmasına zemin hazırlaması, bu ikili sistemin oluşmasına sebep olmaktadır. Resmî finansal sektörün eksikliği, hükümetlerin, finans kurumlarına finansal baskılama uygulamasıdır. Finansal baskılamaya maruz kalan resmî finans kuruluşlarında, kredi sınırlamaları

meydana gelmektedir. Söz konusu kredi kısıtları, halkın bir kısmının kredilere ulaşmasını engellemektedir. Söz konusu engeller, resmî olmayan finans sektörünün varlığına sebep oluşturmaktadır. Finansal serbestleşme, resmî olmayan sektörün cazibesini ortadan kaldıracaktır. Bunun yanında, insanların geleneklerine ve alışkanlıklarına göre finans kuruluşlarını benimsediklerini savunan bir görüş daha vardır. Bu görüşe göre, resmî finans sisteminin gelişmesi ve büyümesi resmî olmayan finans sektörünü etkileyemeyecektir. Bu sebepten dolayı söz konusu görüşü savunanlara göre, finans sistemi düzenlenmeli ve liberal olmalıdır (Ghate, 1992).

McKinnon-Shaw yaklaşımı, gelişmekte olan ülkelerde finans sisteminin parçalanmış olduğunu iddia etmektedir. Finansal serbestleşme sonucunda gerçekleşecek finansal gelişme, bu parçalanmaya son verecektir. Resmî kuruluşlar ön plana çıkacak ve piyasa etkinliği sağlanacaktır. Bu durum, büyümeyi beraberinde getirecektir. Yeni Yapısalcı yaklaşım ise, resmî bankacılık sektörünün finansal kaynaklara aracılık etme konusunda, kendisi dışında kalan finansal piyasalardan daha az etkin olduğu düşüncesine dayalıdır. Yapısalcılar, resmî olmayan kredi piyasalarının tam aracılık sağlamasına karşılık, bankaların fonlarının bir kısmını rezerv zorunlulukları nedeniyle absorbe ettiğini kabul etmektedirler. Başka bir deyişle, bankaların tutmakla yükümlü oldukları rezervler, finans sisteminden sızıntı niteliğindedir (Pal, 2014: 421).

Buraya kadar bahsedilenlerden anlaşılacağı üzere, Yeni Yapısalcı Yaklaşım, McKinnon-Shaw hipotezinin karşıtı olarak devletin finans sistemine müdahalesini savunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerindeki çoğu faktör, ekonomik istikrarsızlığa sebep olabilecek niteliktedir. Bunu engellemek için, devletin müdahale etmesi gerekecektir. Söz konusu ülkelerde, finansal serbestleşme ve gelişme de kontrollü ve denetimli bir şekilde yapılmalıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FINANSAL GELİŞMENİN EMEK PİYASASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde, finansal gelişme ve finansal derinleşmenin ülke ekonomisine iktisadî etkileri anlatılmıştır. Finans piyasalarında gelişme gösteren bir ülkenin, ekonomisinde ne gibi olumlu veya olumsuz tepkimeler ortaya çıkabilir, bunların reel etkileri nelerdir gibi sorulara cevap aranmıştır. Başlangıçta finansal gelişme sonucunda ülke ekonomilerinde meydana gelebilecek pozitif etkilerden bahsedilmiş ve aynı zamanda söz konusu finansal gelişmenin emek piyasalarına etkilerinden de bahsedilmiştir. Devamında, finansal gelişmenin ülke ekonomilerine iktisaden negatif etkileri üzerinde durulmuş ve burada geçmişten bugüne yaşanmış olan küresel finansal krizler anlatılmıştır. Söz konusu krizler sonucunda ülkelerin emek piyasalarında meydana gelen etkileşimler üzerinde durulmuştur. Bölüm sonunda, tezin sorunsalı hakkında yapılan literatür taramasına yer verilmiştir.

3.1. FINANSAL GELİŞMENİN EMEK PİYASASI ÜZERİNDEKİ POZİTİF ETKİLERİ

Ekonomilerde gelişme kavramı her alanda, tarihte ve bugün üzerinde dikkatle durulan bir kavram olmuştur. Makro deyişle ülkelerin, mikro deyişle işletme ve bireylerin, mevcut kaynaklarını yeni yatırımlara dönüştürmeleri ihtiyacı geçmişten beri hep var olmuştur. Yeni yatırımların sermaye birikimi yolu ile gelir artışına yol açacağı ise neredeyse herkes tarafından bilinmektedir. Sermaye birikimi ve yatırımlarını yönetme olgusu gelişmiş ülkelerde ileri safhadadır. Gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkeler ise, bu konuda kaynak yetersizliği sebebiyle sıkıntı çekmektedir. Gelişmekte olan ülkeler kaynak yetersizliğinden doğan ihtiyaçlarını, dış ülkelerin kaynak akışı ile gidermeye çalışmaktadırlar. Dış ülkelerin kaynak akışından etkin bir

şekilde faydalanabilmek için güçlü, gelişmiş ve serbest bir finans sistemine ihtiyaç duymaktadırlar. Söz konusu ülkelerde gerçekleşecek finansal serbestleşme, faiz oranları kanalıyla getirilerin yükselmesine, bu da atıl durumda olan tasarrufların ekonomiye kazandırılmasına olanak sağlayacaktır. Bu durum, yatırımlarda kullanılmak üzere gereken kaynağı oluşmasına ve kaynakların etkin yatırımlarda kullanılmasına olanak sağlayacaktır (Pistor, 2013: 316-317).

Finansal sistem ve finansal gelişme, dünyanın farklı ülkelerinde farklı şekillerde sonuçlar doğurmaktadır. Finansal gelişme kompozisyonu, beraberinde getirdiği - neredeyse ekonominin her alanında elde edilen- verimlilik; gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin geleceğe yönelik beklentileri açısından büyük önem arz etmektedir (Pistor, 2013: 318).

Finansal kurumların, finans piyasalarının ve finansal sistem araçlarının oldukları yer üzerine gelişme kaydetmesi ve bu faktörlerin aşama kaydederek gelişmesi finansal gelişme şeklinde tanımlanmaktadır. Ekonomilerde finansal gelişmişlik; piyasaların, kurumların, kişilerin, organizasyon ve araçların bazı fonksiyonların yerine getirilmesi için birlikte hareket etmeleri sonucu meydana gelen finansal sistemin yeniliklere adapte olarak gelişme ve ilerleme göstermesidir. Finansal gelişme, ülkeler bazında -ekonominin hangi alanlarında olurlarsa olsun oldukça etkili olabilir. Sermaye piyasası, emek piyasası, makro istikrar ve mikro istikrar dallarında ekonomileri yakından ilgilendirmektedir (Hermes ve Lensink, 2013: 36-38).

Finansal sistem ve finansal piyasalardaki gelişmenin tarihte ve günümüz dünyasında öneminin bu denli yüksek olmasının birçok nedeni vardır. Bu nedenler, finansal gelişmişlik seviyesinin makroekonomik etkilerini, araçların ve piyasaların fonksiyonlarını göz önüne alarak aşağıdaki gibi özetlenebilir (Öçal ve Çolak, 1999: 41):

- i. Risk yönetimini kolaylaştırılması; finans sektöründe faaliyet gösteren kurumlar, sistemde yer alan varlıkların ticareti işlemlerini kolaylaştırır ve bunu yaparak risklerin dağıtılmasına olanak sağlar.
- ii. Yatırımlar ile ilgili ortaya çıkabilecek fırsat ve imkânlar hakkında daha kolay bilgi edinme imkânı oluşturur.

- iii. Söz konusu bilgilerin edinilmesi aşamasında ortaya çıkacak maliyetlerin azalmasını sağlar.
- iv. Piyasada yer alan tasarruf miktarlarının toparlanması ve yatırımlar için uygun hale getirilmesine olanak sağlar.
- v. Ticarî işlemlerin maliyetlerini azaltır ve ticaretin kolay bir şekilde yapılmasını sağlar.

Bu sayılanların yanı sıra, finansal piyasalar ekonomilerde küçük miktarlarda ve dağınık bir şekilde bulunmakta olan tasarrufların toplanmasına, yüksek ve en etkin yatırım imkânlarına yönlendirilmesine ve etkin bir şekilde kullanılmasına olanak sağlar. Finansal gelişmişliğin yüksek olduğu bir ekonomide, tasarruflar daha hızlı ve etkin yatırım alanlarına yönlendirilir. Çünkü finansal sistem içerisinde bulunan çok sayıda tasarruf sahibi, tasarruflarının değerlendirilmesi için beklemektedir; finansal gelişmişliğin yüksek olması transfer işlemini kolaylaştıracak ve sistem içerisindeki pürüzleri ortadan kaldırmaya yardımcı olacaktır (Başçı ve Kara, 2011: 18).

Ülkelerin milli gelir kalemleri; yatırım harcamaları, kamu harcamaları, net ihracat ve tüketim harcamalarının toplamından oluşmaktadır. Ülkede yapılan yatırım harcamaları çarpan mekanizması etkisi ile milli geliri yükseltecek ve iktisadî büyüme de sağlanmış olacaktır. İktisadî büyümenin finans sistemi yoluyla doğru ve etkin gerçekleşmesi için finansal gelişmişlik büyük önem taşımaktadır. Kısaca, finansal gelişmişliğin iktisadî büyüme ile yakından ilişkisi bulunmaktadır (Öztürk, Darıcı ve Kesikoğlu, 2011: 54).

Finansal gelişmenin, tasarrufları doğru ve etkin bir şekilde yatırıma çevirmesinin yanında, tasarrufları arttırıcı etkisi de bulunmaktadır. Tasarruflarda meydana gelecek artış, yatırımların kalite ve miktarını etkileyebilmektedir. Finansal gelişmeyle, yatırımların miktarı gibi kalite ve verimlilikleri de artış gösterebilmektedir. Finansal sistemin gelişmesiyle, negatif getiri oranlarına sahip olan yatırımların azalması sonucunda, yatırımcılar, sermayelerini bankalar yerine sermaye piyasalarında değerlendirmeyi tercih edebilirler (Onur, 2012: 130).

Finansal gelişmişlik, portföy çeşitlenmesini sağlayarak tasarruf sahiplerinin önüne birden fazla seçenek sunmuş olur ve risklerini azaltır. Söz konusu seçenekler, yatırımcıların ve tasarruf sahiplerinin maliyetlerinin de düşmesine katkı sağlayıp,

verimliliği arttırıcı bir katkıda bulunur. Risk faktörünün azalması finans sistemine olan güvenilirliği arttıracaktır. Riskli bir piyasada fon kullanım ve borçlanma maliyetleri oldukça yüksek olacaktır. Fon arz edenler fonlarını riske attıkları gerekçesi ile yüksek getiri oranları talep edecektir. Bu durum, fon kullanımını oldukça azaltacak ve etkinliğin ciddi bir şekilde azalmasına neden olacaktır (Onur, 2012: 131-133).

Finansal gelişme ile aynı görevi taşıyan fakat farklı ifadelerde yer alan finansal derinleşme kavramı da finansal gelişmenin olumlu yanlarının anlaşılmasında kullanılabilir. Finans sisteminin ve sistemde yer alan araçların çeşit yelpazesinin genişlemesine finansal derinleşme denilmektedir. Finansal derinleşmenin artmasıyla ülkelerin tasarruf miktarları artacak ve sistemde etkinlik sağlanacaktır. Ayrıca, finansal derinleşmenin gerçekleşmesinde finans sisteminin organizasyon yapısı ve söz konusu ülkenin parasallaşma seviyesi de etkili olabilmektedir. Finans sisteminin fazla gelişmediği ülkelerde finansal gelişme ilk olarak bankacılık piyasalarında görülür ve oradan sistem geneline yayılır. Finans sistemi tasarrufları ve yatırımları canlandırır ve ekonominin daha etkin işlemlerini sağlar. Bunun yanında, yatırımlar kanalıyla teknolojik altyapının gelişmesine de olanak sağlar (Soydemir, 1998: 21).

Buraya kadar anlatılanlardan yola çıkarak, finansal gelişmenin; tasarruflara hareketlilik kazandırdığını, piyasadaki tüm tasarruf sahiplerinin tasarruflarını bir araya topladığını, hem hanehalkları hem de firmalar için dış borçlanmayla alâkalı ortaya çıkabilecek maliyetleri azalttığını söyleyebiliriz. Finansal gelişme, projelerle alâkalı bilgi temini ve söz konusu bilgilerin değerlendirilmesi maliyetlerini, profesyonel yatırım hizmetlerinin aracılığıyla azaltabilmektedirler. Finans sisteminde ortaya çıkabilecek riskler, tasarrufların farklı ve çeşitli yatırım olanaklarına yayılması sonucunda azaltılmaktadır (Mishkin, 2004: 32).

Finansal gelişmenin ekonomideki istikrara da katkı sağladığı görülmektedir. Piyasada yer alan atıl durumdaki fonların kullanılması, ekonomi için oldukça önemlidir. Atıl durumda olan tasarruflar, ekonomiyi destekleyici manada kullanılmazlarsa ekonomi açısından bir ilerleme kaydedilemeyecektir. Tasarruflar, verimli yatırım kanallarına aktarıldığı ölçüde ekonomiye pozitif dışsallık sağlayacaktır. Verimli yatırımların akabinde hem fon sahipleri hem de fon talep

edenler fayda sağlayacaklardır. Herkesin kazandığı bir fon transferinde, kazançların artması sebebiyle, daha büyük transferlerin yatırımların kapısı açılacaktır (Aslan ve Korap, 2011: 6-7).

Finansal sistem geliştikçe, dışarıdan ve içeriden piyasaya girmeye çalışan tasarruf sahibi yatırımcıların sayıları artar; bu sayede, yatırımların da sayısı artar ve ülke ekonomisi kazanç sağlar. Söz konusu kazançta meydana gelen süreklilik ise, istikrarı beraberinde getirecektir. Finans sistemine dışarıdan veya içeriden girmeye çalışan yatırımcıların sayısı arttığında, ülkeye yapılan yatırımlar da dolaylı yoldan artacaktır. Bu açıdan değerlendirilirse, finansal gelişmenin, ülke içerisinde doğrudan yabancı yatırımları da arttırdığı söylenebilmektedir (Aslan ve Korap, 2011: 8-9).

Finansal gelişmenin emek piyasasına ilişkin etkileri, finansal gelişmenin, tasarruf sahiplerini olumlu etkilenmesine dayandırılarak anlatılmaya başlanabilir. Maliyetlerin azalması, zamandan tasarruf edilmesi, tasarruf sahiplerinin getirisi ve yatırımcıların kazancı finansal gelişmenin etkinliğine bağlı olmaktadır. Bu durum, tasarruf sahiplerinin daha fazla yatırım yapmasına, iç ve dış yatırımların hareketlenmesine olanak sağlamaktadır. Doğrudan yabancı yatırımların artmasıyla, sermaye sıkıntısı çeken GOÜ, söz konusu yatırım kanallarıyla yeni tesisler kurarak istihdamı arttırabilirler. Ülkeye yapılan doğrudan yabancı yatırımlar, söz konusu ülkede satın alınan firmaların korunmasıyla ve yeniden yapılandırılması sürecine girmesiyle mevcut istihdamlarının korunmasını sağlayabilir. Ayrıca, şirketin ya da firmanın mevcut istihdamını, yeni tesisler açma yoluyla artırabilmektedir (Molho, 1986: 94).

Küreselleşmeyle birlikte dünya ekonomisinin genel yapısının değişmesiyle, ülkelerin istihdam yapıları da değişiklik göstermiştir. Özellikle GOÜ, gelişmiş ülkelerin istihdam yapılarına benzemek ve dünyaya adapte olabilmek için ekonomik serbestleşmeye ihtiyaç duymuşlardır. Finansal sistemin serbestleşmesiyle yaşanan gelişme, emek piyasasının dünyaya adaptasyonunu kolaylaştırmıştır. Bu adaptasyon işgücü piyasasına eğitim, sosyallik, evrensel haklar bazında ek imkanlar sağlamaktadır. Finansal gelişme, finansal varlıklar için sürekli bir pazar oluşturmaktadır. İyi işleyen bir finansal piyasa, verimli kaynak kullanımını

beraberinde getirmekte ve iş alanlarını genişleterek emek piyasasını olumlu etkilemektedir (Başçı ve Kara, 2011: 138).

Finansal gelişme arttıkça, ülkenin finans piyasasına kişilerin güveni artar. Etkin bir denetim ağı ve finansal gelişmenin sağlandığı ekonomilere, yabancı yatırımcılar yatırım veya getiri saiki ile sermaye getireceklerdir. Bu doğrultuda yapılan her yeni yatırım, yeni bir istihdam kapısı açacak ve emek talebini artıracaktır. Emek arzı kısa dönemde değişmeyecek bir olgu olduğu için, emek arzı sabitken emek talebi artarsa emek ücretlerinde bir artış meydana gelecektir. Fiyatların sabit kabul edildiği bir ekonomide, nominal ücret artışı reel ücret artışına dönüşecek, işçilerin satın alma gücü ve refah seviyeleri artacaktır (Öztürk v.d, 2011: 54-55).

İşçilerin refah seviyelerinde meydana gelen söz konusu artış, işçilerin hayat standartlarında birçok olumlu değişikliği de beraberinde getirecektir. Bu olumlu değişiklikler; barınma, beslenme eğitim ve sosyal alışkanlıklarda iyileşme şeklinde görülebilir. Barınma ve beslenmede meydana gelecek olumlu değişiklikler ülke genelinde tüketim alışkanlıklarına dair pozitif değişikliklere neden olacak ve tüketim yapısı olumlu manada değişen bir toplum, kalkınma yolunda önemli bir adım atmış olacaktır. Keza, sosyal alışkanlıklarda meydana gelecek olumlu değişikliklerde, toplum refahı ve toplumsal kalkınma için olumlu gelişmeleri beraberinde getirecektir (Öztürk vd., 2011: 54-57).

İşçilerin refah artışı sonucunda, kendilerinin ve ailelerinin eğitim seviyelerinde meydana gelecek düzelme ve gelişmenin, toplumun her bir ferdinden başlayarak bütün bir topluma yayılmasıyla, günümüz emek piyasasının en önemli kavramlarından biri olan nitelikli işgücü kavramının oluşması yolunda temeller atılacaktır. Eğitim seviyesinin düşük olduğu bir toplumda işgücü piyasalarının en önemli sorunlarından biri, nitelikli işgücü yokluğudur. Vasıfsız işgücü nüfusunun yoğun olduğu ülkeler, klasik toplumsal gelişim döngülerinin ilk aşamaları olan tarım toplumlarıdır. Çalışan nüfusun refah seviyesinde meydana gelecek olumlu değişimler, işgücü piyasasının niteliklerini değiştirebilecektir (Öztürk vd., 2011: 54-59).

İşgücü niteliğindeki artış, tarım toplumunun süreç içerisinde sanayi toplumu haline gelmesini sağlayacaktır. Günümüzde, gelişmiş ülkelerin tamamı söz konusu

döngünün tüm aşamalarını tamamlayıp bilgi toplumu haline gelmişlerdir. Aşamaların tamamlanması ve bilgi toplumu haline gelinebilmesinin en önemli reçetesi, işgücü niteliğinin artırılmasıdır. Refah seviyesinde artış meydana gelmeyen bir işgücü piyasasının niteliğinin artması ise, neredeyse imkânsızdır (Öztürk vd., 2011: 54-61).

Küreselleşmeyle ülkelerin her konuda gelişmesi ve kalkınması sadece kendi iç dinamiklerine bağlı değildir. Günümüzde, kendi kendine yeten ve kendi kendine belli bir kalkınma standardını yakalayan ülke olma durumu, pek mümkün değildir. Günümüzde, ülkelerin birbirleriyle iktisadî manada etkileşiminin en önemli aracı, finans sistemidir. Gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler için finans sistemi, gelişme ve kalkınma yolunda oldukça önemli bir silahtır. Gelişmiş ve etkin bir denetim sistemine sahip olan bir finans sistemi, söz konusu ülkelerin kısa sürede gelişmeleri ve kalkınmaları yolunda çok önemli adımlar atmalarına olanak sağlayabilmektedir. Aksine, denetim mekanizması oturmamış ve finansal gelişme değil de finansal büyüme sağlamış bir finansal sisteme sahip olan ülkeler ise hâlihazırda kırılğan bir yapıya sahip ekonomileri varken bir de finans sisteminin bu durumu sebebiyle büyük ekonomik krizler yaşayabilirler (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 15-17).

Her finansal büyüme, finansal gelişme demek değildir. Finansal gelişme ile desteklenmeyen finansal büyümeler, ülke ekonomilerinde büyük krizlere neden olabilmektedir. Her ekonomik kriz ilk ve en büyük etkisini emek piyasasında gösterecektir. Çünkü bir ekonominin en temel dinamiği insandır. Emek piyasası ise insanların gelirlerini, refah seviyelerini ve tüketimlerini ifade eder. Krizlerin ilk emek piyasasını etkilediği gibi, finansal gelişme ile desteklenen finansal büyüme kaynaklı gerçekleşecek ekonomik büyümede, ilk ve doğrudan emek piyasasını etkileyecektir.

3.2. FİNANSAL GELİŞMENİN EMEK PİYASASI ÜZERİNDEKİ NEGATİF ETKİLERİ

Günümüzde, finans piyasası, ülke ekonomileri için oldukça önemli bir konuma gelmiştir. Küreselleşme sonucunda, dışa kapalı bir politika benimseyerek ekonomisinin işleyişini devam ettiren ülke sayısı oldukça azdır. Kuzey Kore ve İran gibi ülkeler, günümüzde halen dışa kapalı ekonomi politikasını uygulayan ülkeler arasında gösterilebilir. İran'ın, son aylarda Amerika Birleşik Devletleri ile yapmış

olduğu bazı anlaşmalar ile yıllardır kendisine uygulanan ambargoların kaldırılması yönünde ciddi mesafeler kat etmesi, yakın zamanda ambargoların kaldırılması ve dışa açık bir ekonomi yapısına bürünmesi ihtimalini kuvvetlendirmektedir (Öztürk vd., 2011: 61-62).

Dışa kapalı ekonomi, bir ülkenin dış ticarete çift yönlü kapılarını kapatması ve dış ticareti engelleyici tedbirler alması sonucunda, ülkenin sadece kendi iç ekonomik dinamikleri ile ekonomisini yürütmesidir. Dışa kapalı ekonomi politikaları, politikacılar tarafından dönem dönem bilerek ve isteyerek fakat geçici olarak benimsenebilmektedir. Politikacılar bu politikayı benimserken amaçları, ülke içinde yaşanan dışa bağımlılık ve gelişmemiş sanayi sektörü gibi sorunlarına çözüm bulmaktır. Ülke ekonomisini çift yönlü dış ticarete kapatırken, sanayi sektöründe faaliyet gösterecek yerli firmaların kurulması teşvik edilir. Söz konusu firmalar, büyüyüp gelişene ve dünya standartlarında bir firma olana kadar dış ticaret yasakları devam eder ve vatandaşların o firmalardan alışveriş yapmaları teşvik edilmiş olur. Bu politikaya ithal ikameci politika denilmektedir (Başçı ve Kara, 2011: 20).

Burada önemli olan, ithal ikameci politika uğruna benimsenen dışa kapalı ekonomi yapısının, ne kadar süre devam edeceğidir. Süre en optimal derecede belirlenmeli ve katı kurallar ile uygulanmalıdır. Aksi durumda, sürenin uzun olması veya esnek olması söz konusu politikanın istismar edilmesine ve amacına uygun sonuçların elde edilememesine yol açabilmektedir. Dışa kapalı ekonomi politikasının süresi ülkelerin iç dinamiklerine göre değişse de geçici olarak benimsenen bir politikadır ve en nihayetinde ülkeler dışa açık bir ticaret politikasına geçiş yapmaktadır (Başçı ve Kara, 2011: 21).

Dışa açık bir ekonomide, ülkeler mal, hizmet, sermaye ve hatta işgücü gibi faktörlerin dolaşımı konusunda dışa açık olabilmektedir. Mal alışverişinde dışa açık olmak, en temel düzeyde olan dışa açılmadır. Bu tarz dışa açık ekonomi yapıları, başka ülkeler ile bazı entegrasyonlar kurarak da yapılabilir. Bu durumda, söz konusu ülke, kapılarını dış ticarete açmıştır. Kendi mallarını dış ülkelere ihraç edebildiği gibi, dışarıdaki ülkelere mal ithalatı da yapabilmektedir. Dışa açılmanın birinci ve en temel seviyesi olan mal faktörünün dolaşımı, günümüzde küreselleşmenin de etkisiyle olmazsa olmaz hale gelmiştir (Öztürk vd., 2011: 63-64).

Dışa açılma sürecinin ikinci seviyesi ve ikinci adımı ise sermaye dolaşımıdır. Bu aşamada finans sektörünün dâhil edileceği için bu konudan daha sonra bahsedeceğiz.

Sürecin üçüncü ayağı, işgücü ve hizmet dolaşımıdır. Bu tarz dolaşım hakları, genelde, ülkeler arası kurulan entegrasyonlar ile gerçekleşmektedir. Söz konusu durumda, entegrasyonlara tabi olan ülkeler arasında, işgücü ve hizmet gibi faktörlerin dolaşımı serbesttir. Entegrasyon içinde yer alan gelişmiş ülkeler için bu durum, olumlu sonuçlar yaratabilmektedir. Fakat gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkeler için, tam tersi bir durum söz konusu olabilmektedir. Gelişmiş ülkeler, ucuz işgücünü gelişmemiş ülkelere tedarik ederken, gelişmemiş ülkeler tek sermayeleri olan bol ve ucuz işgücü potansiyellerini kaybedebilmektedir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 18).

Dışa açılma sürecinin ikinci seviyesi olan sermaye dolaşımına dönecek olursak; Ülkeler arası sermaye dolaşımı başlarda genelde yatırım amaçlı bir şekilde gerçekleşmektedir. A ülkesinde yaşayan ve tasarruf sahibi olan bir firma ya da bir şahıs, ülkesinin ekonomik durumundan veya ülkesinde yatırım yapması durumunda elde edeceği kazancın nispeten daha az olduğuna inandığından, B ülkesine sermayesini taşır ve yatırımını orada gerçekleştirir. Bu durumda, sermaye dolaşımı gerçekleşmiş olur. Bu durumun, iki ülke açısından da faydaları bulunmaktadır. A ülkesi, sermayesini kaptırmış gibi görünse de söz konusu sermayeden elde edilecek olan getiri veya kazanç, elbet tekrar kendisine dönecektir ve bu açıdan kazançlıdır. B ülkesi ise, sahip olmadığı bir sermayenin kendisine gelip yatırım yapması, istihdam yaratması ve üretim yapması sonucunda ekonomik ve hatta sosyal açıdan kazançlı konumda olacaktır (Greenwood ve Scharfstein, 2013: 5-6).

Yatırım şeklinde yapılan sermaye dolaşimleri, çift taraflı yarar ve fayda sağlasa da, bir de borç verme şeklinde gerçekleşen sermaye hareketleri söz konusudur. Bu durumda, A ülkesinde yaşayan bir şahıs ya da firma, tasarruflarını B ülkesinde yer alan bir firma ya da şahısa ihtiyacından dolayı borç amaçlı verecektir. Böylece, A ülkesi ve tasarrufun sahibi her türlü bir getiri elde edecek ve getirisini garantiye alacaktır. Bu durum, kendisi için cazip ve rasyoneldir. Fakat aynı durum, B ülkesi ve söz konusu ihtiyaç sahibi için kesin değildir. Borçlanma sonucunda yapmayı

planladığı yatırımın kazançlı olacağı net değildir. Bu durumda, B ülkesi ve söz konusu yatırımcı için risk söz konusudur (Greenwood ve Scharfstein, 2013: 6-7).

Borç verme amaçlı gerçekleşen sermaye dolaşımının yanında, bir de getiri elde etmek üzere gerçekleşen sermaye dolaşımı vardır. Bu tarz sermaye transferleri kısa dönemli ve uzun dönemli olabilmektedir. Günümüzde, bu tarz sermaye dolaşimleri finans sistemi aracılığı ile gerçekleşmektedir. Bununla beraber, borç verme amaçlı gerçekleşen sermaye transferleri de bu başlık altında değerlendirilmeye başlanmıştır. Finansal sistem aracılığıyla, kilometrelerce öteden küçük veya büyük miktarda sermaye ülke ekonomisine gelebilmektedir. Tasarruf sahiplerinin sermayelerini oraya getirmesindeki amaçları daha fazla getiri elde etmektir. Getirinin göstergesi ve seviyesini belirleyen ana etken, faiz oranlarıdır. Faiz oranları birçok çeşide sahiptir. Temel olarak, kısa ve uzun vadeli olacak şekilde ayrılabilirler. Kısa vadeli faiz oranları, konjonktüre göre değişse de, normal şartlar altında pek cazip olmayan rakamlardır. Çünkü ülkeler, kendilerine gelecek sermayelerin uzun vadede ekonomiden çıkmamasını talep etmektedir. Bunu sağlamanın temel şartı, söz konusu sermaye sahiplerine uzun vadede iyi bir getiri oranı teklif etmektir (Greenwood ve Scharfstein, 2013: 7-8).

Sermaye dolaşımının yatırım amaçlı gerçekleşmesi olumlu sonuçlara yol açarken, getiri amaçlı gerçekleşmesi hem olumlu hem de olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Burada belirleyici kriter, finans sistemi üzerindeki denetim ve söz konusu sermayelerin nasıl ve nerede değerlendirildikleridir. Etkinsiz ve verimsiz yatırım kanallarına aktarılan sermayeler, borç olarak karşımıza çıkacaktır. Yatırım sahipleri, elde edemedikleri kazançları kaynaklı borçlarını ödeyemez duruma gelecekler ve bu durum, hem kendileri hem de ülke ekonomileri için olumsuz bir durum oluşturacaktır. Aynı şekilde, denetimsiz bir finans sisteminin var olması sebebiyle, çok büyük olumsuz sonuçlar oluşabilmektedir. Finans sistemindeki denetimsizlikten ve boşluktan faydalanan sermaye sahipleri, getiri elde etmek üzere geldikleri piyasalardan ansızın ayrılabilen, bu ise, kalıcı ve büyük yıkımlara sebep olabilmektedir (Greenwood ve Scharfstein, 2013: 8-10).

Finansal krizlerin örneklerinden bahsetmeden önce, finansal kriz kavramının tanımından bahsetmek gerekirse; Kriz sözcüğünün anadili Yunancadır. Sosyal

bilimler alanında kriz, buhran ve bunalım gibi kelimelerle aynı anlamı taşıyacak şekilde kullanılmaktadır. Anlam olarak, beklenmedik bir şekilde ve zamanda gerçekleşen olumsuz bir gelişme karşısında, normal ve olması gereken tepkilerin yapılamaması, ilişkilerin ciddi şekilde sarsılması, sorunun halledilmesi için uygulanan veya uygulanacak çözüm yollarının yetersiz kalması durumuna denilmektedir. Ekonomik kriz, “ekonomide aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan olayların makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan ise firmaları ciddi anlamda sarsacak sonuçlar ortaya çıkarması anlamına gelir” (Aktan ve Şen, 2001: 1226). Başka bir tanımlamada ise bu kavram, “genel olarak herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya finans piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda kabul edilebilir bir değişim sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmaları ifade etmektedir” (Kibritçioğlu, 2001: 175).

Ekonomide gerçekleşen krizler, bazı sektörleri etkilemektedir. Bunları iki başlıkta ayırmak mümkündür. İlki, reel sektör krizleri iken ikincisi, finansal sektör krizleridir. Reel sektör krizleri, ekonominin üretim veya istihdam seviyelerinde meydana gelen ciddi küçülmeler şeklinde meydana gelirler. Finansal krizler ise, piyasaların etkinliğini bozabilen ve bu yolla reel kesime de ciddi zararlar verebilen, finans sistemi kaynaklı krizlerdir. Mishkin’e göre finansal krizler şu şekilde tanımlanır: “Bir finansal kriz, ters seçim ve ahlaki tehlike (moral hazard) sorunlarının ileri boyutlara varması ve böylece finansal piyasaların, fonların en verimli yatırım fırsatlarına sahip olan ekonomik birimlere kanalize edilmesindeki etkinliğini kaybetmesi nedeniyle finansal piyasalarda ortaya çıkan doğrusal olmayan bir bozulmadır” (Mishkin, 1996: 39).

Finans sistemindeki aksaklıklar ve bozukluklar kaynaklı gerçekleşmiş bazı finansal krizlerden bahsetmek faydalı olacaktır. Bunlardan bazıları şunlardır;

3.2.1. 1929 Krizi

Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin hiçbirini birbirinden ayırmadan etkisi altına alan, Amerika Birleşik Devletlerinde başlayan ve oradan tüm dünyaya yayılan, Büyük Bunalım (Big Depression) olarak anılan bu kriz, tarihe Kara Perşembe olarak geçmiş ve tarih olarak 24 Ekim 1929’da başlamıştır. Amerika Birleşik Devletlerinin meşhur Wall Street Borsası, o güne kadar uzun bir süredir tedirginlik içerisindeydi.

Yaklaşık bir yıl gibi bir süredir borsada satış baskısı vardı, fakat kimse 24 Ekim 1929 günü olacakları tahmin edememişti. Bank of England, ıskonto oranlarını yükseltmeye başlamıştı, bunun sebebi, fonları kendisine çekmek istemesiydi. Bu durum, Wall Street borsasında yüklü bir satış fırtınasını beraberinde getirmişti. 23 Ekim 1929 Çarşamba günü, borsada 2,5 milyon adet hisse senedi satılmıştı. Söz konusu satışlar oldukça olumsuz durum oluştursa da, ertesi gün yaşanacaklar tam bir felakete sebebiyet verecekti (Alantar, 2008: 16).

Bir gün sonra yani 24 Ekim 1929 Perşembe günü, tam 13 milyon hisse senedi satıldı. Bankalar piyasalarda oluşan olumsuz havayı dağıtmak üzere çaba gösterecekler de, çabaları yetersiz kalmıştır. Ertesi hafta başında aynı süreç devam etti. Salı günü, toplamda piyasalarda satılmış hisse sayısı 16 milyona ulaşmıştı. Bunun yanında, hisse fiyatları ise sürekli ve hızla düşmeye devam etmekteydi. Üç hafta içerisinde, sanayi endeksindeki düşüş %40'ları bulmuştu. Borsada yer alan yatırımcıların bir hafta sonundaki kaybı ise, neredeyse 300 milyar dolar civarında idi. Bu kriz, o zamana kadar dünyada görülen en büyük krizdi ve çok kısa süre zarfında Amerika'dan tüm dünyaya yayılmaya başlamıştı (Alantar, 2008: 16-18).

Bank of England'ın ıskonto oranlarını yükseltmesi, krizin sebebi değildi, bu sadece krizi tetikleyen etken olmuştu. Kriz öncesinde, hisse senedi değerleri muazzam şekilde artış göstermişti. Krizden önceki dört yılda dört kat, kriz yılında da iki kat artış görülmüştü. Fakat finans piyasasında yaşanan bu değerlenme, reel sektörde karşılığını bulamıyordu. Sürekli yükseliş beklentisi, yatırımcıları borsaya yönlendirmiş ve yüzbinlerce insan kredi çekerek borçlanma yoluyla borsaya yatırım yapmıştı. İnsanlar, hisse senedi alabilmek uğruna %10'lara varan faiz oranları üzerinden bankalara borçlanıyorlardı. Bu durum, Wall Street borsasını patlamaya hazır bir balon haline getirmişti (Delice, 2003: 61-62).

Bankalar verdikleri kredilerin geri dönüşü için başlarda acele etmiyorlardı. Nasıl olsa borsa durmaksızın değer kazanıyordu ve elbet değer kazanan hisseler kredilerin geri dönüşüne zemin hazırlayacaktı. Fakat kriz öncesi başlayan borsadaki güven kaybı, bankaları kredi geri ödemeleri için tetikledi ve bankalar geri ödeme talep ettiler. Borçlananlar ise kredileri ödeme uğruna ellerindeki hisseleri satmaya başladılar, bu satış dalgasına Bank of England'ın almış olduğu ıskonto oranlarını yükseltme kararı

da eklendiğinde, borsada müthiş bir dengesizlik durumu patlak verdi. Bu dengesizlik, fiyatlarda yüksek oranlarda düşüşe sebep oldu ve düşüş kaynaklı oluşan korku havası, yeni satış dalgalarını beraberinde getirdi (Delice, 2003: 61-64).

1929 Buhranı'nın sebepleri bunlarla sınırlı değildi. Oldukça derin sebeplere dayanan kriz, ABD'den tüm dünyaya yayılacaktı. Krizin nedenleri arasında şunlar gösterilebilir (Delice, 2003: 65);

- Bankaların kötü yapılanması sonucu oluşan kırılgan kredi yapısı
- Devletin finans piyasasına müdahale etmemesi ve yanlış para politikası uygulaması
- Tarım ürünlerine olan talebin azalması sonucu tarım nüfusunun gelir kaybı
- Teknolojik gelişme kaynaklı artan işsizlik ve kötüleşen gelir dağılımı
- Sermaye birikiminin azalması ve bunun sonucunda azalan yatırımlar kaynaklı milli gelirden azalma

1929 yılına gelene kadar dünya ekonomisi yavaş yavaş gerilmekteydi. ABD'nin dünya dış ticaretinde odak noktası olması kaynaklı orantısız bir güç oluşuyordu. Bu durum, diğer dünya ülkelerini zayıflatırken ABD'nin de riskli bir konuma gelmesine neden oluyordu. Çünkü ABD'de yaşanması olası bir kriz, bütün dünyayı derinden etkileyecekti. Nitekim öyle olmuştu. Gelir dağılımındaki adaletsizlik durumu da çok ciddi boyutlara ulaşmaya başlamıştı. Nüfusun sadece %5'i, toplam milli gelirin %33'üne sahip durumdaydı. Bu durum, toplumda ciddi sosyal yaralar açmaktaydı. Bütün bu durumların oluşmasında ana sebeplerden biri, dönemin politika anlayışı idi. 1920'li yıllarda, klasik iktisatçıların serbest piyasa ekonomisi anlayışı benimsenmekte idi. Ekonominin kendiliğinden dengeye geleceği algısı, devletin piyasalara müdahale etmesine engel teşkil ediyordu. Finans sisteminde yer alan faktörler birbirlerinden habersiz ve bilgisizlerdi. Hisse satın alan bir yatırımcı, satın aldığı hisselerin şirketi hakkında bihaberdi. Düzensiz ve kötü yapılanmış bankacılık sektörü ve finans sistemi, müdahale olmamasından kaynaklanan boşlukla birlikte büyük bir krize sebep olmuştu (Alantar, 2008: 19-20).

3.2.1.1. 1929 Krizinin Ekonomik Sonuçları

1929 krizinin sonuçları oldukça yıkıcıydı. ABD'nin milli geliri, 1929 yılında 103 milyar dolar iken, 1930 yılına gelindiğinde yaklaşık olarak yarı yarıya azalmış ve 55 milyar dolar seviyesine gerilemişti. Bunun yanında, dünya ticaret hacmi ise 1935 yılına gelindiğinde, 1928 yılına nazaran % 60 azalmıştı. Bankacılık sektörüne duyulan güvenin azalması sonucu, mevduat sahipleri mevduatlarını çekmek istediler ve bu durum, zaten kredi dönüşlerinde sıkıntı yaşayan bankaların iflas eşiğine gelmesine neden oldu. Üç yıl içinde binlerce finans kuruluşu iflas etmişti. Söz konusu iflaslar sadece finans sektörü ile sınırlı değildir. Reel sektörde krizden büyük yaralar almıştı. Krizden sonraki üç yıl içerisinde yaklaşık 30.000 şirket iflas etmişti (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 20).

Krizin emek piyasasına tesiri ise yadsınamaz seviyede olmuştu. Kriz sonrasında işsizlik oranları tavan yapmıştı. 1932 yılında, Amerika Birleşik Devletlerinde işsizlik oranı %23,5, Almanya'da %17,2, İngiltere'de ise %13,1 olmuştu. Krizden olumsuz etkilenen ve zaten yıllardır gelir seviyesinde düşüş yaşayan çiftçi kesimi ise topraklarını terk ettiler. Bu durum, tarımsal istihdamın dip yapması ve dolayısıyla, tarımsal üretimin çökmesine neden oldu. İşsizlik ve gıda maddelerindeki kıtlık sebebiyle, halk hem fakirlik hem de açlık yaşamaya başlamıştı. Belediyelerin halka yapmış olduğu gıda yardımları yetersiz kalıyordu (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 21-22).

Bunca şeye rağmen, krizin Avrupa ülkelerine etkisi daha yıpratıcı olmuştu. Amerikalı sermaye sahiplerinin kaçıışı ile Avrupa ülkelerinin ekonomileri teker teker çökmeye başlamıştı. Onlarca banka iflas etmiş ve binlerce şirket kapanmıştı. Ülkeler ekonomilerini toparlamak namına dış ticarete kapılarını kapatmayı tercih ettiler. Bu durum, ülkelerin siyasi yapılarını da bozmaya başlamıştı. Avrupa'da diktatörlük rejimleri baş göstermeye başladı. Açlık ve sefalet içinde yaşayan kitlelerin desteğini hümanist politikalar ile toplayan diktatör eğilimli liderler Avrupa'da baş göstermeye başladı. Bunların ilki, İtalya'da ortaya çıkan Mussolini oldu. Ardından, Almanya'da yönetimi ele alan Hitler rejimi ikinci örnek olmuştu. Balkan ülkelerde de meydana gelen bu tarz eğilimler ikinci dünya savaşının zeminini hazırlıyordu. ABD'de patlak

veren finansal kriz, bir dünya savaşı sebebi olmaya başlamıştı (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 22-23).

3.2.1.2. ABD'nin Krizden Çıkışı

Büyük Bunalım diye tabir edilen 1929 krizi ile başlayan süreç, ekonomi politikalarında köklü değişiklikleri mecbur kıldı. Klasik iktisatçıların bırakınız yapınlar anlayışı ile devletin ekonomiye müdahalesini yanlış gören ve ekonominin herhangi bir müdahaleye gerek kalmadan kendiliğinden dengeye geleceğine inanan anlayış, yerini Keynesçi politikalara bırakacaktı. Keynes'in, devletin ekonomiye müdahale etmesini savunan ve piyasalarda yoğun bir denetim öngören ekonomi politikalarının en önemli destekçisi ve uygulayıcısı, dönemin Amerika Birleşik Devletleri başkanı Franklin Roosevelt olmuştu. Roosevelt, Keynes'in ekonomi politikalarının uygulanması noktasında yeni bir yol haritası belirlemiş ve bunun adına "New Deal" demişti (Pistor, 2013: 317).

Roosevelt'in benimsemiş olduğu bu politikalar sonucunda, ekonomi olumlu bir seyir izlemeye başladı. Bazı bankaların geçici olarak kapatılması, sanayi ve tarım sektöründe yeni planlamalar yapılması ve uygulamaya konulması, ülkede pozitif bir algı kampanyasının başlatılması, az da olsa sonuçlarını hissettirmeye başlamıştı. Fakat, dünya tarihinin o zamana kadar ki en büyük krizi olarak tarif edilen 1929 krizinin etkileri, hemen ortadan kaybolmadı. Dünya yeni bir dünya savaşına doğru sürükleniyordu ve kriz etkilerinin ABD için tamamen ortadan kalkması ikinci dünya savaşının sona ermesini bekleyecekti. Roosevelt, söz konusu Keynesçi politikalar sayesinde uzun bir dönem başarılı şekilde ABD başkanlığı görevini yerine getirdi. Roosevelt'in bu başarısı, ona ABD tarihinde ilk ve tek kez dört kere üst üste seçilen başkan olma başarısını getirecekti. Ona bu başarıyı getiren Keynesçi politikalar ise, küresel ekonomilerde etkilerini yarım asır daha devam ettirecekti (Pistor, 2013: 317-320).

20.yüzyılın buhranı olarak nitelendirilen 1929 krizinin etkisi yıllarca sürmüştür. Bu krizden sonrada büyük ve küçük çaplı birçok finansal krizler meydana gelmiştir. Bunlar arasında global etkiler yaratan krizler arasında aşağıdaki krizler örnek gösterilebilir:

3.2.2. 1973 Petrol Krizi

Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği (OPEC), 15 Ekim 1973 tarihinde petrol ambargosu kararı almıştır. Bu kararının gerekçesi olarak da, Yom Kippur savaşında İsrail ordusuna ABD'nin açıktan destek vermesi gösterilmiştir. Söz konusu ambargo sonucunda, İsrail ve ABD'yi destekleyen ülkelere petrol satışı yapılmamaya başlanmıştır. Bu durum, petrol fiyatlarında ani ve hızlı bir artış meydana getirmiştir. Hemen akabinde dünya finans sektörü de krize yakalanmıştır (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 5-6).

3.2.3. 1997 Doğu Asya Mali Krizi

Söz konusu kriz Tayland'da 1997 yılında meydana gelmiştir. Bu krizin etkileri kısa sürede Güney Kore ve Endonezya'da hissedilmiş ve bu ülkelerin yerel paraları aşırı değer kaybı yaşamıştır. Kriz Japonya, Hong Kong, Filipinler, Laos, Malezya, Çin Halk Cumhuriyeti, Vietnam, Tayvan, Singapur, Rusya ve Brezilya gibi birçok ülkede hissedilmiştir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 7-8).

Fakat bu krizlerin hiçbiri tesir alanı olarak 1929 yılındaki kriz gibi olmamıştır. 2008 yılında yeniden Amerika Birleşik Devletlerinde gerçekleşen finansal kriz, yeni bir küresel kriz olmuştur. Etkisi uzun süre devam eden hatta halen devam ettiği iddia edilen bu kriz, akıllara "Acaba 2008 krizi 21.yüzyılın büyük buhranı mıdır?" sorusunu getirmiştir.

3.2.4. 2008 Küresel Krizi

Gelişen ve küreselleşen dünya ülkeleri, küreselleşmenin ve teknolojik gelişmelerin tesiri ile her alanda birbirleriyle etkileşim halinde olmaktadır. Bu etkileşim sadece olumlu manada değildir. Olumlu manada birbirlerini etkileyecekleri gibi olumsuz manada da etkileyebilmektedirler. Olumsuz etkileşimin tipik örneği ise ekonomik krizlerdir. Günümüzde, ülke ekonomileri birbirlerine çok bağımlı hale gelmiştir. Özellikle mal, hizmet, sermaye, işgücü gibi faktörlerin ülkeler arası serbest dolaşım hakkının genişlediği bir coğrafyanın bir köşesinde yaşanacak bir ekonomik krizin bütün bir coğrafyayı etkilemesi içten bile değildir. Bu yüzden bir ülkede meydana

gelen bir ekonomik kriz, saatler içerisinde başka ülkelere sığılabilmekte ve krizin etki alanı büyüyebilmektedir (Aslan ve Korap, 2011: 18).

Devletler ekonomik krizlere karşı kendilerine göre bir takım tedbirler alırlar. Kriz durumunda bu tedbirler sert bir şekilde uygulamaya koyulur. Fakat tedbirler ne kadar ciddi ve sistematik bir şekilde uygulansa da her zaman amacına ulaşamayabilir. Alınan tedbirlerin başarısı ülkelerin ekonomik dinamikleri ile alakalıdır. Örneğin, krizin gerçekleştiği ülke veya ülkelere ekonomik olarak fazla bağımlı olan bir ülkenin tedbirleri nispeten daha az başarı gösterecektir. Bu şekilde bir ülkenin içinde yaşanıp diğer ülkelere sığırayan ve her ülkeyi kendi dinamiklerine göre etkileyen krizlerden biri de 2008 Küresel Krizi'dir (Aslan ve Korap, 2011: 18-20).

2008 krizinin patlak vermesine sebebi olarak mortgage şirketleri gösterilmektedir. Amerika Birleşik Devletlerinde 2006 yılı sonrasında artarak önem kazanan ve ekonominin temel dinamiklerinden biri haline gelen bu riskli ve yüksek faizli kredi veren kredi kuruluşları, hâlihazırda gelir seviyesi yetersiz olan ve kredi verilmesi riskli görülen müşterilere toplamda yüksek miktarları bulan krediler vermiş ve geri dönüşlerinde büyük sıkıntılar yaşamıştır. Bu sıkıntı, büyük bir finansal krizin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Mortgage şirketleri nedeniyle ortaya çıkan bu kriz çok hızlı bir şekilde bütün dünya ekonomilerine sıçramıştır. Bu krizin klasik iktisat anlayışının savunduğu serbest piyasa mekanizması teorisinin tamamen çökmesine sebep olduğu düşünülmektedir (Selami, 2011: 308).

2008 krizi öncesinde 20. Yüzyılın başlarından itibaren kriz yılına kadar olan süreçte, emtia fiyatlarında müthiş bir değer artışı görülmüştür. Bunun sebeplerinden biri, Çin ve Hindistan gibi kalabalık nüfusa sahip ülkeler kaynaklı oluşan küresel talep artışı olarak gösterilebilir. Bu talep artışının tesiriyle, petrol ve altın başta olmak üzere bütün emtia fiyatlarında yükselme meydana gelmiştir. Aynı şekilde, gıda ürünlerinde de fiyat artışı meydana gelmiş ve gıda ürünleri, tarihinin en yüksek fiyat seviyelerine ulaşmıştır. Altın ve petrol fiyatları da rekor fiyat seviyelerine ulaşmıştır. Emtia fiyatları artarken, ABD dolarının küresel piyasalardaki değeri ise düşüş göstermiştir (Öztürk ve Gövdere. 2010: 12-13).

Mortgage şirketlerinin kuruluş sebebi esasen müşterilerine konut kredisi sağlamaktır. Bu anlaşma taraflar arasında yapılır ve kredinin teminatı konut kredisine konu olan

konuttur. Kredi çeken taraf kredisini zamanında kredi verene ödeyemezse, teminat olarak gösterilen ipotekli konuta kredi veren taraf el koyabilmektedir. Anlaşmaların süresi uzun vadeli. Amerika Birleşik Devletleri ekonomisinde git gide önem kazanan mortgage şirketleri, düşük gelirli insanlara yüksek faiz oranlarından riskli krediler açmışlardır. Bu krediler konut piyasasında kullanılmış ve konut piyasasına olan talep de artış meydana gelmiştir. Söz konusu artış, konut fiyatlarını çok ciddi oranlarda artırmıştır. Artan konut fiyatları, ipotek kanalıyla yeni krediler çekilmesine neden olmuştur. Durum öyle bir hal almıştır ki, hayali rakamlar üzerinden çekilen krediler hayali tahvillerin alınmasına ve piyasalarda reel olmayan balon bir ticaretin oluşmasına neden olmuştur. Bu balon gün geçtikçe büyümüş ve çok riskli bir hale gelmiştir. Konut fiyatlarında beklenmedik ve ani düşüş sonrası, kredi çeken borçlular kredileri ödeyememişler bu ise mortgage piyasasının çökmesine neden olmuştur (Selami, 2011: 308-310).

Mortgage şirketlerinin açtığı kredilerin geri dönüşlerinde yaşanan kaos sonucu patlak veren kriz sonrası, birçok banka finansal kriz yaşamaya başladı, Mart 2008’de New York merkezli faaliyet gösteren ve global çapta bir banka olan “The Bear Stearns Companies, Inc.” iflas etmiştir. Bankanın iflasının temel sebebi, olarak portföyündeki kredilerin büyük bir oranının konut kredisi olması gösterilmiştir. Bu banka, hükümet tarafından alınmış ve sonra başka bir firmaya satılmıştır. Bankacılık sektöründe yaşanan krizler, bu bankanın iflasıyla sınırlı kalmadı. ABD tarihinin en büyük iflası olarak nitelendirilen bir iflas daha gerçekleşti. Bu iflas Eylül 2008’de gerçekleşen “Lehman Brothers Inc.” isimli bankanın iflasıdır. Bu banka iflasını duyurduğunda arkasında 613 milyar dolar gibi bir borç bırakmıştı. Banka ve sigorta şirketlerinin iflasları bunlarla sınırlı kalmadı. Birçok banka ve sigorta şirketi iflas ettiği duyurmuştu. Yaşanan bu ekonomik krize bir çözüm bulabilmek adına toplanan ABD kongresi, bir kurtarma paketi uygulayacağını duyurdu. Bu paket ile kilitlenmiş bir duruma gelen bankacılık sektörü ve ABD ekonomisini tekrar canlandırmak istendiği duyurulmuştur (Selami, 2011: 310-311).

ABD’de yaşanan bu finansal kriz, çok kısa bir zaman sonra Avrupa ülkelerine de sıçramıştır. Avrupa ülkeleri arasında ilk kriz etkisi, İzlanda da görülmüştür. İzlanda ekonomisinde ve bankacılık sektöründe önemli bir yer tutan üç büyük banka, iflas ettiğini duyurmuştur. İzlanda da yaşanan ekonomik kriz sonrası, enflasyon çift

hanelere ulaşmış ve İzlanda'nın yerel parası Euro karşısında yarı yarıya değer kaybetmiştir. Avrupa ülkelerinin tamamı bu krizden etkilenmiştir. İspanya ve Portekiz ekonomileri ciddi şekilde sarsılmıştır. İngiltere'deki konut piyasası çökmüştür. Yunanistan ise krizden en fazla etkilenen Avrupa ülkesi olmuştur (Selçuk, 2010: 4-5).

2008 krizinin temel nedeni, konut piyasasında yaşanan istikrarsızlık durumu ve krizdir. Bankalar düşük gelirli insanlara konut kredileri açmışlar fakat bunların geri dönüşlerinde sıkıntılar yaşanınca söz konusu kredi anlaşmalarına konu olan konutlara el koymak zorunda kalmışlardır. Konutlara haciz koyan bankalar, konutları satıp nakite çevirmek istemiş, fakat bankacılık sektörünün tamamında aynı durum olunca konutlar satılamamış, nakite çevrilememiştir. Bu durum, bankaların nakit kayıpları manasına gelmiştir. Bankalarda nakit sıkıntısı yaşanması, kredileri bitirmiştir. Kredilerin kapanması ise ekonomiyi müthiş bir durgunluğa itmiştir (Selçuk, 2010: 6-7).

Kriz öncesinde düşük faiz oranlarında kredi çeken ve bu konuda sınır tanımayan ABD halkı, tüketime alışmış bir durumdaydı. Tasarruf oranları düşüyor ve halk, tüketim toplumu olma yolunda ilerliyordu. Halkın sağlamış olduğu bu para talebi ise enflasyonu artırıyordu. Zaten kriz öncesi artçı sarsıntılar sebebiyle işsizlik oranlarında yükselme meydana gelmişti. Bir de enflasyonun yükselmesi ile reel ücretler dip yapmış bu ise emek piyasasını çok olumsuz etkilemişti. Alım gücü düşmüş halk, ekonomik dar boğaz içine girmişti (Afşar, 2011: 7).

1929 Büyük Buhran'ı ve 2008 finansal krizi birbirine benzer yapıdadır. İki krizde balon piyasalar ve likidite de yaşanan sıkıntılardan ortaya çıkmışlardır. İki krizde dünya genelinde hissedilmiş ve ağır yaralar bırakmıştır. Fakat krizden çıkış noktasında uygulanan politikalar bağlamında farklılıklar vardır. 1929 krizi sonrası ABD ekonomisinde ve Avrupa devletlerinde devletler ve hükümetler tarafından direk ekonomilere müdahale yolu seçilmemiş bazı denetimler getirilmiştir. Bu yüzden krizden çıkış süreci bir hayli uzun sürmüştü hatta kriz bir dünya savaşını beraberinde getirmiş ve savaş sonrası etkiler ortadan kaybolmuştur. Fakat 2008 krizinde böyle olmamıştır. Krizin ortaya çıktığı ve başlangıç ülkesi konumunda olan ABD dâhil birçok Avrupa ülkesinde kriz sonrası acil bir şekilde ekonomiye müdahale

politikaları benimsenmiştir. Hükümetler destek paketleri ile finans sektörüne sıcak para akışı sağlamış ve finansal piyasalarda olumlu hava estirmiştir. Bu politikalar, krizden çıkış sürecini hızlandırmış ve daha yıkıcı etkiler bırakmasına engel olmuştur (Hermes ve Lensink, 2013: 21-22).

Kriz sonrası insanların akıllarına gelen sorulardan biri, ABD ekonomisinin nasıl bu kadar kırılgan bir hale bürünmüş olduğudur. Bunun temel sebebi kriz öncesi ABD de yaşanan kontrolsüz tüketim ve finansal piyasaların denetimsizliğidir. Kriz öncesi ABD ekonomisinde müthiş bir kredi furyası vardı. İnsanlar konut almak için çok ucuza kredi çekiyorlar ve daha kredi borçları bitmeden başka bir konut almak için yeni bir kredi çekiyorlardı. Bu durum kontrolsüz bir zenginliğe sebep oluyordu. Aynı şekilde tüketim de kontrolsüzdü. İnsanlar her türlü ihtiyaçları için kredi çekme yoluna başvuruyordu. Hatta olmayan ihtiyaçları içinde kredi çekip ihtiyaç yaratıyorlardı. Bu durumlar yaşanırken finansal piyasalara kimse denetim getirmemiş ve hesap sormamıştı. Esasen kredi çekmek olumsuz bir davranış değildi. Çünkü krediler ülke genelinde istihdam sağlar ekonomiyi canlandırır. Fakat her şeyin fazla ve kontrolsüzü zarar olduğu gibi bununda öyleydi. Rüzgâr tersinden esemeye başlayınca bu sefer kredi geri dönüşleri kilitlendi. Bankalar ellerinde ipotek kâğıtları ile boş ve nakitsiz kasaları ile baş başa kalıp iflas bayrağı çektiler. Kriz her sektörü vurdu. Binlerce insan işsiz kaldı (Hermes ve Lensink, 2013: 23-25).

2008 krizinin ne tür bir kriz olduğuna dair tartışmalar oldukça yoğun bir şekilde yaşanmıştır. Bazı ekonomistler 2008 krizini bir finansal kriz olarak tanımlamışlardır. Onlara göre finans sektörü ve finansal piyasalar ağır denetimlere tabi tutulmalı ve kriz sonrası yapılacak uygulama ve alınacak politika kararlarının tamamı finans sektörüne dair olmalıdır. Bir de, 2008 krizini finansal bir kriz olarak görmeyen ekonomistler vardır. Bu karşıt görüşlü ekonomist grubuna göre kapitalist sistem çökmüştür. Kapitalist sistemin dünyadaki en büyük temsilcisi ve uygulayıcı olan Amerika Birleşik Devletleri bu kriz ile hem kendi ekonomisinin hem de dünyada bir çok ülke ekonomisinin sonunu getirmiş ve kaos yaratmıştır. Bunun başlıca sebebi kapitalist sistemdir. Onlara göre finans sistemi ve finansal piyasalara karşı uygulanacak tedbirler ve politikalar krizden kurtulmak veya bir daha kriz yaşamamak adına etkili olamayacaktır. Daha yapısal ve köklü tedbirler alınmalıdır. Günümüzde, halen birçok ülke ekonomisinde 2008 küresel krizinin etkileri devam

etmektedir. Krizi ortaya çıkaran ülke olan ABD krizden çoktan çıkmış ve etkilerini ortadan kaldırmayı başarmıştır. Fakat birçok Avrupa ülkesi halen daha krizin etkileri ile boğuşmaktadır (Afşar, 2011: 9-10).

Finansal krizler ülke ekonomilerine oldukça fazla zararlar vermişlerdir. Bazen bu zararlar kalıcı da olabilmektedir. Küreselleşen dünya ekonomisinde artık bir ülkede yaşanan ekonomik kriz saatler içerisinde başka ülkelere sıçrayabilmektedir. Bu durum global krizlerin oluşmasına yol açabilmektedir. Özellikle söz konusu ekonomik kriz finans sistemi kaynaklı veya nedenli ise krizin başka ülkelere ve hatta global bir kriz olma yolunda ilerlemesine daha uygun bir zemin oluşmaktadır. Tabii ki burada belirleyici olan faktörlerden birisi, söz konusu krizin çıkış ülkesinin ekonomik yapısı ve dünya ekonomisindeki yeri ve önemidir. Bunun en büyük destekleyicisi ise, dünya ekonomik tarihinin görmüş olduğu en büyük iki finansal kriz olan 1929 ve 2008 krizleridir. Söz konusu krizlerin ikisi de Amerika Birleşik Devletleri'nde çıkmış ve oradan dünya ülkelerine sıçramıştır. Bu durum, ABD'nin dünya ekonomisindeki yeri ve öneminin en büyük ispatıdır (Selami, 2011: 312-313).

1929 ve 2008 krizleri gibi küçük ve büyük çaplı olan bütün finansal krizlerin tek bir ortak noktası vardır. Bu, finansal piyasaların balonlaşması sonucu krizin patlak vermesidir. Bu balonun oluşmasında ki temel neden ise, finans sisteminin gelişmemiş veya denetimsiz olmasıdır. Esasen gelişmişlik beraberinde denetim ve krizlere duyarlı hatta krizlere dayanıklı bir sistemi beraberinde getirir. Finansal gelişmişlik tam manası ile gerçekleşmemiş veya yanlış dinamikler üzerine inşa edilmişse o finans sistemi krizlere açıktır. Krize açık olan bir finans sistemi ise, eninde sonunda o krize ev sahipliği yapacaktır. Bu yüzden finans sisteminin etkili bir şekilde gelişmesi, düzgün bir denetim sistemine sahip olması son derece önemlidir (Selçuk, 2010: 12-13).

1929 krizi ikinci dünya savaşına zemin hazırlamış ve sadece ekonomik çöküntülere değil sosyal, toplumsal ve siyâsi çöküntülere de sebep olma durumunda olmuştur. 2008 krizi de bütün dünya ülkelerini derinden etkilemiş, ülkelerin ekonomik yapılarının değişmesine neden olmuş ve belki de bazı savaşların başlamasına ortam hazırlamıştı. Kısacası yaşanan finansal krizler toplumların sadece ekonomik durumlarını değil sosyal ve siyâsi dinamiklerini de değiştirmektedir. Bu durum

finans sisteminin önemini bir kere daha ispatlamaktadır. Finans sistemi önemlidir fakat sistemin gerçek manada denetlenmesi ve denetim ışığında gelişmesi sistemin mevcudiyetinden daha önemlidir. Denetimsiz bir finans sistemi manipülasyonlara açıktır. Ülkelerin para piyasalarını olumsuz etkileyecektir. Ülke ekonomileri iç ve dış şoklara karşı dayanıksız bir hal alacaktır. Bu ise ekonomilerin kırılğan olmasına neden olacaktır. Kırılğan ekonomiler olası kriz durumlarında ve hatta bazen kriz ihtimallerinde sıkıntı yaşayabilmektedirler (Öztürk ve Gövdere, 2010: 20-21).

Finansal gelişmenin kalitesi ve denetimli olma durumlarının yanında bir de gelişme sonucunda sisteme dahil olan sermayelerin nerede ve nasıl değerlendirildiğidir. Bu da ayrı bir denetim mekanizması gerektirmektedir. Finansal kaynakların tüketim amaçlı kullanılması bir seçenektir fakat tamamının tüketim amaçlı kullanılması da kaosa sebep olabilir. Tıpkı 2008 krizinde olduğu gibi. Reel sektörün de bu gelişmeden payını alması gerekmektedir. Hatta reel sektörün öncelikli olarak faydalanması gerekmektedir. Üretim yapılmalı istihdam yaratılmalıdır. Finansal kaynakların verimli yatırım kanallarına aktarılması üretimi beraberinde getirecektir. Sektör ayırt etmeden gerçekleşecek her verimli yatırım küçük küçük istihdam yaratacaktır. İstihdam ise bir toplumun gelir seviyesini yükseltecek bunun sonunda toplam talep artacaktır. Ekonomideki toplam talebin artması beraberinde arz artışı getirecek ve ülke ekonomisi büyüyecektir. Sürekli bir büyüme ise istikrarı beraberinde getirecektir. İstihdam yaratmayan finansal gelişme geçicidir. Bir ihtimalle geçici zenginlik yaratır. Bir başka ihtimalle de balon yaratır ve balon patlaması sonucu kriz ortamını beraberinde getirir. Bir de işin rekabet boyutu durumu vardır. İstihdam yaratmayan finansal büyüme sonucunda ülkeye çok miktarda yabancı para girer bu paralar yatırım amaçlı kullanılmayıp tüketim amaçlı kullanılırsa zaten yabancı para girmesiyle döviz kuru değer kaybetmiştir ve bu durum yerli imalatçıların rekabet gücünü düşürmüştür, birde üretim yapmayıp tüketime yönlendirilirse durum daha da sıkıntılı olacaktır (Pal, 2014: 412-413).

Rekabet gücü azalan firmalar iç piyasaya yönleneceklerdir. İç piyasada ise ithalat akımı başlamıştır. Çünkü yerli para değer kazanmış ve ithal edilen ürünler ucuzlamıştır. Bu durumda yerli firmalar iç piyasada da rekabet edemez bir hal alırlar. Yerli üreticilerin bu duruma gelmesi ise şirket iflaslarını veya iyi ihtimalle şirket küçülmelerini beraberinde getirir. İki durumda işsizlik oluşturacaktır. İstihdam edilen

insan sayısı azalacaktır. Emek arzı sabit kalmakla birlikte emek talebinde bir azama meydana gelecektir. Bu dengesizlik ise ücretlerin düşüşüne sebep verecek ve işçilerin satın alma gücü düşecektir. Satın alma gücünün düşmesi fakirliği artıracak ve toplam talep azalacaktır. Ülke ekonomisi gelişme ve büyüme hedeflerken hedefinden çok uzağa hatta tam zıttı istikamete savrulmuş olacaktır (Pal, 2014: 412-414).

Bir ekonomide en önemli şey insandır. İnsanın var olmadığı bir ekonomik yapı düşünülemez. İnsanın temel dinamik olduğu bir ekonomide ise ilk ve en önemli üretim faktörü emektir. Emek faktörünü sadece klasik iktisat teorilerindeki gibi tarım veya sanayi sektörlerinde istihdam edilen insanlar olarak algılamamak gerekir. Emek faktörü günümüz dünyasında her türlü sektör ve iş grubunun en önemli faktörüdür. Alanı ve sektörü ne olursa olsun, sanal veya gerçek ne üretirse üretsün, her yatırım emek istihdamını beraberinde getirecektir. Emek piyasasının dengesi ise söz konusu insanların özellikle gelir düzeyleri ile birebir alâkalıdır. Dengesiz bir emek piyasası bazen kısa süreli bir zenginlik getirebilmektedir fakat eninde sonunda fakirlik demektir.

Finansal gelişmenin düzgün olmadığı bir finansal büyüme en başta emek piyasalarını etkileyecektir. Kapanan her bir kuruluş, her bir şirket işsizler ordusuna yeni katılımları beraberinde getirecektir. İşsizliğin artması, ülkede hem ekonomik hem de sosyal problemlere gebe bir durumun oluşmasına ortam hazırlayacaktır. Unutmamak gerekir ki ikinci dünya savaşının sonunda Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan faşist diktatörlerin temel vurgu yaptığı konu işsizlik ve fakirliktir.

3.3.LİTERATÜR TARAMASI

Bu bölümde, çalışmanın sorunsalı olan finansal gelişme ve emek piyasaları arasındaki etkileşime dair uygulamalı literatüre yer verilmiştir. Literatürde konu ile alakalı olarak yapılan çalışmalar detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Bunun yanında, çalışmanın sorunsalı olan konu ile birebir alakalı olan çalışmalar literatürde kısıtlı olarak yer aldığı için, konu ile dolaylı alakasının olduğu düşünülen “finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki” konulu literatüre de yer verilmiştir.

Allen ve Ndikumana (1998)’de, 1970-1996 dönemi verileri ile 8 Afrika ülkesi (Botswana, Lesoto, Morityus, Malavi, Svaziland, Güney Afrika, Zambiya, Zimbabve)

üzerinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Analiz yöntemi olarak iki aşamalı en küçük kareler yöntemi kullanılmıştır. Finansal gelişme kriterleri olarak; M3 para arzının GSYİH'ye oranı, hisse senetleri piyasasında işlem gören firma sayısı ve sermayeleşme oranı kullanılmıştır. Ekonomik büyüme ölçütü olarak ise çalışmada GSYİH ele alınmıştır. Çalışmanın sonucunda finansal gelişmeden, ekonomik büyümeye doğru giden pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Ghali (1999)'da, 1963-1993 dönemi zaman serisi verileri ile Tunus üzerinde finansal gelişmişlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tespiti üzerine yapılan bu çalışmada değişkenlere Johansen nedensellik (kointegrasyon) ve Granger nedensellik analizleri uygulanmıştır. Finansal gelişmişlik kriterleri olarak; banka mevduat borçlarının nominal GSYİH'ye oranı ve özel sektör kredilerinin nominal GSYİH'ye oranı kullanılmıştır. Ekonomik büyüme kriteri olarak ise kişi başı reel GSYİH ele alınmıştır. Yapılan analizlerin sonucunda ekonomik büyüme ile finansal gelişme arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı saptanmıştır. Diğer bir test olan Granger nedensellik testi ise, ülkede finansal gelişmenin ekonomik büyümeye neden olduğunu göstermektedir.

Creane, Goyal, Mobarak, ve Sab (2003)'de, 1960-1990 dönemi verileri ile Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri üzerinde ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkinin tespiti için incelemeler yapılmıştır. Analiz yöntemi olarak yatay kesit regresyon testi kullanılmış, finansal gelişme kriteri olarak; finansal açıklık verisi ele alınmıştır. Ekonomik büyüme ölçütü ise reel GSYİH büyüme oranı olarak seçilmiştir. Seçili ülkeler arasında yapılan testler sonucunda ekonomik büyüme ve finansal açıklık arasında negatif ve anlamlı bir ilişki tespit edilerek çalışmanın sonucunda ortaya çıkan negatif ilişki söz konusu ülkelerin kontrolsüz finansal gelişmelerine dayandırılmış ve bu durumun ülkelerdeki istihdam yapılarına da zarar verdiği belirtilmiştir.

Ghirmay (2004)'de, 1973-2003 dönem verileri ile yapılan çalışmada 13 Afrika ülkesine (Benin, Kamerun, Etiyopya, Gana, Kenya, Malavi, Morityus, Nijerya, Ruanda, Güney Afrika, Tanzanya, Togo ve Zambiya) finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tespitine yönelik olarak VAR modeli uygulanmıştır.

Ekonomik büyüme kriteri reel GSYİH'deki artışla, finansal gelişme kriteri ise finansal araçlar tarafından özel sektöre sağlanan kredi seviyeleri ile ölçülüp, ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı yapılan kointegrasyon analizinin sonucunda 13 ülkenin 12'sinde tespit edilmiştir. Uzun dönemli nedensellik ilişkisine bakıldığında 6 ülke üzerinde çift yönlü ilişki, 8 ülke üzerinde finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru giden bir illişki söz konusudur.

Atindehou, Gueyie ve Amenounve (2005)'de, 1961-1997 dönemi verileri ile 12 Batı Afrika ülkesi üzerinde ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkinin tespiti için incelemeler yapılmıştır. Analiz yöntemi olarak Engle-Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Finansal gelişme kriteri olarak; banka likit rezervlerinin banka varlıklarına oranı, likit borçlanma ve yurtiçi kredilerin ekonomideki miktarı kullanılmıştır. Ekonomik büyüme göstergesi olarak reel kişi başı GSYİH ele alınmıştır. Seçili ülkeler arasında yapılan testler sonucunda Moritanya ve Sierra'da büyüme ve kredi arasında bir nedensellik saptanmıştır. Aynı zamanda Burkina Faso ve Moritanya hariç büyümenin, likit borçlanmaya neden olmadığı tespit edilerek Fildişi Sahilleri, Gambiya, Sierra Leone ve Mali'de likit borçlanmanın, büyümeye katkı sağladığı görülmüştür.

Ang ve McKibbin (2007)'de, 1960-2001 dönem verileri ile yapılan çalışmada Malezya için finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki Johansen eşbütünleşme ve VECM analizleri ile incelenmiştir. Finansal gelişme kriteri olarak M3 para arzının GSYİH'ye oranı, ticari banka varlıkları + Merkez Bankası varlıklarının GSYİH'ye oranı, özel sektör kredilerinin GSYİH'ye oranı ile kişi başına reel GSYİH ve reel faiz oranı değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda ekonomik büyümenin finansal gelişmeyi desteklediğini ve finansal gelişme derinliğini arttırdığına ilişkin talep yönlü hipotezi destekleyici sonuçlar elde edilmiştir.

Abu-Bader ve Abu-Qarn (2008)'de, 1960-2004 dönem verileri ile yapılan çalışmada Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri olmak üzere toplam 6 ülke (Cezayir, Mısır, İsrail, Fas, Suriye, Tunus) üzerinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ölçülmesine yönelik analiz yapılmıştır. Çalışmada VAR analizi

ve Granger nedensellik testi yapılarak analiz sonucunda ülkeler arasında finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi arttırdığını ileri süren arz yönlü bir nedensellik tespit edilirken, İsrail için ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru yol izleyen talep yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.

Giombini, Saltari ve Bhattacharya (2009)'da, 1994-2000 dönemi verileri ile GMM analizini kullanarak 10 Avrupa ülkesi için yatırımlar ve finansal gelişme arasındaki ilişki incelenmiştir. Finansal gelişme kriteri olarak toplam likit yükümlülüklerin GSYİH'ye oranı kullanılmıştır. Ekonomik büyüme ölçütü olarak ise çalışmada reel GSYİH ele alınmıştır. Çalışma sonucunda söz konusu ülkeler için finansal gelişme ve yatırımlar arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Bunun yanısıra yatırımların artışı ile işsizlik oranının düştüğü sonucuna varılmıştır.

Enisan ve Olufisayo (2009)'da, 1980-2004 dönemi verileri ile 7 Afrika ülkesi olan Fildişi Sahilleri, Mısır, Kenya, Fas, Nijerya, Güney Afrika ve Zimbabwe ülkeleri üzerinde ekonomik büyüme ve hisse senedi piyasasının gelişmesi arasındaki ilişkinin tespiti için incelemeler yapılmıştır. Analiz yöntemi olarak Engle-Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Hisse senedi piyasasının gelişmesine dair kıstas olarak; hisse senedi piyasasının likiditesini göstermesi açısından piyasanın sermayeleşme oranı kullanılmış, ekonomik büyüme göstergesi olarak ise reel kişi başı GSYİH ele alınmıştır. Seçili ülkeler arasında yapılan testler sonucunda Mısır ve Güney Afrika'da büyüme ve hisse senedi piyasasının gelişmesi arasında uzun dönem nedensellik ilişkisi saptanmıştır.

Gatti ve Vaubourg (2009)'da, 1980-2004 dönemi verileri ile GMM dinamik panel modeli analizini kullanarak 18 OECD ülkesi için işsizlik ve finansal gelişme ilişkisi çalışmada incelenmiştir. Finansal gelişme kriteri olarak finansal sistemin akış hacmi, özel sektöre verilen kredilerin GSYİH'ye oranı, en büyük üç bankanın varlıklarının toplam banka varlıklarına oranı gibi kriterler kullanılmıştır. Ekonomik büyüme ölçütü olarak ise reel GSYİH ele alınmıştır. Çalışma sonucunda söz konusu ülke için finansal gelişme ve işsizlik arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Kar, Nazhoğlu, Ağır (2010)'da, 1980-2007 dönemi verileri ile 15 Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkeleri üzerinde ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkinin ne yönlü olduğu tespit edilmek istenmiştir. Analiz yöntemi olarak

Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Finansal gelişme kriteri olarak; özel sektöre verilen kredilerin GSYİH'ye oranı, M2 para arzı ve banka yükümlülüklerinin GSYİH'ye oranı verileri kullanılmıştır. Ekonomik büyüme göstergesi olarak reel GSYİH büyüme oranı ele alınmıştır. Söz konusu ülkeler için yapılan testler sonucunda ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasında ülkeden ülkeye değişkenlik gösteren nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir. Söz konusu nedensellik ilişkileri aynı zamanda finansal gelişme kriterlerine göre de değişkenlik göstermiştir. Fakat ülkelerin çoğunda ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasında çift yönlü ve doğrusal bir ilişki tespit edilmiştir.

Rault ve Vaubourg (2011)'de, 1980-2004 dönemi verileri ile VAR analizi ve Granger nedensellik analizini kullanarak 18 OECD ülkesi için işsizlik ve finansal gelişme ilişkisi incelenmiştir. Finansal gelişme kriteri olarak toplam kredi hacmi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda söz konusu ülkeler için finansal gelişme ve işsizlik arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Nyamongoa, Misati , Kipyegonb ve Ndirangu (2012)'de, 1980-2009 dönemi verileri ile 36 Afrika ülkesi üzerinde ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkinin tespiti için incelemeler yapılmıştır. Analiz yöntemi olarak PM (pooled model), FEM (fixed effect model) ve REM (random effect model) testleri kullanılmıştır. Finansal gelişme kriteri olarak; bankacılık sektörü tarafından sağlanan kredilerin GSYİH'ya oranı ve yerel kredi arzının GSYİH'ya oranı verileri kullanılmıştır. Ekonomik büyüme göstergesi olarak kişi başı reel GSYİH büyüme oranı ele alınmıştır. Seçili ülkeler arasında yapılan testler sonucunda ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasında da negatif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Shabbir, Anwar, Hussain ve Imran (2012)'de, 1973-2007 dönemi verileri ile Pakistan için işsizlik ve finansal gelişme ilişkisini incelemiştir. Analiz yöntemi olarak Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Finansal gelişme kriteri olarak M2 para arzının GSYİH'ye oranı kullanılmıştır. Çalışma sonucunda söz konusu ülke için finansal gelişme ve işsizlik arasında pozitif ve uzun dönemli tek yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Adu, Marbuah ve Mensah (2013)'de, 1961-2010 dönemi verileri ile Gana üzerinde ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkinin tespiti için incelemeler

yapılmıştır. Analiz yöntemi olarak ARDL ve Johansen eş bütünleşme testleri kullanılmıştır. Finansal gelişme kriteri olarak; özel sektöre verilen kredilerin GSYİH'ye oranı kullanılmıştır. Ekonomik büyüme göstergesi olarak ise kişi başı reel GSYİH ele alınmıştır. Söz konusu ülke için yapılan testler sonucunda ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Hassan, Wajid ve Shahriar (2013)'de, 1973-2010 dönemi verileri ile Pakistan için işsizlik ve finansal gelişme ilişkisini incelemiştir. Analiz yöntemi olarak panel koentegrasyon testi kullanılmıştır. Finansal gelişme kriteri olarak özel sektöre verilen kredilerin GSYİH'ye oranı kullanılmıştır. Çalışma sonucunda söz konusu ülke için finansal gelişme ve işsizlik arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Aliero, Ibrahim ve Shuaibu (2013)'de, 1980-2011 dönemi verileri ile Nijerya için işsizlik ve finansal gelişme ilişkisi incelenmiştir. Analiz yöntemi olarak ARDL testi kullanılmıştır. Finansal gelişme kriteri olarak M2 para arzının GSYİH'ye oranı ve özel sektöre verilen kredilerin GSYİH'ye oranı kullanılmıştır. Çalışma sonucunda söz konusu ülke için finansal gelişme ve işsizlik arasında uzun dönemde negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Mercan ve Peker (2013)'de, 1992-2010 dönemi aylık verileri kullanılarak Türkiye ekonomisi için finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Verilere kullanılmak üzere seçilen analiz ise sınır testi yaklaşımı olarak belirlenmiştir. Çalışmada toplamda beş finansal gelişme kriteri kullanılmıştır ; gayrisafi yurtiçi hasıla, dışa açıklık (dış ticaret hacmi, ihracat ve ithalatın toplamı), finansal gelişme (m2+ Döviz tevdiat hesabı, özel sektöre verilen krediler), devlet iç borçlanma faiz oranı ve faiz değişkeni. Çalışma sonucunda değişkenler arasında eşbütünleşmenin var olduğu tespit edilmiştir ayrıca kısa dönem analizinde hata düzeltme teriminin katsayısı anlamlı ve negatif bulunmuştur.

Menyah, Nazhoğlu ve Wolde-Rufael (2013)'de, 1965-2008 dönemi verileri ile 21 Afrika ülkesi üzerinde ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkinin tespiti için incelemeler yapılmıştır. Analiz yöntemi olarak Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Finansal gelişme kriteri olarak; özel sektöre verilen kredilerin GSYİH'ye oranı kullanılmıştır. Ekonomik büyüme ölçütüne bakıldığında kişi başı

reel GSYİH ele alınmıştır. Söz konusu ülke için yapılan testler sonucunda ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Hsueh, Hu ve Tu (2013)'de, 1980-2007 dönemi verileri ile 10 Asya ülkesi üzerinde ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkinin tespiti için incelemeler yapılmıştır. Analiz yöntemi olarak Granger nedensellik testleri kullanılmıştır. Finansal gelişme kriteri olarak; özel sektöre verilen kredilerin GSYİH'ye oranı, M1, M2 ve M3 para arzı verileri kullanılmıştır. Ekonomik büyüme göstergesi olarak ise reel GSYİH teste dahil edilmiştir. Söz konusu ülkeler için yapılan testler sonucunda ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasında pozitif ve anlamlı bir uzun dönem ilişkisi tespit edilmiştir.

Agbloyor, Abor, Adjasi ve Yawson (2014)'de, 1990-2007 dönemi verileri ile 14 Afrika ülkesi üzerinde ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkinin tespiti için incelemeler yapılmıştır. Analiz yöntemi olarak GMM testi kullanılmıştır. Finansal gelişme kriteri olarak; özel sektöre verilen kredilerin GSYİH'ye oranı, hisse senedi piyasasının sermayeleşme oranı verileri kullanılmıştır. Ekonomik büyüme göstergesi olarak yine reel GSYİH ele alınmıştır. Söz konusu ülke için yapılan testler sonucunda ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Coulibaly (2014)'de, 1980-2010 dönemi verileri ile 19 Afrika ülkesi üzerinde yapılmış olan çalışmada ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkinin yönü yapılan testlerle belirlenmiştir. Analiz yöntemi olarak Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Finansal gelişme ölçütü olarak toplam kredilerin GSYİH'ye oranı ve M2 para arzı verileri kullanılmış, ekonomik büyüme ölçütü olarak ele alınan veriler ise kişi başı reel GSYİH olmuştur. Söz konusu ülkeler için yapılan testler sonucunda ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasında pozitif ve anlamlı bir uzun dönem ilişkisi tespit edilmiştir.

Salahuddin ve Gow (2015)'de, 1991-2013 dönemi verileri ile Güney Afrika üzerinde ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkinin tespiti için incelemeler yapılmıştır. Analiz yöntemi olarak ARDL ve Johansen eşbütünleşme testleri kullanılmıştır. Finansal gelişme kriteri olarak; özel sektöre verilen kredilerin GSYİH'ye oranı kullanılarak testte ekonomik büyüme göstergesi olarak kişi başı reel

GSYİH büyüme oranı ele alınmıştır. Söz konusu ülke için yapılan testler sonucunda ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasında da pozitif ve anlamlı bir uzun dönem ilişki tespit edilmiştir.

Adeniyi, Oyinlola, Omisakinb, Egwaikhide (2015)'de, 1960-2010 dönemi verileri ile Nijerya üzerinde ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkinin tespiti için incelemeler yapılmıştır. Analiz yöntemi olarak ARDL ve Johansen eşbütünleşme testleri kullanılmıştır. Finansal gelişme ölçütlerine bakıldığında likit yükümlülüklerin GSYİH'ye oranı ve özel sektöre verilen kredilerin GSYİH'ye oranı verileri kullanılmıştır. Ekonomik büyüme ölçütü olarak reel GSYİH büyüme oranı ele alınmıştır. Söz konusu ülke için yapılan testler sonucunda ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasında negatif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Ahmed (2016)'da, 1976-2010 dönemi verileri ile 30 Afrika ülkesi üzerinde ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkinin tespiti için incelemeler yapılmıştır. Analiz yöntemi olarak seçilen GMM testi kullanılmıştır. Finansal gelişme kriteri olarak; özel sektöre verilen kredilerin GSYİH'ye oranı kullanılmıştır. Ekonomik büyüme göstergesi ise reel GSYİH büyüme oranıdır. Seçilen ülkeler için yapılan testler sonucunda, ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasında negatif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

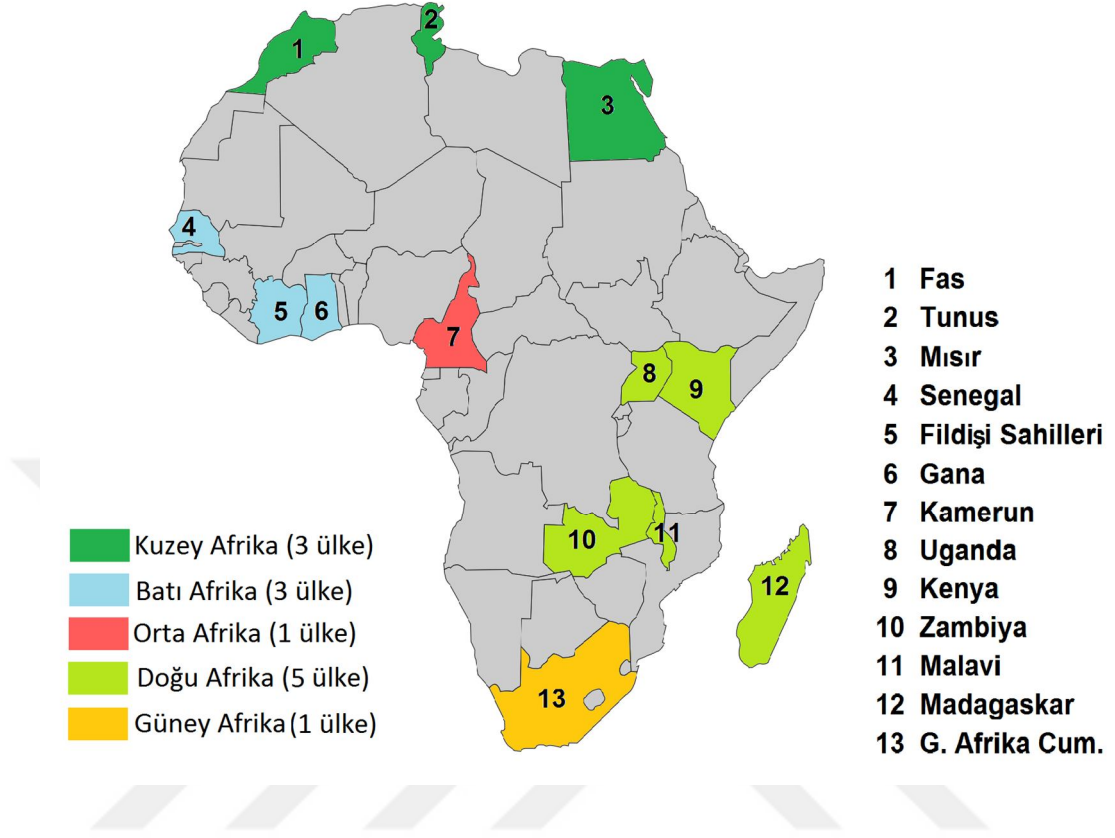
SEÇİLMİŞ AFRİKA ÜLKELERİNDE EMEK PİYASASI VE FİNANSAL SİSTEM ETKİLEŞİMİ: UYGULAMALI BİR ANALİZ

Bu bölümde, öncelikle çalışmanın sorunsalı olan finansal gelişme ve emek piyasaları arasındaki ilişkinin uygulamalı analizinde yer alan seçilmiş Afrika ülkelerinin emek ve finans piyasalarına dair bilgiler verilmiştir. Ardından, çalışmanın uygulamalı analizinde kullanılan ekonometrik analizlerin teorik metodolojisi açıklanmıştır. Daha sonra, söz konusu seçilmiş ülkelerin emek ve finans piyasalarına dair veriler kullanılarak yapılan ekonometrik analizler tablolar ile gösterilmiş, açıklanmış ve yorumlanmıştır.

4.1. SEÇİLMİŞ AFRİKA ÜLKELERİNİN FİNANSAL PİYASALARI VE EMEK PİYASALARINA DAİR BİLGİLER

Bu bölümde, çalışmanın sorunsalı olan finansal gelişme ve emek piyasaları arasındaki ilişkinin uygulamalı analizinde yer alan seçilmiş Afrika ülkelerinin emek ve finans piyasalarına dair bilgiler verilmiştir. Söz konusu ülkeler sırasıyla; Fas, Fildişi Sahilleri, Gana, Güney Afrika, Kamerun, Kenya, Madagaskar, Malavi, Mısır, Senegal, Tunus, Uganda ve Zambiya'dır. Çalışmada ele alınan 13 Afrika ülkesinin Afrika kıtasının 5 bölgesi olan Kuzey Afrika, Güney Afrika, Doğu Afrika, Batı Afrika ve Orta Afrika bölgelerinde coğrafi dağılımı 4.1 numaralı şekilde gösterilmiştir.

Şekil 4.1. Seçilmiş 13 Afrika ülkesinin coğrafi ve bölgesel dağılımı

4.1.1. Fas

Çalışmada ele alınan 13 Afrika ülkesinden birisi Fas'tır. Fas, Afrika kıtasının kuzey bölgesinde yer alan bir ülkedir. Akdeniz'e ve atlas okyanusuna kıyısı bulunmaktadır.

Ülkenin gayri safi milli hasılası 2013 yılında 255,6 milyar dolar iken 2014 yılına gelindiğinde %2,4 büyüme göstererek 261,8 milyar dolara, 2015 yılında ise %4,9 büyüme göstererek 274,5 milyar dolara yükselmiştir. Bununla beraber ülkede kişi başına düşen milli gelir ise 2013 yılında 7,700 dolar seviyesinde iken, 2014 yılında 7,900 dolara, 2015 yılına gelindiğinde ise 8,300 dolar seviyesine yükselmiştir (CIA, 2016).

Ülkenin emek piyasasına dair bilgiler vermek gerekirse; ülkede 2015 yılı itibariyle 12,27 milyon işgücü vardır (CIA, 2016). İşsizlik oranları ise 2014 yılında %9,7 iken 2015 yılında %9,4 seviyesindedir (CIA, 2016). İstihdam edilen işgücünün sektörel dağılımı ise 2014 yılı itibariyle şu şekildedir (CIA, 2016);

- i. %39,1'i Tarım sektöründe
- ii. %20,3'ü Sanayi sektöründe
- iii. %40,5'i ise Hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir.

Ülkede tarımın istihdamdaki payı yıllar itibariyle düşüş trendi gösterirken sanayi ve hizmetler sektörünün istihdamdaki payı artış trendi göstermektedir. Ülke esas itibariyle tarım sektörüne bağımlı bir ekonomiye sahipken son yıllarda bunu kırarak tarım sektörünün ülke ekonomisindeki payı azaltılmıştır.

Ülkenin finansal piyasalarına dair bilgi vermek gerekirse; analizimizde kullanılan yıl aralığı olan 1965-2011 yılları arasında ülkede özel sektöre verilen kredilerin gayri safi milli hasıladaki payı %13,28 den %71,9 seviyesine yükselmiştir (World Bank Data, 2016). Buna karşılık yine söz konusu yıllar arasında ülkede toplam istihdam edilen kişi sayısı ise 3,76 milyondan 11,33 milyon kişiye yükselmiştir (Penn World Table, 2016).

1965-2011 yılları arasındaki verilere bakıldığında ülkede bir finansal derinleşme, finansal gelişmenin olduğu açıkça görülmektedir. Aynı zamanda istihdam edilen kişi sayısındaki artış da görülebilmektedir. Fakat finansal gelişmenin istihdamdan daha fazla ve hızlı arttığı söylenebilir. Fas için finansal gelişme ve istihdam arasındaki ilişki uygulama bölümünde yapılan ekonometrik analiz sonucunda ortaya konulmuştur.

4.1.2. Fildişi Sahilleri

Çalışmada ele alınan 13 Afrika ülkesinden birisi Fildişi Sahilleri'dir. Fildişi Sahilleri, Afrika kıtasının batı bölgesinde yer alan bir ülkedir. Ülkenin atlas okyanusuna kıyısı bulunmaktadır.

Ülkenin gayri safi milli hasılası 2013 yılında 67,07 milyar dolar iken 2014 yılına gelindiğinde %7,9 büyüme göstererek 72,37 milyar dolara, 2015 yılında ise %8,2 büyüme göstererek 78,33 milyar dolara yükselmiştir. Bununla beraber ülkede kişi başına düşen milli gelir ise 2013 yılında 2,900 dolar seviyesinde iken, 2014 yılında 3,100 dolara, 2015 yılına gelindiğinde ise 3,400 dolar seviyesine yükselmiştir (CIA, 2016).

Ülkenin emek piyasasına dair bilgiler vermek gerekirse; ülkede 2015 yılı itibariyle 8,31 milyon işgücü vardır (CIA, 2016). İşsizlik oranları ise 2014 yılında %9,4 iken 2015 yılında %9,5 seviyesindedir (ILO, 2016). İstihdam edilen işgücünün sektörel dağılımı ise 2007 yılı itibariyle şu şekildedir (CIA, 2016);

- i. %68'i Tarım sektöründe
- ii. %14'ü Sanayi sektöründe
- iii. %18'i ise Hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir.

Ülkede tarımın istihdamdaki payı yıllar itibariyle düşüş trendi gösterirken sanayi ve hizmetler sektörünün istihdamdaki payı artış trendi göstermektedir. Ülke esas itibariyle tarım sektörüne bağımlı bir ekonomiye sahiptir.

Ülkenin finansal piyasalarına dair bilgi vermek gerekirse; analizimizde kullanılan yıl aralığı olan 1965-2011 yılları arasında ülkede özel sektöre verilen kredilerin gayri safi milli hasıladaki payı %19.84 den %17,13 seviyesine düşmüştür (World Bank Data, 2016). Buna karşılık yine söz konusu yıllar arasında ülkede toplam istihdam edilen kişi sayısı ise 1,73 milyondan 7,49 milyon kişiye yükselmiştir (Penn World Table, 2016).

1965-2011 yılları arasındaki verilere bakıldığında ülkede bir finansal büyüme söz konusu olsa da finansal gelişmenin olmadığı görülmektedir. Aynı zamanda istihdam edilen kişi sayısındaki artış da görülebilmektedir. Fildişi Sahilleri için finansal gelişme ve istihdam arasındaki ilişki uygulama bölümünde yapılan ekonometrik analiz sonucunda ortaya konulmuştur.

4.1.3. Gana

Çalışmada ele alınan 13 Afrika ülkesinden birisi Gana'dır. Gana, Afrika kıtasının batı bölgesinde yer alan bir ülkedir. Ülkenin atlas okyanusuna kıyısı bulunmaktadır.

Ülkenin gayri safi milli hasılası 2013 yılında 105,3 milyar dolar iken 2014 yılına gelindiğinde %4 büyüme göstererek 109,5 milyar dolara, 2015 yılında ise %3,5 büyüme göstererek 113,3 milyar dolara yükselmiştir. Bununla beraber ülkede kişi başına düşen milli gelir ise 2013 yılında 4,000 dolar seviyesinde iken, 2014 yılında

4,200 dolara, 2015 yılına gelindiğinde ise 4,300 dolar seviyesine yükselmiştir (CIA, 2016).

Ülkenin emek piyasasına dair bilgiler vermek gerekirse; ülkede 2015 yılı itibariyle 11,54 milyon işgücü vardır (CIA, 2016). İşsizlik oranları ise 2014 yılında %5,9 iken 2015 yılında %6,3 seviyesindedir (ILO, 2016). İstihdam edilen işgücünün sektörel dağılımı ise 2013 yılı itibariyle şu şekildedir (CIA, 2016);

- i. %44,7'si Tarım sektöründe
- ii. %14,4'ü Sanayi sektöründe
- iii. %40,9'u ise Hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir.

Ülkede tarımın istihdamdaki payı yıllar itibariyle düşüş trendi gösterirken sanayi ve hizmetler sektörünün istihdamdaki payı artış trendi göstermektedir. Ülke esas itibariyle tarım sektörüne bağımlı bir ekonomiye sahipken son yıllarda bunu kırmaya çalışmaktadır.

Ülkenin finansal piyasalarına dair bilgi vermek gerekirse; analizimizde kullanılan yıl aralığı olan 1965-2011 yılları arasında ülkede özel sektöre verilen kredilerin gayri safi milli hasıladaki payı %8,51 den %15,05 seviyesine yükselmiştir (World Bank Data, 2016). Buna karşılık yine söz konusu yıllar arasında ülkede toplam istihdam edilen kişi sayısı ise 2,99 milyondan 11,09 milyon kişiye yükselmiştir (Penn World Table, 2016).

1965-2011 yılları arasındaki verilere bakıldığında ülkede bir finansal derinleşme, finansal gelişmenin olduğu açıkça görülmektedir. Aynı zamanda istihdam edilen kişi sayısındaki artış da görülebilmektedir. Fakat finansal gelişmenin istihdamdan daha az ve yavaş arttığı söylenebilir. Gana için finansal gelişme ve istihdam arasındaki ilişki uygulama bölümünde yapılan ekonometrik analiz sonucunda ortaya konulmuştur.

4.1.4. Güney Afrika

Çalışmada ele alınan 13 Afrika ülkesinden birisi Güney Afrika'dır. Güney Afrika, Afrika kıtasının güney bölgesinde yer alan bir ülkedir. Hint okyanusu ve atlas okyanusuna kıyısı bulunmaktadır.

Ülkenin gayri safi milli hasılası 2013 yılında 703,3 milyar dolar iken 2014 yılına gelindiğinde %1,5 büyüme göstererek 714 milyar dolara, 2015 yılında ise %1,4 büyüme göstererek 724 milyar dolara yükselmiştir. Bununla beraber ülkede kişi başına düşen milli gelir ise 2013 yılında 13,000 dolar seviyesinde iken, 2014 yılında 13,200 dolara, 2015 yılına gelindiğinde ise 13,400 dolar seviyesine yükselmiştir (CIA, 2016).

Ülkenin emek piyasasına dair bilgiler vermek gerekirse; ülkede 2015 yılı itibariyle 20,86 milyon işgücü vardır (CIA, 2016). İşsizlik oranları ise 2014 yılında %25,1 iken 2015 yılında %25,9 seviyesindedir (CIA, 2016). İstihdam edilen işgücünün sektörel dağılımı ise 2014 yılı itibariyle şu şekildedir (CIA, 2016);

- i. %4'ü Tarım sektöründe
- ii. %18'i Sanayi sektöründe
- iii. %66'sı ise Hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir.

Ülkede tarımın istihdamdaki payı yıllar itibariyle düşüş trendi gösterirken sanayi ve hizmetler sektörünün istihdamdaki payı artış trendi göstermiştir. Ülkede lokomotif sektör esas itibariyle hizmetler sektörüdür.

Ülkenin finansal piyasalarına dair bilgi vermek gerekirse; analizimizde kullanılan yıl aralığı olan 1965-2011 yılları arasında ülkede özel sektöre verilen kredilerin gayri safi milli hasıladaki payı %69,74 den %139,54 seviyesine yükselmiştir (World Bank Data, 2016). Buna karşılık yine söz konusu yıllar arasında ülkede toplam istihdam edilen kişi sayısı ise 5,36 milyondan 18,65 milyon kişiye yükselmiştir (Penn World Table, 2016).

1965-2011 yılları arasındaki verilere bakıldığında ülkede bir finansal derinleşme, finansal gelişmenin olduğu açıkça görülmektedir. Aynı zamanda istihdam edilen kişi sayısındaki artış da görülebilmektedir. Fakat finansal gelişmenin istihdamdan daha az ve yavaş arttığı söylenebilir. Güney Afrika için finansal gelişme ve istihdam arasındaki ilişki uygulama bölümünde yapılan ekonometrik analiz sonucunda ortaya konulmuştur.

4.1.5. Kamerun

Çalışmada ele alınan 13 Afrika ülkesinden birisi Kamerun'dur. Kamerun, Afrika kıtasının orta bölgesinde yer alan bir ülkedir. Ülkenin atlas okyanusuna kıyısı bulunmaktadır.

Ülkenin gayri safi milli hasılası 2013 yılında 64,78 milyar dolar iken 2014 yılına gelindiğinde %5,7 büyüme göstererek 68,45 milyar dolara, 2015 yılında ise %5,3 büyüme göstererek 72,11 milyar dolara yükselmiştir. Bununla beraber ülkede kişi başına düşen milli gelir ise 2013 yılında 2,900 dolar seviyesinde iken, 2014 yılında 3,000 dolara, 2015 yılına gelindiğinde ise 3,200 dolar seviyesine yükselmiştir (CIA, 2016).

Ülkenin emek piyasasına dair bilgiler vermek gerekirse; ülkede 2015 yılı itibariyle 9,33 milyon işgücü vardır (CIA, 2016). İşsizlik oranları ise 2014 yılında %4,4 iken 2015 yılında %4,6 seviyesindedir (ILO, 2016). İstihdam edilen işgücünün sektörel dağılımı ise 2001 yılı itibariyle şu şekildedir (CIA, 2016);

- i. %70'i Tarım sektöründe
- ii. %13'ü Sanayi sektöründe
- iii. %17'si ise Hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir.

Ülkede tarımın istihdamdaki payı oldukça yüksektir. Ülke ekonomisinde tarım sektörü lokomotif sektördür.

Ülkenin finansal piyasalarına dair bilgi vermek gerekirse; analizimizde kullanılan yıl aralığı olan 1965-2011 yılları arasında ülkede özel sektöre verilen kredilerin gayri safi milli hasıladaki payı %13,69 den %14,18 seviyesine yükselmiştir (World Bank Data, 2016). Buna karşılık yine söz konusu yıllar arasında ülkede toplam istihdam edilen kişi sayısı ise 2,65 milyondan 8,54 milyon kişiye yükselmiştir (Penn World Table, 2016).

1965-2011 yılları arasındaki verilere bakıldığında ülkede bir finansal derinleşme, finansal gelişmenin olduğu görülmektedir. Aynı zamanda istihdam edilen kişi sayısındaki artış da görülebilmektedir. Fakat finansal gelişmenin istihdamdan daha az ve yavaş arttığı söylenebilir. Kamerun için finansal gelişme ve istihdam arasındaki

ilişki uygulama bölümünde yapılan ekonometrik analiz sonucunda ortaya konulmuştur.

4.1.6. Kenya

Çalışmada ele alınan 13 Afrika ülkesinden birisi Kenya'dır. Kenya, Afrika kıtasının doğu bölgesinde yer alan bir ülkedir. Ülkenin Hint okyanusuna kıyısı bulunmaktadır.

Ülkenin gayri safi milli hasılası 2013 yılında 127,5 milyar dolar iken 2014 yılına gelindiğinde %5,3 büyüme göstererek 134,3 milyar dolara, 2015 yılında ise %6,5 büyüme göstererek 143,1 milyar dolara yükselmiştir. Bununla beraber ülkede kişi başına düşen milli gelir ise 2013 yılında 3,000 dolar seviyesinde iken, 2014 yılında 3,100 dolara, 2015 yılına gelindiğinde ise 3,300 dolar seviyesine yükselmiştir (CIA, 2016).

Ülkenin emek piyasasına dair bilgiler vermek gerekirse; ülkede 2015 yılı itibariyle 18,21 milyon işgücü vardır (CIA, 2016). İşsizlik oranları ise 2014 yılında %9,2 iken 2015 yılında da %9,2 seviyesindedir (ILO, 2016). İstihdam edilen işgücünün sektörel dağılımı ise 2005 yılı itibariyle şu şekildedir (ILO, 2016);

- i. %61,1'i Tarım sektöründe
- ii. %6,7'ü Sanayi sektöründe
- iii. %32,2'i ise Hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir.

Ülkede tarımın istihdamdaki payı yıllar itibariyle düşüş trendi göstermesine rağmen tarım sektörü ülkedeki toplam istihdamın yarısından fazlasını kapsamaktadır. Ülkenin lokomotif sektörü tarım sektörü olarak gösterilebilir.

Ülkenin finansal piyasalarına dair bilgi vermek gerekirse; analizimizde kullanılan yıl aralığı olan 1965-2011 yılları arasında ülkede özel sektöre verilen kredilerin gayri safi milli hasıladaki payı %13,76 den %30,57 seviyesine yükselmiştir (World Bank Data, 2016). Buna karşılık yine söz konusu yıllar arasında ülkede toplam istihdam edilen kişi sayısı ise 3,76 milyondan 15,75 milyon kişiye yükselmiştir (Penn World Table, 2016).

1965-2011 yılları arasındaki verilere bakıldığında ülkede bir finansal derinleşme, finansal gelişmenin olduğu açıkça görülmektedir. Aynı zamanda istihdam edilen kişi sayısındaki artış da görülebilmektedir. Fakat finansal gelişmenin istihdamdan daha az ve yavaş arttığı söylenebilir. Kenya için finansal gelişme ve istihdam arasındaki ilişki uygulama bölümünde yapılan ekonometrik analiz sonucunda ortaya konulmuştur.

4.1.7. Madagaskar

Çalışmada ele alınan 13 Afrika ülkesinden birisi Madagaskar'dır. Madagaskar, Afrika kıtasının doğu bölgesinde yer alan bir ülkedir. Ülke Hint okyanusunda yer alan bir ada ülkesidir.

Ülkenin gayri safi milli hasılası 2013 yılında 33,28 milyar dolar iken 2014 yılına gelindiğinde %3,3 büyüme göstererek 34,39 milyar dolara, 2015 yılında ise %3,4 büyüme göstererek 35,56 milyar dolara yükselmiştir. Bununla beraber ülkede kişi başına düşen milli gelir ise 2013 yılında 1,400 dolar seviyesinde iken, 2014 yılında 1,500 dolara yükselmiş, 2015 yılına gelindiğinde ise değişmemiş ve 1,500 dolar seviyesinde kalmıştır (CIA, 2016).

Ülkenin emek piyasasına dair bilgiler vermek gerekirse; ülkede 2015 yılı itibarıyla 12,57 milyon işgücü vardır (CIA, 2016). İşsizlik oranları ise 2014 yılında %1,8 iken 2015 yılında %2,2 seviyesindedir (ILO, 2016). İstihdam edilen işgücünün sektörel dağılımı ise 2012 yılı itibarıyla şu şekildedir (ILO, 2016);

- i. %75,3'ü Tarım sektöründe
- ii. %7,9'u Sanayi sektöründe
- iii. %16,9'u ise Hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir.

Ülkede tarımın istihdamdaki payı oldukça fazladır. Ülke ekonomisinde tarım sektörü lokomotif konumunda olduğu için istihdamdaki payı da toplam istihdamın dörtte üçü seviyesindedir.

Ülkenin finansal piyasalarına dair bilgi vermek gerekirse; analizimizde kullanılan yıl aralığı olan 1965-2011 yılları arasında ülkede özel sektöre verilen kredilerin gayri safi milli hasıladaki payı %13,57 den %11,01 seviyesine düşmüştür (World Bank

Data, 2016). Buna karşılık yine söz konusu yıllar arasında ülkede toplam istihdam edilen kişi sayısı ise 2,7 milyondan 10,43 milyon kişiye yükselmiştir (Penn World Table, 2016).

1965-2011 yılları arasındaki verilere bakıldığında ülkede bir finansal büyüme söz konusu iken finansal gelişmenin varlığı hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Fakat bunun yanında istihdam edilen kişi sayısında artış görülebilmektedir. Madagaskar için finansal gelişme ve istihdam arasındaki ilişki uygulama bölümünde yapılan ekonometrik analiz sonucunda ortaya konulmuştur.

4.1.8. Malavi

Çalışmada ele alınan 13 Afrika ülkesinden birisi Malavi'dir. Malavi, Afrika kıtasının doğu bölgesinde yer alan bir ülkedir. Ülke Afrika'nın güney bölgesinde ortada yer almakta ve herhangi bir deniz ya da okyanusa kıyısı bulunmamaktadır.

Ülkenin gayri safi milli hasılası 2013 yılında 18,71 milyar dolar iken 2014 yılına gelindiğinde %5,7 büyüme göstererek 19,77 milyar dolara, 2015 yılında ise %4 büyüme göstererek 20,56 milyar dolara yükselmiştir. Bununla beraber ülkede kişi başına düşen milli gelir ise 2013 yılında 1,100 dolar seviyesinde iken, 2014 yılında 1,100 dolara, 2015 yılına gelindiğinde ise 1,200 dolar seviyesine yükselmiştir (CIA, 2016).

Ülkenin emek piyasasına dair bilgiler vermek gerekirse; ülkede 2015 yılı itibariyle 7,64 milyon işgücü vardır (ILO, 2016). İşsizlik oranları ise 2014 yılında %6,6 iken 2015 yılında %6,7 seviyesindedir (ILO, 2016). İstihdam edilen işgücünün sektörel dağılımı ise 2013 yılı itibariyle şu şekildedir (ILO,2016);

- i. %64,1'i Tarım sektöründe
- ii. %7,4'ü Sanayi sektöründe
- iii. %28,5'i ise Hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir.

Ülkede tarımın istihdamdaki payı yıllar itibariyle düşüş trendi göstermesine rağmen tarım sektörü ülkedeki toplam istihdamın yarısından fazlasını kapsamaktadır. Ülkenin lokomotif sektörü tarım sektörü olarak gösterilebilir.

Ülkenin finansal piyasalarına dair bilgi vermek gerekirse; analizimizde kullanılan yıl aralığı olan 1965-2011 yılları arasında ülkede özel sektöre verilen kredilerin gayri safi milli hasıladaki payı %6,15 den %19,81 seviyesine yükselmiştir (World Bank Data, 2016). Buna karşılık yine söz konusu yıllar arasında ülkede toplam istihdam edilen kişi sayısı ise 1,98 milyondan 6,70 milyon kişiye yükselmiştir (Penn World Table, 2016).

1965-2011 yılları arasındaki verilere bakıldığında ülkede bir finansal derinleşme, finansal gelişmenin olduğu açıkça görülmektedir. Aynı zamanda istihdam edilen kişi sayısındaki artış da görülebilmektedir. Malavi için finansal gelişme ve istihdam arasındaki ilişki uygulama bölümünde yapılan ekonometrik analiz sonucunda ortaya konulmuştur.

4.1.9. Mısır

Çalışmada ele alınan 13 Afrika ülkesinden birisi Mısır'dır. Mısır, Afrika kıtasının kuzey bölgesinde yer alan bir ülkedir. Akdeniz'e ve Kızıldeniz'e kıyısı bulunmaktadır.

Ülkenin gayri safi milli hasılası 2013 yılında 935,6 milyar dolar iken 2014 yılına gelindiğinde %2,2 büyüme göstererek 955,9 milyar dolara, 2015 yılında ise %4,2 büyüme göstererek 996 milyar dolara yükselmiştir. Bununla beraber ülkede kişi başına düşen milli gelir ise 2013 yılında 10,800 dolar seviyesinde iken, 2014 yılında 11,000 dolara, 2015 yılına gelindiğinde ise 11,500 dolar seviyesine yükselmiştir (CIA, 2016).

Ülkenin emek piyasasına dair bilgiler vermek gerekirse; ülkede 2015 yılı itibariyle 28,87 milyon işgücü vardır (CIA, 2016). İşsizlik oranları ise 2014 yılında %13 iken 2015 yılında %12,8 seviyesindedir (CIA, 2016). İstihdam edilen işgücünün sektörel dağılımı ise 2011 yılı itibariyle şu şekildedir (CIA, 2016);

- i. %29,2'si Tarım sektöründe
- ii. %23,5'i Sanayi sektöründe
- iii. %47,3'ü ise Hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir.

Ülkede tarımın istihdamdaki payı yıllar itibariyle düşüş trendi gösterirken sanayi ve hizmetler sektörünün istihdamdaki payı artış trendi göstermektedir.

Ülkenin finansal piyasalarına dair bilgi vermek gerekirse; analizimizde kullanılan yıl aralığı olan 1965-2011 yılları arasında ülkede özel sektöre verilen kredilerin gayri safi milli hasıladaki payı %14,42 den %31,15 seviyesine yükselmiştir (World Bank Data, 2016). Buna karşılık yine söz konusu yıllar arasında ülkede toplam istihdam edilen kişi sayısı ise 10,3 milyondan 26,91 milyon kişiye yükselmiştir (Penn World Table, 2016).

1965-2011 yılları arasındaki verilere bakıldığında ülkede bir finansal derinleşme, finansal gelişmenin olduğu açıkça görülmektedir. Aynı zamanda istihdam edilen kişi sayısındaki artış da görülebilmektedir. Mısır için finansal gelişme ve istihdam arasındaki ilişki uygulama bölümünde yapılan ekonometrik analiz sonucunda ortaya konulmuştur.

4.1.10. Senegal

Çalışmada ele alınan 13 Afrika ülkesinden birisi Senegal'dir. Senegal, Afrika kıtasının batı bölgesinde yer alan bir ülkedir. Ülkenin Atlas okyanusuna kıyısı bulunmaktadır.

Ülkenin gayri safi milli hasılası 2013 yılında 32,98 milyar dolar iken 2014 yılına gelindiğinde %4,7 büyüme göstererek 34,54 milyar dolara, 2015 yılında ise %5,1 büyüme göstererek 36,3 milyar dolara yükselmiştir. Bununla beraber ülkede kişi başına düşen milli gelir ise 2013 yılında 2,300 dolar seviyesinde iken, 2014 yılında 2,400 dolara, 2015 yılına gelindiğinde ise 2,500 dolar seviyesine yükselmiştir (CIA, 2016).

Ülkenin emek piyasasına dair bilgiler vermek gerekirse; ülkede 2015 yılı itibariyle 6,51 milyon işgücü vardır (CIA, 2016). İşsizlik oranları ise 2014 yılında %9,7 iken 2015 yılında %9,3 seviyesindedir (ILO, 2016). İstihdam edilen işgücünün sektörel dağılımı ise 2011 yılı itibariyle şu şekildedir (ILO, 2016);

- i. %46,1'i Tarım sektöründe
- ii. %18,1'i Sanayi sektöründe

iii. %22,4'ü ise Hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir.

Ülkede tarımın istihdamdaki payı yıllar itibariyle düşüş trendi gösterirken sanayi ve hizmetler sektörünün istihdamdaki payı artış trendi göstermektedir.

Ülkenin finansal piyasalarına dair bilgi vermek gerekirse; analizimizde kullanılan yıl aralığı olan 1965-2011 yılları arasında ülkede özel sektöre verilen kredilerin gayri safi milli hasıladaki payı %14,74 den %28,66 seviyesine yükselmiştir (World Bank Data, 2016). Buna karşılık yine söz konusu yıllar arasında ülkede toplam istihdam edilen kişi sayısı ise 1,41 milyondan 5,14 milyon kişiye yükselmiştir (Penn World Table, 2016).

1965-2011 yılları arasındaki verilere bakıldığında ülkede bir finansal derinleşme, finansal gelişmenin olduğu açıkça görülmektedir. Aynı zamanda istihdam edilen kişi sayısındaki artış da görülebilmektedir. Senegal için finansal gelişme ve istihdam arasındaki ilişki uygulama bölümünde yapılan ekonometrik analiz sonucunda ortaya konulmuştur.

4.1.11. Tunus

Çalışmada ele alınan 13 Afrika ülkesinden birisi Tunus'tur. Tunus, Afrika kıtasının kuzey bölgesinde yer alan bir ülkedir. Ülkenin Akdeniz'e kıyısı bulunmaktadır.

Ülkenin gayri safi milli hasılası 2013 yılında 123,1 milyar dolar iken 2014 yılına gelindiğinde %2,3 büyüme göstererek 126 milyar dolara, 2015 yılında ise %1 büyüme göstererek 127,2 milyar dolara yükselmiştir. Bununla beraber ülkede kişi başına düşen milli gelir ise 2013 yılında 11,200 dolar seviyesinde iken, 2014 yılında 11,500 dolara, 2015 yılına gelindiğinde ise 11,600 dolar seviyesine yükselmiştir (CIA, 2016).

Ülkenin emek piyasasına dair bilgiler vermek gerekirse; ülkede 2015 yılı itibariyle 4,04 milyon işgücü vardır (CIA, 2016). İşsizlik oranları ise 2014 yılında %14,9 iken 2015 yılında %15,4 seviyesindedir (CIA, 2016).İstihdam edilen işgücünün sektörel dağılımı ise 2014 yılı itibariyle şu şekildedir (CIA, 2016);

i. %14,8'i Tarım sektöründe

- ii. %33,2'si Sanayi sektöründe
- iii. %51,7'si ise Hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir.

Ülkede tarımın istihdamdaki payı yıllar itibariyle düşüş trendi gösterirken sanayi ve hizmetler sektörünün istihdamdaki payı artış trendi göstermektedir.

Ülkenin finansal piyasalarına dair bilgi vermek gerekirse; analizimizde kullanılan yıl aralığı olan 1965-2011 yılları arasında ülkede özel sektöre verilen kredilerin gayri safi milli hasıladaki payı %29,28 den %76,26 seviyesine yükselmiştir (World Bank Data, 2016). Buna karşılık yine söz konusu yıllar arasında ülkede toplam istihdam edilen kişi sayısı ise 1,22 milyondan 3,85 milyon kişiye yükselmiştir (Penn World Table, 2016).

1965-2011 yılları arasındaki verilere bakıldığında ülkede bir finansal derinleşme, finansal gelişmenin olduğu açıkça görülmektedir. Aynı zamanda istihdam edilen kişi sayısındaki artış da görülebilmektedir. Fakat finansal gelişmenin istihdamdan daha fazla ve hızlı arttığı söylenebilir. Tunus için finansal gelişme ve istihdam arasındaki ilişki uygulama bölümünde yapılan ekonometrik analiz sonucunda ortaya konulmuştur.

4.1.12. Uganda

Çalışmada ele alınan 13 Afrika ülkesinden birisi Uganda'dır. Uganda, Afrika kıtasının doğu bölgesinde yer alan bir ülkedir. Ülke Afrika'nın doğu bölgesinin orta kısmında yer almakta ve ülkenin herhangi bir deniz ya da okyanusa kıyısı bulunmamaktadır.

Ülkenin gayri safi milli hasılası 2013 yılında 72,36 milyar dolar iken 2014 yılına gelindiğinde %4,8 büyüme göstererek 75,81 milyar dolara, 2015 yılında ise %5,2 büyüme göstererek 79,75 milyar dolara yükselmiştir. Bununla beraber ülkede kişi başına düşen milli gelir ise 2013 yılında 1,900 dolar seviyesinde iken, 2014 yılında 2,000 dolara, 2015 yılına gelindiğinde ise 2,100 dolar seviyesine yükselmiştir (CIA, 2016).

Ülkenin emek piyasasına dair bilgiler vermek gerekirse; ülkede 2015 yılı itibariyle 18,58 milyon işgücü vardır (CIA, 2016). İşsizlik oranları ise 2014 yılında %3,8 iken

2015 yılında %3,6 seviyesindedir (ILO, 2016). İstihdam edilen işgücünün sektörel dağılımı ise 2013 yılı itibarıyla şu şekildedir (ILO, 2016);

- i. %71,9'u Tarım sektöründe
- ii. %4,4'ü Sanayi sektöründe
- iii. %20,2'si ise Hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir.

Ülkede tarımın istihdamdaki payı oldukça fazladır. Ülke ekonomisinde tarım sektörü lokomotif konumunda olduğu için istihdamdaki payı da toplam istihdamın dörtte üçü seviyesindedir.

Ülkenin finansal piyasalarına dair bilgi vermek gerekirse; analizimizde kullanılan yıl aralığı olan 1965-2011 yılları arasında ülkede özel sektöre verilen kredilerin gayri safi milli hasıladaki payı %7,99 dan %15,44 seviyesine yükselmiştir (World Bank Data, 2016). Buna karşılık yine söz konusu yıllar arasında ülkede toplam istihdam edilen kişi sayısı ise 3,47 milyondan 14,02 milyon kişiye yükselmiştir (Penn World Table, 2016).

1965-2011 yılları arasındaki verilere bakıldığında ülkede bir finansal derinleşme, finansal gelişmenin olduğu açıkça görülmektedir. Aynı zamanda istihdam edilen kişi sayısındaki artış da görülebilmektedir. Uganda için finansal gelişme ve istihdam arasındaki ilişki uygulama bölümünde yapılan ekonometrik analiz sonucunda ortaya konulmuştur.

4.1.13. Zambiya

Çalışmada ele alınan 13 Afrika ülkesinden birisi Zambiya'dır. Zambiya, Afrika kıtasının güney bölgesinde yer alan bir ülkedir. Ülke Afrika'nın doğu bölgesinin orta kısmında yer almakta ve ülkenin herhangi bir deniz ya da okyanusa kıyısı bulunmamaktadır.

Ülkenin gayri safi milli hasılası 2013 yılında 58,69 milyar dolar iken 2014 yılına gelindiğinde %5,6 büyüme göstererek 61,99 milyar dolara, 2015 yılında ise %4,3 büyüme göstererek 64,65 milyar dolara yükselmiştir. Bununla beraber ülkede kişi başına düşen milli gelir ise 2013 yılında 3,900 dolar seviyesinde iken, 2014 yılında

4,100 dolara, 2015 yılına gelindiğinde ise 4,300 dolar seviyesine yükselmiştir (CIA, 2016).

Ülkenin emek piyasasına dair bilgiler vermek gerekirse; ülkede 2015 yılı itibariyle 6,9 milyon işgücü vardır (CIA, 2016). İşsizlik oranları ise 2014 yılında %9,6 iken 2015 yılında %10,7 seviyesindedir (ILO, 2016). İstihdam edilen işgücünün sektörel dağılımı ise 2012 yılı itibariyle şu şekildedir (ILO, 2016);

- i. %52,2'si Tarım sektöründe
- ii. %9,5'i Sanayi sektöründe
- iii. %38,3'ü ise Hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir.

Ülkede tarımın istihdamdaki payı yıllar itibariyle düşüş trendi göstermesine rağmen tarım sektörü ülkedeki toplam istihdamın yarısından fazlasını kapsamaktadır. Ülkenin lokomotif sektörü tarım sektörü olarak gösterilebilir.

Ülkenin finansal piyasalarına dair bilgi vermek gerekirse; analizimizde kullanılan yıl aralığı olan 1965-2011 yılları arasında ülkede özel sektöre verilen kredilerin gayri safi milli hasıladaki payı %5,63 den %13,53 seviyesine yükselmiştir (World Bank Data, 2016). Buna karşılık yine söz konusu yıllar arasında ülkede toplam istihdam edilen kişi sayısı ise 1,56 milyondan 5,43 milyon kişiye yükselmiştir (Penn World Table, 2016).

1965-2011 yılları arasındaki verilere bakıldığında ülkede bir finansal derinleşme, finansal gelişmenin olduğu açıkça görülmektedir. Aynı zamanda istihdam edilen kişi sayısındaki artış da görülebilmektedir. Zambiya için finansal gelişme ve istihdam arasındaki ilişki uygulama bölümünde yapılan ekonometrik analiz sonucunda ortaya konulmuştur.

Son olarak bu bölümde emek ve finans piyasalarına dair bilgiler verilen 13 Afrika ülkesinin temel ekonomik verileri bir tablo halinde 4.1 numaralı tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4.1. Seçilmiş Afrika ülkelerinin genel ekonomik verileri ve istihdam yapılarına dair rasyolar

Ülkeler	Büyüme (2014)	Büyüme (2015)	Milli Gelir (2015)	Kişi Başı Milli Gelir (2016)	İşsizlik (2016)	Tarım	Sanayi	Hizmetler
Fas	2,4%	4,9%	274,5 Milyar \$	8300 \$	10,0%	39,1%	20,3%	40,5%
Tunus	2,3%	1%	127,2 Milyar \$	11600 \$	15,4%	14,8%	33,2%	51,7%
Mısır	2,2%	4,2%	996 Milyar \$	11500 \$	12,8%	29,2%	23,5%	47,3%
Senegal	4,7%	5,1%	36,3 Milyar \$	2500 \$	9,3%	46,1%	18,1%	22,4%
Fildişi Sahilleri	7,9%	8,2%	78,33 Milyar \$	3400 \$	9,5%	68%	14%	18%
Gana	4%	3,5%	113,3 Milyar \$	4300 \$	6,3%	44,7%	14,4%	40,9%
Kamerun	5,7%	5,3%	72,11 Milyar \$	3200 \$	4,6%	70%	13%	17%
Uganda	4,8%	5,2%	79,75 Milyar \$	2100 \$	3,6%	71,9%	4,4%	20,2%
Kenya	5,3%	6,5%	143,1 Milyar \$	3300 \$	9,2%	61,1%	6,7%	32,2%
Zambiya	5,6%	4,3%	64,65 Milyar \$	4300 \$	10,7%	52,2%	9,5%	38,3%
Malavi	5,7%	4%	20,56 Milyar \$	1200 \$	6,7%	64,1%	7,4%	28,5%
Madagaskar	3,3%	3,4%	35,56 Milyar \$	1500 \$	2,2%	75,3%	7,9%	16,9%
Güney Afrika	1,5%	1,4%	724 Milyar \$	13400 \$	25,9%	14%	18%	66%

4.2.METODOLOJİ

Bu bölümde, tezin ampirik uygulamasında kullanılan analiz yöntemlerinin teorik altyapısı detaylı olarak anlatılmıştır. Bu analizler Panel Veri Analizi başlığı altında ele alınabilir. Uygulanan analiz yöntemleri sırasıyla; Havuzlanmış En Küçük Kareler Modeli (POLS), Sabit Etkiler Modeli (Fixed Effects Model), Rassal Etkiler Modeli (Random Effects Model), LR - Olabilirlik Oranı Testi (Likelihood Ratio Test– LR), Score Testi, Breusch-Pagan LM Testi, F-Testi ve Hausman Testi olarak sayılabilir.

4.2.1. Panel Veri Analizi

Panel veri firmalar, hane halkları, bireyler ve ülkelere ait kesit gözlem değerlerinin belirli bir zaman dilimi süresince bir araya getirilip toparlanması şeklinde tanımlanmıştır (Hsiao, 2002, 37). Panel veri aynı zamanda zaman serilerinin kesit verileri veya kesitlerin zaman serileri şeklinde de ifade edilmektedir (Greene, 2003, 283-284). Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, belli bir zaman aralığında birden çok değişkenin değerlerini, bu değişkenlerden birine ait değerlerin birbirleri ile karşılaştırılması esasına dayanan zaman serileri ve tek bir zaman sınırında bulunan birden çok değişkenin incelenmesi esasına dayanan yatay kesit verilerinin aynı anda birlikte kullanıldığı yönteme panel veri analizi yöntemi denilmektedir.

Panel veriler ülkeler, firmalar, hanehalkları ve bireyler şeklindeki her bir kesit için standart ve aynı uzunluğa sahip zaman serilerinden meydana gelmişse dengeli panel veriler, değişik uzunluklara sahip olan zaman serilerinin birleşimi ile oluşmakta ise dengesiz panel veriler olarak adlandırılmaktadır (Greene, 2003, 293).

Panel veri yönteminin kesit ya da zaman serisi yöntemlerine kıyasla bazı avantajları vardır. Bu avantajlar şu şekilde sıralanabilir (Baltagi, 2005, 4-6; Maytas ve Sevestre, 2008, 26):

- i. Zaman serisi ve yatay kesit verileri analizlerinde birimler arası heterojenlik durumu modellere ilave edilememekte ve analizlerde ele alınamamaktadır. Fakat panel veri analizlerinde bu durum söz konusu değildir. Birimler arası heterojenlik göz önüne alınırken birim değişkenliği de modele dahil edilebilmektedir.

- ii. Yatay kesit ve zaman serileri analizlerinde daha çok basit ve karmaşık olmayan modeller kurulabilmektedir. Fakat panel veri analizleri daha kompleks yapılara sahip modellerden oluşabilmektedir.
- iii. Zaman serilerinde gözlem sayılarının az olması ve buna bağlı olarak serbestlik derecesinin az olması her bir değişkenin tek başına etkisine karar vermek isteyen araştırmacılar için problem teşkil etmektedir. Panel veri analizlerinde gözlem sayısı ve serbestlik derecesinin artması çoklu doğrusal bağlantı sorununu (multicollinearity) da ortadan kaldırarak parametrelerin güvenilirliğini artırır.
- iv. Panel veri analizi kullanılarak hata terimleri ile açıklayıcı değişkenler arasında ortaya çıkacak korelasyonun farkına daha kolay varılır ve çözüm yolunun ne olduğuna daha kolay ulaşılabilir.
- v. Yatay kesit verisinin kullanıldığı analizlerde yalnızca birimlerin arasındaki farklılıkların incelenmesine imkan varken, panel veri analizinin kullanıldığı tahminlerde ise birimler ve birimlerin içerisinde meydana gelmekte olan farklılıkların beraber incelenmesine imkan vardır.

Panel veri yönteminin kullanılması ile oluşturulmuş regresyon modellerine “*Panel Veri Regresyon Modelleri*” denilmektedir.

Temel panel veri regresyon modelini şu şekilde göstermek mümkündür:

$$Y_{it} = (a_{it} + \beta_{1it}X_{1it}) + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + e_{it} \quad (4.1)$$

$$i = 1,2, \dots, N \quad t = 1,2, \dots, T$$

(4.1) numaralı eşitlikte Y , bağımlı değişkeni, X , k adet açıklayıcı değişkeni, e ise hata terimini ifade etmektedir. Alt indisteki i kesit veri boyutunu bir diğer deyişle hane halkını, bireyleri, firmaları ve ülkeleri; t ise zaman serisi boyutunu göstermektedir. Yukarıda gösterilen eşitlikte, eşitlikte yer alan açıklayıcı değişkenler tarafından gözlemlenemeyen, zamandan bağımsız fakat kesitlere ait spesifik değerleri yansıtan bireysel etki vardır. Bunun yanı sıra, birimlere ait farklılık durumları da kendilerini hata teriminin içerisinde göstermektedir.

Bu tür modellere “*Tek Taraflı Hata Bileşeni Regresyon Modeli*” denilmektedir (Baltagi, 2005, 11-12). Bu modellerde hata terimi şu şekilde ifade edilmektedir:

$$e_{it} = (\mu_i + v_{it}) \quad (4.2)$$

Eşitlik (4.2)'de bireysel etki olarak adlandırılan “ μ_i ” zamandan bağımsız fakat kesitler arası farklılıklar göstermekte olan bireysel etkileri temsil eder. “ v_{it} ” ise hem zamana hem de kesitten kesite farklılık gösteren stokastik olan hata terimi değeridir.

Tek taraflı hata bileşeni regresyon modellerinden farklı olarak, gözlenemeyen zaman etkilerini de içeren modeller “*Çift Taraflı Hata Bileşeni Regresyon Modeli*” olarak adlandırılmaktadır. Bir diğer ifadeyle bu tür modellerde, bireysel etkilerin yanı sıra, öngörülemeyen ve kesitten kesite sabit kalan fakat zaman içinde değişen bir bileşen yer almakta ve şu şekilde gösterilmektedir (Baltagi, 2005, 13):

$$e_{it} = (\mu_i + \lambda_t + v_{it}) \quad (4.3)$$

Eşitlik (4.3)'de “ λ_t ” terimi gözlemlenemeyen zaman etkisini ifade eder. Dolayısıyla çift taraflı hata bileşeni regresyon modeli, stokastik hata terimi “ v_{it} ”, kesit etkisi “ μ_i ”, ve gözlenemeyen zaman etkisinden “ λ_t ” oluşmaktadır.

4.2.1.1. Panel Veri Modelleri

Panel veri modellerinde parametreler zaman ve birime göre değer alınması durumuna bağlı olarak ayrıma tabi tutulur. Aşağıda, panel veri modellerinden, Birleştirilmiş En Küçük Kareler Modeli (Pooled OLS, POLS), Sabit Etkiler Modeli (Fixed Effects) ile Rassal Etkiler Modeli (Random Effects) kısaca anlatılmıştır.

4.2.1.1.1. Havuzlanmış En Küçük Kareler Modeli (POLS)

Bireylere özgü etkilerin ve zamana dair etkilerin olmadığı varsayılarak, havuzlanmış bir halde bulunan veriler ile bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişkenlere olan etkilerini ortaya koymaya çalışan modellere “*Havuzlanmış En Küçük Kareler Modeli*” denilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2013, 99).

En Küçük Kareler (OLS) yöntemi ile analiz edilebilen bu modelde, bireysel etkilerin, birimler arasında ortak ve sabit olduğu varsayımı geçerlidir (Hsiao, 2002, 25). Hem sabit hem de eğim katsayılarının sabit olduğu bu model şu şekilde gösterilebilir:

$$Y_{it} = (a + \beta X_{it} + e_{it}) \quad (4.4)$$

Bu model, birimlerin kendileri arasındaki farklılıkları ile birimlerin zaman içinde kendi aralarında oluşan farklılıklarından meydana gelen değişiklikleri, bir başka anlatım ile dışarı itilen etkilerin modellere dâhil edilmediğinden, söz konusu etkileri modellere dâhil etmek amacı ile sabit etkili ve rassal etkili modeller ortaya konulmuştur.

4.2.1.1.2. Sabit Etkiler Modeli (Fixed Effects Model)

Panel veriler ile analiz edilen çalışmalarda, birimler veya zamandan kaynaklanan farklar sebebiyle oluşan değişimlerin incelenebileceği yöntemlerden biri “*Sabit Etkiler Modeli*”dir.

Sabit etkiler modelinde β ile gösterilen eğim katsayıları sabittir fakat sabit katsayıları, yalnızca bireysel birimlere, yalnızca zamana veya hem birimlere hem de zamana göre değişmektedir (Gujarati, 2009, 640). Bir diğer deyişle söz konusu modelde, birimler arası farklılıkların, sabit terimde yer alan farklılıklar yolu ile meydana çıkarılması durumu vardır.

Panel veri setinde kesitler arasında farklılık söz konusu iken zamandan kaynaklanan bir değişim söz konusu değil ise ortaya çıkan regresyon modeline “*Tek Yönlü ve Kesite Bağlı Sabit Etkiler Modeli*” denilmektedir. Oluşan değişimin sadece zaman kaynaklı olması durumunda oluşturulan modellere ise “*Çift Yönlü Sabit Etkiler Modeli*” denilmektedir (Hsiao, 2002, 30).

Tek Yönlü olan Sabit Etkiler Modelini aşağıdaki formülde göstermek mümkündür:

$$Y_{it} = (a_{it} + \mu_{it}) + \beta_{1it}X_{1it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + e_{it} \quad (4.5)$$

Çift Yönlü olan Sabit Etkiler Modeli ise aşağıdaki formülde ifade edilmektedir:

$$Y_{it} = (a_{it} + \mu_{it} + \lambda_{it}) + \beta_{1it}X_{1it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + e_{it} \quad (4.6)$$

Eşitlik (4.4) ve (4.5)’de yer alan hata terimi, e_{it} ’nin bağımsız ve özdeş olarak dağıldığı kabul edilmiştir ($e_{it} \sim IID(0, \sigma^2 e)$). Bununla birlikte her bir X_{it} değerinin e_{it} değerinden bağımsız olduğu varsayılmıştır (Baltagi, 2005, 12).

Literatürde “*En Küçük Kareler Kukla Değişkenleri*” (*Least Squares Dummy Variables-LSDV*) olarak da bilinen sabit etkiler modelinde, gözlenemeyen ve zamandan bağımsız etkilerin (μ_i), modele dahil edilen açıklayıcılık görevine sahip olan değişkenlerle (X_{it}) alâkalı olduğu varsayılmıştır (Greene, 2003, 285-287). Bir diğer ifadeyle sabit etkiler modelinde $E(\mu_i|X_i) \neq 0$ ’dır.

Sabit etkiler modelinde, gözlenemeyen bireysel etkiler, modelde yer alan değişkenlerden kendi zaman ortalamaları alınarak yok edilmektedir. Bu şekilde sabit etkiler modelinin yeniden oluşturulmasına “*Sabit Etkiler Dönüştürmesi* veya “*Within Dönüştürmesi*” adı verilmektedir.

Sabit etkiler modeli, tahmin etme ve yorumlama bakımından göreceli olarak kolay olduğu için daha yaygın bir kullanıma sahiptir. Fakat panel veri analizinde birey sayısının fazla olduğu durumlarda sabit etkiler modelinin kullanımı sakıncalıdır. Çünkü gözlem sayısı artarken kukla değişkenlerin sayısı da artmakta ve bu durumda fazladan kullanılan kukla değişkenler, tahmin edicilerde çoklu bağlantı problemine yol açmaktadırlar (Baltagi, 2005, 13).

4.2.1.1.3. Rassal Etkiler Modeli (Random Effects Model)

Panel veri analiz yöntemi kullanılması ile yapılan çalışmalarda birim ve veya zaman kaynaklı ortaya çıkan değişikliklerin analiz edilebileceği bir başka tahmin yöntemi ise “*Rassal Etkiler Modeli*” dir.

Bu modellerinde birimler veya birimler ve zaman kaynaklı ortaya çıkan değişiklikler, modele dâhil edilir. Bu değişiklikler, modele hata terimine ait bir bileşen şeklinde dâhil edilirler (Baltagi, 2005, 15). Birleşik hata terimi, birimlere ve panele özgü hata terimleri (*sırasıyla* μ_i ve v_{it}) olmak üzere iki bileşenden oluşmaktadır. Hata teriminin yapısına bağlı olarak Tek Yönlü Rassal Etkiler Modeli şu şekilde ifade edilebilir:

$$Y_{it} = a_{it} + \beta_{1it} + X_{kit} + (\mu_i + v_{it}) \quad (4.7)$$

Eşitlik (4.6)’dan görüldüğü üzere, hata terimi iki bileşenden oluşmaktadır. Bu hata terimlerinden μ_i , zamandan bağımsız ve kesitten kesite farklılık gösteren bireysel gözlenemeyen etkileri; v_{it} ise hem zamana hem de kesite göre değişim gösteren geri kalan hata terimini ifade etmektedir. Hata teriminin bu yapısı nedeniyle rassal etkiler

modeli, “*Hata Terimleri Bileşenleri (Error Components) Modeli*” olarak da adlandırılmaktadır. Rassal etkiler modelinin hata terimi ve bileşenleriyle ilgili esas kabul edilen varsayımları aşağıda sıralanmıştır (Güriş, 2015, 65):

- i. Birimlere ve panele ait olan hata terimleri bağımsız ve özdeş ($\mu_i \sim IID(0, \sigma^2 \mu)$) ve ($v_{it} \sim IID(0, \sigma^2 v)$) dağılıma sahiptir:

$$E(\mu_i | X_i) = E(\mu_i) = 0 \quad (4.8)$$

$$E(v_{it} | \mu_i, X_i) = 0 \quad (4.9)$$

$$Var(\mu_i | X_i) = \sigma_\mu^2 \quad (4.10)$$

$$Var(v_{it} | \mu_i, X_i) = \sigma_v^2 \quad (4.11)$$

- ii. Açıklayıcı değişkenlerle birleşik hata terimi geçmiş, şimdiki ve gelecek dönemler itibariyle ilişkisizdir. Bir diğer ifadeyle kesin dışsallık varsayımı söz konusudur:

$$E(\mu_{it} | X_i) = 0 \quad (4.12)$$

- iii. Birleşik hata teriminin varyansı μ_i 'lerin varyansı ve v_{it} 'lerin varyansının toplamına eşittir:

$$Var(\mu_{it} | X_i) = \sigma_\mu^2 + \sigma_v^2 \quad (4.13)$$

- iv. Birleşik hata teriminin ardışık değerleri ilişkilidir:

$$E(\mu_{it} \mu_{is} | X_i) = \sigma_\mu^2 \quad (4.14)$$

Rassal etkiler modelinde, hata teriminin yapısı nedeniyle karşılaşılan ardışık bağımlılık (serial correlation) sorunu Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (GLS) dönüşümü yapılarak giderilmektedir.

4.2.1.2.Havuzlanmış Model, Sabit Etkiler Modeli ve Tesadüfi Etkiler Modeli Arasında Tercih Sorunu

Panel veri analizlerinde her birim için gözlenemeyen birim etkileri ortaya çıkabilmektedir. Eğer etkilere hata terimi gibi tesadüfi bir değişken olarak davranılıyorsa, “tesadüfi etkiler” denilmektedir. Fakat eğer her bir yatay kesit gözlemi dolayısıyla tahmin edilmeye çalışılan bir parametre gibi gösteriliyorsa, “sabit etkiler” var olduğu kabul edilecektir. Ayrıca tesadüfi etkiler olarak adlandırılan rassal etkiler de denilen modelde, birimlere ait etkiler ile açıklayıcılık görevi yapan değişkenler arasında bir korelasyonun olmadığı kabul edilmekte iken; diğer model olan sabit etkiler de ise, söz konusu korelasyonun sıfırdan farklı olması durumuna izin verilebilmektedir (Güriş, 2015, 60). Eğer N kesit bileşeni büyük bir yığından geliyorsa hata terimi ile açıklayıcı değişkenler arasında korelasyon olmaması beklenir. Yukarıda da bahsedildiği gibi, bu durumda tesadüfi etkiler modeli uygun olacaktır (Gujarati, 2009: 650).

Sabit etkiler modeli birim etkilerinin sonuçlarının araştırılmasında tesadüfi etkiler modeli ise popülasyonla ilgili tüm etkilerin marjinal sonuçlarını araştırmak için kullanılmaktadır. Bu iki model arasında tercih yapılırken birimsel ve genel etki durumu ayırt edilmelidir. Genel olarak ele aldığımızda, koşullu olasılık fonksiyonu mu (havuz ya da sabit etkiler modeli) yoksa marjinal olasılık fonksiyonun mu (tesadüfi etkiler modeli) kullanılması gerektiği, veri kümesinin içeriği, verilerin nasıl toplandığı ve hangi kitleyi temsil ettiklerine bağlıdır. Genelde panel dengeli ise yani kesitlerle ilgili tüm verileri içeriyorsa sabit etkiler modeli, kesitlerle ilgili tüm verileri içermiyor sadece sınırlı sayıda gözleme sahipse rassal etkiler modelinin kullanılması daha uygun olabilmektedir (Asteriou ve Hall, 2007: 348).

Gujarati (2009: 606)’ye göre, iki yaklaşım arasındaki temel farklılıklar göz önünde tutularak sabit mi yoksa tesadüfi etkiler ile mi çalışılacağı ile ilgili olarak şu ölçütlere bakılabilir:

- 1- Eğer T büyük N küçük ise, her iki model ile tahmin edilmiş olan parametrelerin değerlerinin birbirinden farkı çok az olacaktır. Bu durumda söz konusu modeller arasında seçim yaparken dikkat edilmesi gereken

kolaylık ve uygunluktur. Ayrıca böyle bir durumda sabit etkiler modeli seçilebilir.

- 2- N büyük T küçük olduğu durumda ise, her iki yöntem ile elde edilmiş olan analiz sonuçları ciddi miktarda değişiklik ve fark gösterebilir. Söz konusu durumda şayet kesitlere ait birimler büyük bir birikmişlikten meydana gelmemişse sabit etkiler modeli kullanılabilir. Tam tersi durumda ise tesadüfi etkiler modeli kullanılmalıdır.
- 3- Eğer N büyük T küçük ise ve Y ile açıklayıcı değişkenler arasında korelasyon varsa, tesadüfi etki tahmin edicileri sapmalı, buna karşılık sabit etki modeli tahmin edicileri sapmasız olur.
- 4- Eğer N büyük ve T küçük ise ayrıca bunun yanında tesadüfi etkiler modeline ait varsayımlar geçerli bir durumda ise, analiz sonucunda ortaya çıkacak olan sonuçlara göre tesadüfi etkiler modeline ait tahmin ediciler, sabit etkiler modeline ait tahmin edicilerden daha etkili olacaktır.

Sabit ve tesadüfi etkiler arasındaki temel fark gölge değişkenlerin üstlendikleri rolle ilgilidir. Gölge değişken için hesaplanmış olan parametre sabit etkiler için sabit terimin bir parçası olarak değerlendirilirken, tesadüfi etkiler için bir hata terimi ögesi olarak değerlendirilmektedir. Eğim parametreleri ise her iki model için gruplar boyunca ve zaman boyunca aynı kalmaktadır (Güriş, 2015, 66).

Sabit etkiler F testi ile tesadüfi etkiler ise Lagrange Çarpanı (LM) (Breusch ve Pagan, 1980) ile test edilmektedir. Her iki test için temel hipotezin reddedilmemesi durumunda havuzlanmış EKK yönteminin uygun olduğu sonucuna varılabilir. Hausman Spesifikasyon Testi (1978) sabit ve rassal etkiler modelleri arasında tercih yapılmasını sağlamaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2013, 105). Panel veri modellerinden hangisinin tercih edilebileceği belirlenirken LR- Olabilirlik Oranı Testi, Breusch-Pagan LM Testi ve Hausman Testinden yararlanılmaktadır.

4.2.1.2.1. LR - Olabilirlik Oranı Testi (Likelihood Ratio Test– LR)

Havuzlanmış modelin geçerliliğini test etmek, yani zaman veya birim etkisinin varlığını sınamak için kullanılır. Bu testin boş hipotezi havuzlanmış modelin doğruluğu kabul edecek şekilde oluşmuştur. Yani boş hipoteze göre birim etkisinin standart hatasının sıfıra eşitliği iddia edilmektedir. Kısaca boş hipoteze göre birim etkisi yoktur (Yerdelen Tatoğlu, 2013, 168).

LR testi, temel model ile farklı yapıya sahip alternatif iki modelin uygunluğunu test etmektedir. Temel model ile alternatif modelin veri setine uygunluklarının oranlanması temelli bir testtir. Olabilirlik oranı kullanılarak kritik değer veya p-değeri göz önünde bulundurularak, temel modele karşı alternatif model test edilir.

Eğer olabilirlik oranının logaritması kullanılırsa test istatistiği, logaritmik olabilirlik testi (Log-Likelihood Ratio Test Statistic) şeklini alır (Güriş, 2015, 72)). Test istatistiği aşağıdaki gibidir:

$$\begin{aligned}
 D &= -2 \ln \left(\frac{\text{Temel Model Olabilirlik Oranı}}{\text{Alternatif Model Olabilirlik Oranı}} \right) \\
 &= -2(\text{Temel Model Olabilirlik Oranı}) \\
 &\quad + 2 \ln(\text{Alternatif Model Olabilirlik Oranı})
 \end{aligned} \tag{4.15}$$

Bu eşitlikte alternatif model, kısıtlı modele yani havuzlanmış modele ait olabilirlik fonksiyonunu, temel model ise kısıtsız modele yani tesadüfi etkiler modelinin olabilirlik durumunu temsil eder. Boş hipotezin reddedildiği durumda, model havuzlanmış modele uygun değildir yani birim ve veya zaman etkisi söz konusudur. Likelihood Ratio test istatistiği olasılık dağılımı X^2 dağılımlı ve df (2)-df (1) serbestlik derecelidir (Gujarati, 2003, 548).

Diğer bir deyişle, Likelihood Ratio testi istatistiği q (kısıt sayısı) serbestlik dereceli X^2 dağılımı ile uyumaktadır. Örneğin 1 parametrelili ve -8024 log-olabilirlik değerine sahip temel bir model ile 3 parametrelili ve -8012 log-olabilirlik oranlı alternatif modelin farklarının X^2 olasılık değerini gösteren 3-1=2 serbestlik dereceli $X^2 = 2(8024-8012)=24$ değerini alacaktır.

4.2.1.2.2. Score Testi

Bera ve Biliş (2001), havuzlanmış model diye adlandırılan modelin tesadüfi etkiler özelliğini taşıyan modele karşı test edilmesi amacıyla küçük örnek özellikleri daha iyi olan Rao's Score testini önermişlerdir. LR testinden türetilmiş olan Score testi birim etkinin standart hatasının sıfıra eşitliği şeklindeki H_0 hipotezini test etmektedir. Score testi, ilgilenilen θ parametresinin bir kısım θ_0 parametrelerine eşit olduğu temel hipotezinin sınamaktadır. θ 'nın gerçek değerinin θ_0 değerine yakın olması durumunda en güçlü testlerden biridir. Score testinin en avantajlı olduğu yön, alternatif hipotez veya sınırlandırılmamış maksimum olabilirlik gibi tahmin sonuçlarına ihtiyaç duymamasıdır. Teste göre H_0 hipotezinin reddedilemediği durumda birim etkinin var olduğu ve modelin sabit veya rassal etkiler cinsinden kurulması gerektiği anlaşılır (Yerdelen Tatoğlu, 2013, 176).

Score testi; x veri setini, "L" θ parametresine bağlı olabilirlik fonksiyonunu göstermek üzere,

$$U(\theta) = \frac{\partial \log L(\theta|x)}{\partial \theta} \quad (4.16)$$

Fisher bilgi matrisi,

$$I(\theta) = -E\left[\frac{\partial^2}{\partial \theta^2} \log L(X; \theta) \mid \theta\right] \quad (4.17)$$

Hipotez testi; $H_0 = \theta = \theta_0$ şeklindedir. H_0 doğru olduğunda $S(\theta_0) = \frac{U(\theta_0)^2}{I(\theta_0)}$ ifadesi X_1^2 'in asimptotik dağılımıdır.

4.2.1.2.3. Breusch-Pagan LM Testi

Breusch-Pagan (1980), EKK hatalarına dayanan Lagrange Çarpanı testini tesadüfi etkiler modeli için ortaya koymuşlardır. “Tesadüfi etkilerin sıfıra eşit olduğu” boş hipotezi $H_0; \sigma_\mu^2 = 0$ test edilmektedir. Modelde yer alan grupların arasında değişen varyansın olup olmadığına dair testin yapılması lazım gelmektedir. Bu testi yapmak için Olabilirlik Oranı Testi (Likelihood Ratio Test) ve Lagrange Çarpan Testi (Lagrange Multiplier Tests) uygulanmaktadır. Boş hipoteze göre, gruplar arası varyansların eşit olduğunu kabul edilmektedir. LM-test istatistiğine göre, H_0 hipotezi reddedilirse sabit etkiler modelinin yerine tesadüfi etkiler modeli tercih edilmelidir (Yerdelen Tatoğlu, 2013, 172-176).

LM test istatistiği şu şekilde hesaplanabilir:

$$LM = \sqrt{\frac{nT}{2(T-1)}} \left[\frac{\sum_{i=1}^N [\sum_{t=1}^T \widehat{e}_{it}]^2}{\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \widehat{e}_{it}} - 1 \right] \quad (4.18)$$

4.18 numaralı formülde yer alan e_{it} , EKK hata terimini göstermektedir. Temel hipotez altında bu testin sınırlayıcı dağılımı bir serbestlik dereceli X^2 dağılımına sahiptir (Hill, Griffiths ve Lim, 2011: 553-554). Temel hipotezin reddedilmesi, ülkeler arasında bireysel farklılıkların rassal olduğunu göstermektedir. Bu durumda rassal etkiler modelinin uygun model olduğunu ifade etmek mümkündür.

4.2.1.2.4. F-Testi

Moulton ve Randolph (1989) tarafından önerilen ANOVA F-testi, veri setinin birimlere göre farklılık göstermediğini test etmek için kullanılabilir. Eğer veri birimlere göre farklılık gösteriyorsa havuzlanmış modelin uygun olmadığı sonucuna varılır. Kısıtsız modele göre söz konusu değişkenlere ait olan verilerin birimlere dayanarak değerler almış olduğu, kısıtlı modelde ise birimler arası farklılıkların önemsiz olduğu varsayımı kabul edilmektedir.

$$F = \frac{\frac{e'e_{HAV} - \sum e'e_{KDEKK}}{N-1}}{\sum e'e_{KDEKK}/(NT - N - K)} = \frac{\frac{R_{KDEKK}^2 - R_{HAV}^2}{N-1}}{(1 - R_{KDEKK}^2)/(NT - N - K)} \quad (4.19)$$

Burada, $e'e_{HAV}$ havuzlanmış (kısıtlı) modelin en küçük kareler yöntemi tahmin sonucu

Hata Kareleri Toplamıdır (SSE) ve RRSS (kısıtlı modelin hata kareleri toplamı) şeklinde de ifade edilmektedir. $e'e_{KDEKK}$, kukla değişkenli EKK modeli tahmin yöntemi ile elde edilmiş SSE'dir. R_{KDEKK}^2 kukla değişkenli EKK modeli R^2 değeri, R_{HAV}^2 havuzlanmış modelin R^2 'sidir. N toplam gözlem sayısı, K parametre sayısıdır. T zamanı göstermektedir.

Modelde birim etkiler gölge değişkenler tarafından ifade edildiğinden, H_0 temel hipotezi $H_0: \mu_1 = \dots = \mu_{n-1} = 0$ şeklindedir.

4.2.1.2.5. Hausman Testi

Yukarıda bahsedilen testlerin uygulanması sonucunda modelde birime veya zamana dair etkilerin olduğu anlaşılırsa, söz konusu etkilerin tesadüfi mi yoksa sabit mi olduğunun anlaşılabilmesi için Hausman testi kullanılabilir. Tanımlama hatasının sınanabilmesi için geliştirilmiş olan Hausman (1978) spesifikasyon testi esasen tanımlama hatasını sınamak için geliştirilmiştir. Söz konusu test aynı zamanda panel veriler ile kurulan modellerde kullanılan tahmincilerin arasında seçimin yapılabilmesi amacıyla da kullanılmaktadır. Söz konusu test, modele ait etkinin tesadüfi etki olduğunu varsayar (Yerdelen Tatoğlu, 2013, 182-184).

Birimlere ait etkilerin modelde bağımsız olarak yer alan değişkenler ile korelasyonlu olduğunu test etme durumu tesadüfi ve sabit etkiler modellerinin temel farklılıklarından birisidir. Şayet korelasyon yok ise, tesadüfi etkiler modelinin etkin olduğu sonucu ortaya çıkar. Hausman testinin temel hipotezi, "birim etki ve açıklayıcı değişkenler arasında korelasyon ilişkisi yoktur" şeklinde kurulmuştur. Böyle bir durumda ise söz konusu iki tahmincinin de tutarlı olması, tesadüfi etkiler ve sabit etkiler tahmincilerinin arasında olan farkın küçük olması beklenir. "Açıklayıcı değişkenler ile birim etkinin korelasyonlu olduğunu" ifade eden

alternatif hipoteze göre ise, tesadüfi etkilere ait tahminci sapmalıdır ve söz konusu fark büyüktür. Bu durumda ise, tutarlı olan sabit etkiler modelinin kullanılması önerilir (Yerdelen Tatoğlu, 2013, 182-184).

H_0 : Bağımsız değişkenler ve hata terimleri ilişkisizdir (Rassal Etkiler Modeli).

H_1 : Bağımsız değişkenler ve hata terimleri ilişkilidir (Sabit Etkiler Modeli).

H_0 hipotezinin reddedilmesi demek, sabit etki modelinin kullanılmak üzere kabul edilmesi demektir.

Hausman testinde aşağıdaki test istatistiği kullanılmaktadır (Asteriou ve Hall, 2007: 349).

$$H = (\widehat{\beta}^{FE} - \widehat{\beta}^{RE})' [AVar(\widehat{\beta}^{FE}) - AVar(\widehat{\beta}^{RE})]^{-1} (\widehat{\beta}^{FE} - \widehat{\beta}^{RE}) X^2(k) \quad (4.20)$$

Denklem (4.20)'deki $\widehat{\beta}^{FE} - \widehat{\beta}^{RE}$ sabit etkiler ile hesaplanmış katsayılardan, rassal etkiler ile hesaplanmış katsayıların çıkarılması sonucu oluşan matrisi; $(\widehat{\beta}^{FE} - \widehat{\beta}^{RE})'$, bu matrisin devriğini; $[AVar(\widehat{\beta}^{FE}) - AVar(\widehat{\beta}^{RE})]^{-1}$, rassal etkiler ve sabit etkiler' in katsayı kovaryans matrisleri farkını ifade etmektedir (Greene 2008: 183). Söz konusu test, tesadüfi etkilere ait tahmincinin geçerli olduğu şeklindeki boş hipotezi, serbestlik derecesinin k olduğu ve X^2 dağılımı ile uyumlu olan istatistik yoluyla test eder. k serbestlik derecesi, $\widehat{\beta}^{FE}$ ve $\widehat{\beta}^{RE}$ 'deki parametre sayısına eşittir.

4.3.Çalışmanın Sınırları, Kullanılan Veri ve Değişkenler

Çalışmada Panel 13 adlı panel veri analizi yapılmıştır. Panel 13 ait regresyon testleri için Afrika kıtasında bulunan ülkeler olan 13 ülke (Fas, Fildişi Sahilleri, Gana, Güney Afrika, Kamerun, Kenya, Madagaskar, Malavi, Mısır, Senegal, Tunus, Uganda, Zambiya) ele alınmıştır. Söz konusu ülkelerde istihdam rakamları ile finansal gelişme arasındaki ilişkinin incelenmesi 1965-2011 yılları sınırlandırılarak yapılmıştır.

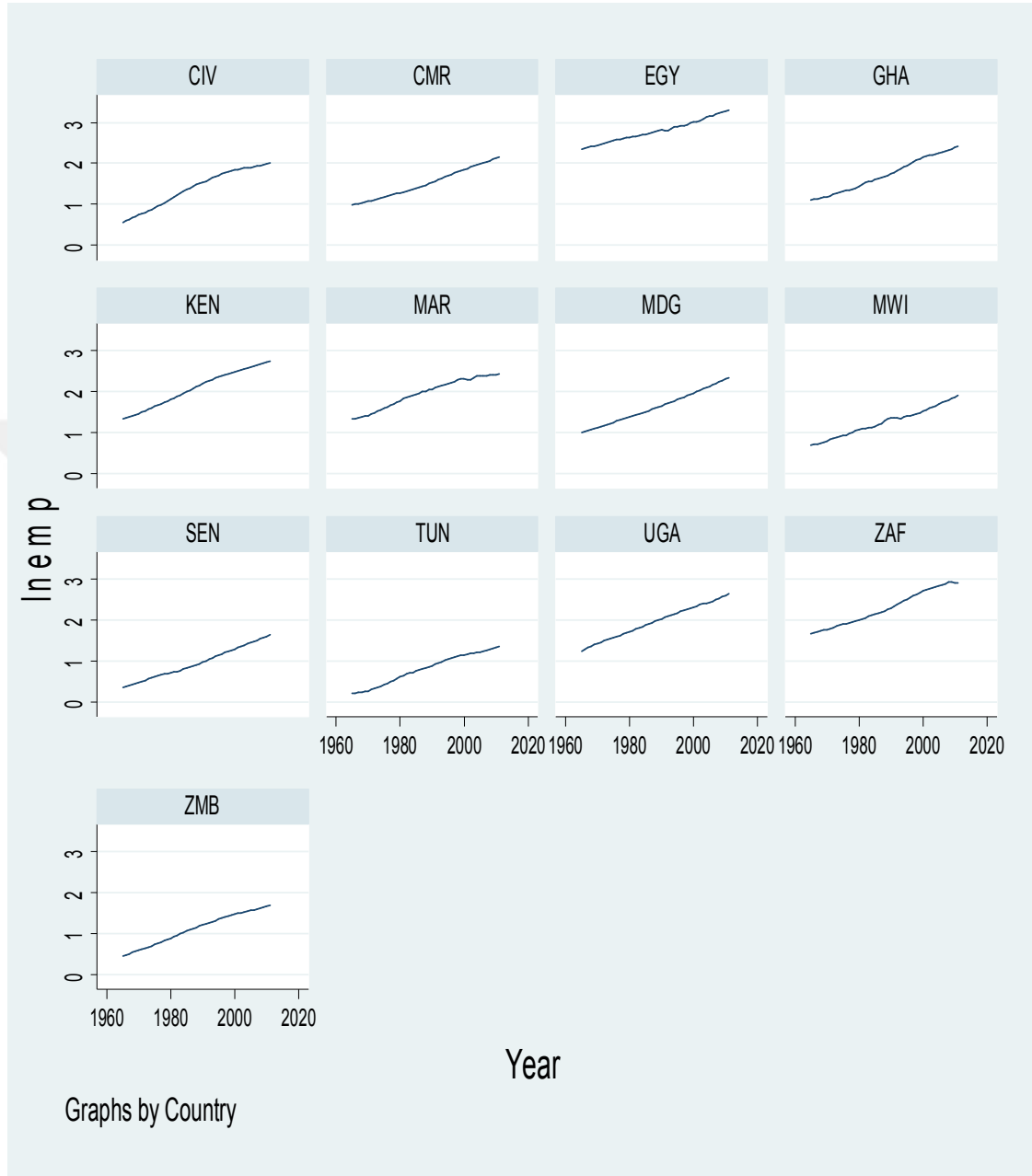
Söz konusu 13 Afrika ülkesi için toplam özel sektöre verilen kredilerin gayri safi yurt içi hâsıla içindeki payı, kent nüfusunun toplam nüfusa oranı ve gayri safi yurtiçi hâsıla ile toplam istihdam edilen kişi sayısı arasındaki regresyon ilişkisi araştırılmıştır. Söz konusu çalışma için panel veri seti kullanılmış, verilerin doğal logaritmaları alınarak klasik panel regresyon, F testi, Score testi, Panel sabit etkiler testi, Panel tesadüfi etkiler testi ve Hausman testleri uygulanmıştır. Söz konusu analizler Stata14 paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

İstihdam edilen toplam kişi sayısı milyon kişi bazında ele alınırken gayri safi yurt içi hâsıla ve sermaye stoku ile ilgili veriler cari fiyatlarla milyon Amerikan Doları olarak satın alma gücü paritesi bazında ele alınmıştır. Bunun yanında finansal gelişme kriteri olarak kullanılan özel sektöre verilen kredilerin gayri safi yurt içi hâsıla içindeki payı ise oran olarak ele alınmıştır.

Tablo 4.2: Analizde Kullanılan Değişkenler ve Kaynakları

Değişken	Tanımı	Gözlem Aralığı	Veri Kaynağı
lncgdpe	Logaritması alınmış GSYİH	1965-2011	Penn World Table
lnemp	Logaritması alınmış İstihdam Edilen Toplam Kişi Sayısı	1965-2011	Penn World Table
lnck	Logaritması alınmış Sermaye Stoku	1965-2011	Penn World Table
Indomestic	Logaritması alınmış Özel Sektöre Verilen Kredilerin GSYİH İçindeki Payı	1965-2011	World Bank Database

Tablo 4.3: Panel 13 Modeli için Kullanılan Logaritması alınmış İstihdam Edilen Toplam Kişi Sayısı ($\ln emp$) Değişkeninin Grafikleri (1965-2011)

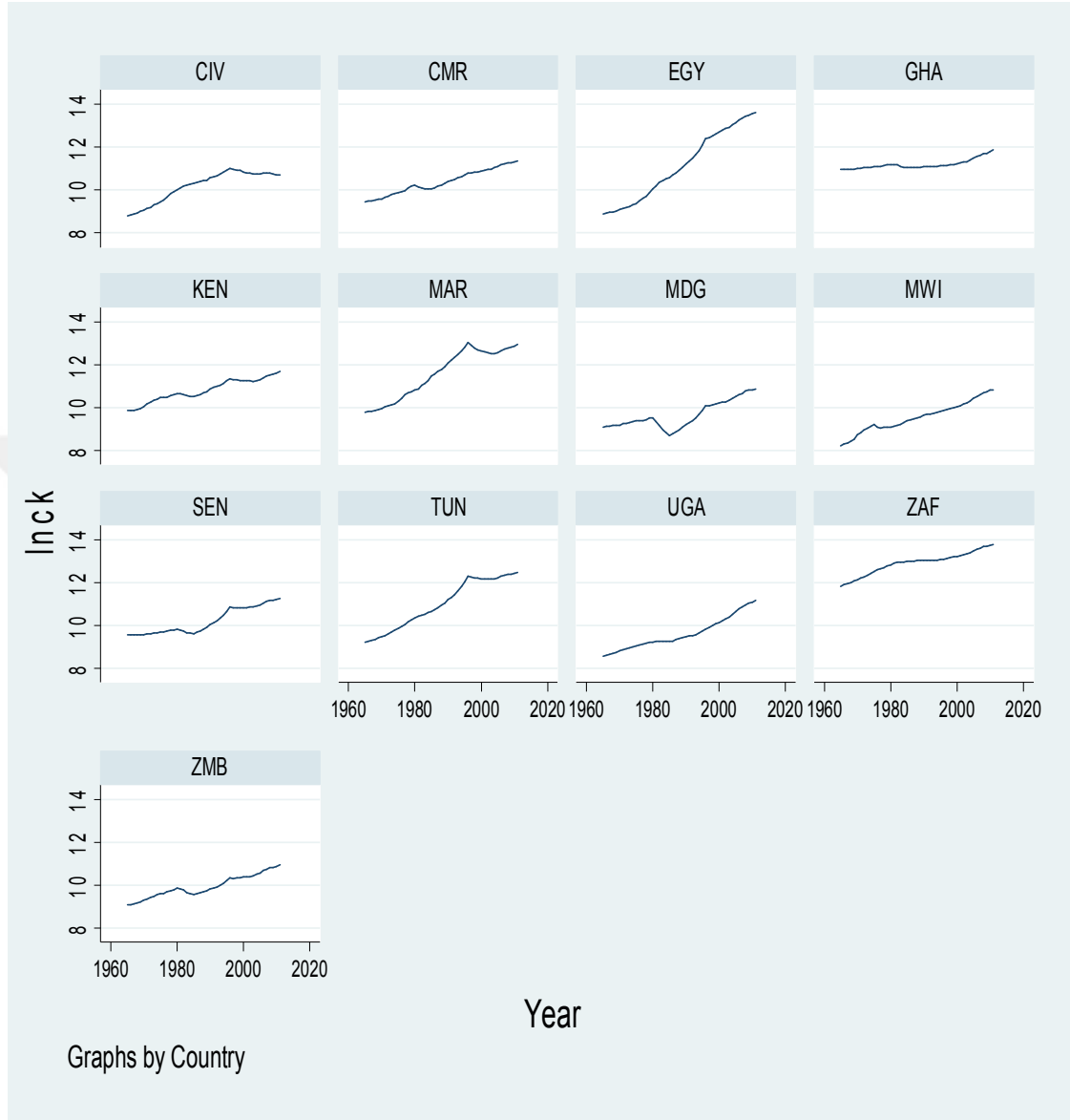
Tablo 4.3'de çalışmamızda ele alınan 13 Afrika ülkesinin logaritması alınmış istihdam edilen toplam kişi sayısı verilerinin grafiklerine yer verilmiştir. Söz konusu verilere bakıldığında tüm ülkelere ait istihdam edilen toplam kişi sayısı verilerinin pozitif bir trende sahip olduğu görülebilmektedir. Veriler 1965-2011 yılları arasında bir artış seyri izlemektedir.

Tablo 4.4: Panel 13 Modeli için Kullanılan Logaritması alınmış Özel Sektöre Verilen Kredilerin GSYİH İçindeki Payı (Indomestic) Değişkeninin Grafikleri (1965-2011)

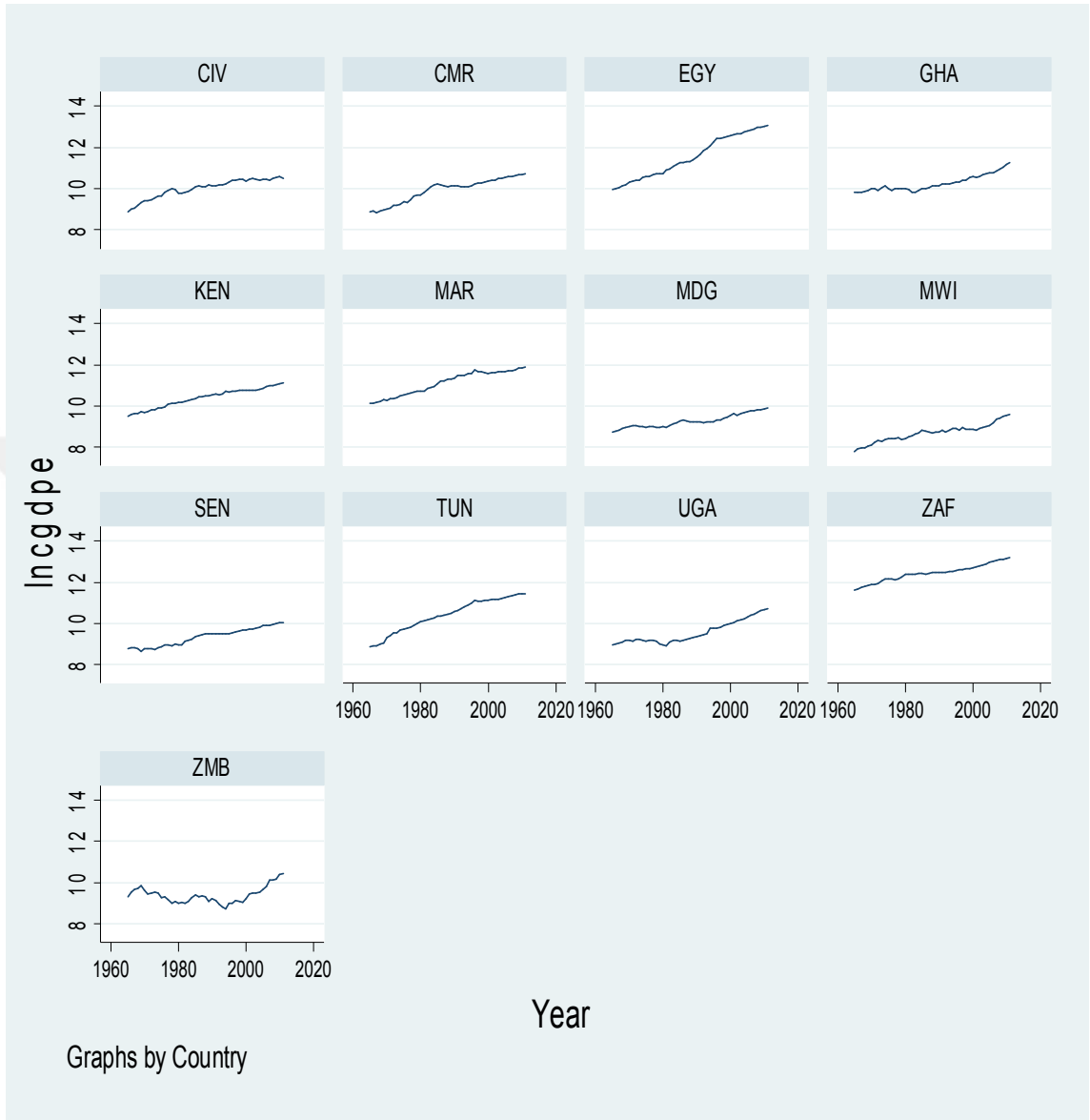
Tablo 4.4’de çalışmamızda ele alınan 13 Afrika ülkesinin logaritması alınmış özel sektöre verilen kredilerin gayri safi yurt içi hâsıla içindeki payı verilerinin grafiklerine yer verilmiştir. Söz konusu verilere bakıldığında tüm ülkelere ait özel sektöre verilen kredilerin gayri safi yurt içi hâsıla içindeki payı verilerinin 1965-2011 yılları arasında dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Fildişi Sahilleri ve Kamerun hariç diğer 11 ülkede verilerin dönem başı ve dönem sonu itibariyle nispeten de olsa artmış olduğu gözlenirken, Fildişi Sahilleri ve Kamerun da ise değişmediği gözlenebilmektedir.

Tablo 4.5: Panel 13 Modeli için Kullanılan Logaritması alınmış Sermaye Stoku (lnck) Değişkeninin Grafikleri (1965-2011)

Tablo 4.5’de çalışmamızda ele alınan 13 Afrika ülkesinin logaritması alınmış sermaye stoku verilerinin grafiklerine yer verilmiştir. Söz konusu verilere bakıldığında tüm ülkelere ait sermaye stoku verilerinin pozitif bir trende sahip olduğu görülebilmektedir. Veriler 1965-2011 yılları arasında bir artış seyri izlemektedir. Söz konusu ülkeler arasında yer alan Fas ve Mısır’a ait veriler dikkat çekicidir. 1965-2011 yılları arasındaki Fas ve Mısır’ın sermaye stoku verilerine ait artışın diğer 11 ülkeden daha fazla olduğu görülebilmektedir.

Tablo 4.6: Panel 13 Modeli için Kullanılan Logaritması alınmış GSYİH (Incgdp) Değişkeninin Grafikleri (1965-2011)

Tablo 4.6’da çalışmamızda ele alınan 13 Afrika ülkesinin logaritması alınmış gayri safi yurt içi hâsıla verilerinin grafiklerine yer verilmiştir. Söz konusu verilere bakıldığında tüm ülkelere ait gayri safi yurt içi hâsıla verilerinin dalgalı fakat pozitif bir trende sahip olduğu görülebilmektedir. Veriler 1965-2011 yılları arasında bir artış seyri izlemektedir.

5. Ampirik Uygulama ve Sonuçları

Bu bölümde söz konusu 13 Afrika üleşine ait verilerin Stata14 paket programı kullanılarak ekonometrik analizleri yapılmıştır. Bu analizler modelin

değerlendirilmesinde havuzlanmış panel regresyon, sabit etkiler veya tesadüfi (rassal) etkiler modellerinden hangisinin kullanılacağını gösteren testlerdir. Bu testler aşağıda sıralanmıştır;

- i. LR - Olabilirlik Oranı Testi (Likelihood Ratio Test– LR)
- ii. Score Testi
- iii. Breusch-Pagan LM Testi
- iv. F-Testi
- v. Hausman Testi

Yukarıda verilen ilk dört test Havuzlanmış veya sabit-rassal etkiler modellerinden birine yönlendirme yaparken. Son test olan Hausman testi model için Sabit etkiler analizinin mi yoksa Rassal etkiler analizinin mi uygulanması gerektiğine dair sonucu göstermektedir.

5.1.1. LR - Olabilirlik Oranı Testi (Likelihood Ratio Test– LR) ve Sonucu

Havuzlanmış modelin geçerliliğini test etmek, yani zaman veya birim etkisinin varlığını sınamak için kullanılır. Bu testin boş hipotezi havuzlanmış modelin doğrulunu kabul edecek şekilde oluşmuştur. Yani boş hipoteze göre birim etkisinin standart hatasının sıfıra eşitliği iddia edilmektedir. Kısaca boş hipoteze göre birim etkisi yoktur.

$H_0 =$ Birim etki yoktur. Havuzlanmış (klasik) model geçerlidir.

$H_1 =$ Birim etki vardır. Tesadüfi (rassal) etkiler modeli geçerlidir.

LR) ve Sonucu

Tablo 4.7: Panel 13 Modeli için LR - Olabilirlik Oranı Testi (Likelihood Ratio Test-LR)

Rassal Etkiler ML Regresyon Modeli Gözlem Sayısı=611						
<i>Grup Değişkeni: i</i>			Grup Sayısı=13			
			Grup Başı Minimum Gözlem Sayısı= 47			
<i>Sabit Etkiler $u_i \sim$ Gaussian</i>			Grup Başı Ortalama Gözlem Sayısı= 47			
			Grup Başı Maksimum Gözlem Sayısı= 47			
			LR chi2 (3)= 807,17			
<i>Log olasılık = 79,489081</i>			Prob>chi2= 0,0000			
<i>Lnemp</i>	Katsayı	Standart Hata	Z değeri	P>z	[95% Güven Aralığı]	
<i>Lnck</i>	.1601629	.0270972	5.91	0.000	.1070535	.2132724
<i>Lndomestic</i>	-.1419374	.021342	-6.65	0.000	-.1837669	-.1001078
<i>Lncgdpe</i>	.4120726	.041336	9.97	0.000	.3310556	.4930896
<i>_cons</i>	-3.8307	.2077472	-18.44	0.000	-4.237877	-3,423523
<i>Sigma_u</i>	.4070047	.806501			.276013	.6001633
<i>Sigma_e</i>	.2008748	.0058091			.1898058	.2125893
<i>Rho</i>	.8041263	.0631035			.6587587	.9038538
<i>Sigma_u=0 a ait LR Testi: chibar2(01) =</i>				<i>_726,24</i>	Prob >= chibar2 = 0,0000	

4.7 numaralı tabloya baktığımızda söz konusu model için yapılan analizin Prob değeri anlamlı çıkmaktadır. Bu sonuca göre modeli analiz etmek için havuzlanmış (klasik) model uygun değildir.

5.1.2. Score Testi

Bera ve Bilias (2001), havuzlanmış model ile tesadüfi etkiler modelinin birbirleri ile karşılıklı test edilmesi amacı ile küçük örnek özellikleri daha iyi olan Rao's Score

testini önermişlerdir. LR testinden türetilmiş olan Score testi birim etkinin standart hatasının sıfıra eşitliği şeklindeki H_0 hipotezini test etmektedir. Teste göre H_0 hipotezinin reddedilemediği durumda birim etkinin var olduğu ve modelin sabit veya rassal etkiler cinsinden kurulması gerektiği anlaşılır.

$H_0 = \text{Birim etki yoktur. Havuzlanmış (klasik) model geçerlidir.}$

$H_1 = \text{Birim etki vardır. Tesadüfi (rassal) etkiler modeli geçerlidir.}$

Tablo 4.8: Panel 13 Modeli için Score Testi ve Sonucu

Score Testi			
Lnemp	ML Tahmini	[95% Güven Aralığı]	
/sigma_u	.4070047	.3151955	.9496125
Sigma_u=0 a ait Score testi: chi2(1)= 2.6e+05		Prob>=chi2 = 0.000	

4.8 numaralı tabloya baktığımızda söz konusu model için yapılan analizin Prob değeri anlamlı çıkmaktadır. Bu sonuca göre modeli analiz etmek için havuzlanmış (klasik) model uygun değildir.

5.1.3. Breusch-Pagan LM Testi

Breusch-Pagan (1980), EKK hatalarına dayanan Lagrange Çarpanı testini tesadüfi etkiler modeli için ortaya koymuşlardır. “Tesadüfi etkilerin sıfıra eşit olduğu” boş hipotezi $H_0; \sigma_{\mu}^2 = 0$ test edilmektedir. Boş hipoteze göre, gruplar arası varyansların eşit olduğunu kabul edilmektedir. LM-test istatistiğine göre, H_0 hipotezi reddedilirse havuzlanmış modelin yerine tesadüfi etkiler modeli tercih edilmelidir.

$H_0 = \text{Birim etki yoktur. Havuzlanmış (klasik) model geçerlidir.}$

$H_1 = \text{Birim etki vardır. Tesadüfi (rassal) etkiler modeli geçerlidir.}$

Tablo 4.9: Panel 13 Modeli için Breusch-Pagan LM Testi ve Sonucu**Rassal Etkiler Modeli İçin Breusch ve Pagan Lagrange Çarpanı Testi**

$\lnemp[i,t] = Xb + u[i] + e[i,t]$		
Tahmin Edilen Sonuçlar:		
	Var	sd = sqrt(Var)
Lnemp	.445801	.6676833
e	.0405495	.2013692
u	.0878779	.296442
Test= Var(u) = 0		
Chibar2 (01) = 4542.23		
Prob > chibar2 = 0.0000		

4.9 numaralı tabloya baktığımızda söz konusu model için yapılan analizin Prob değeri anlamlı çıkmaktadır. Bu sonuca göre modeli analiz etmek için havuzlanmış (klasik) model uygun değildir.

5.1.4. F Testi

Bu test havuzlanmış en küçük kareler (klasik) modelinin geçerliliğini test etmek amacı ile kullanılmaktadır. Bu testte verilerin birimler arası farklılık gösterip göstermediği araştırılmakta, veriler birimler arası farklılık göstermiyorsa klasik modelin geçerli olduğu, gösteriyorsa klasik modelin geçerli olmadığı anlaşılmaktadır.

$H_0 =$ Birim etki yoktur. Havuzlanmış (klasik) model geçerlidir.

$H_1 =$ Birim etki vardır. Sabit etkiler modeli geçerlidir.

Tablo 4.10: Panel 13 Modeli için F Testi ve Sonucu

Sabit Etkiler Regresyon Modeli Gözlem Sayısı=611						
<i>Grup Değişkeni: i</i>			Grup Sayısı=13			
$R^2=0,5512$			Grup Başı Minimum Gözlem Sayısı= 47			
			Grup Başı Ortalama Gözlem Sayısı= 47			
			Grup Başı Maksimum Gözlem Sayısı= 47			
			F(3,595)= 557,21			
$corr(u_i, Xb) = -0,2182$			Prob>F= 0,0000			
<i>Lnemp</i>	Katsayı	Standart Hata	T değeri	P> t 	[95% Güven Aralığı]	
<i>Lnck</i>	.1631056	.0274078	5.95	0.000	.1092778	.2169333
<i>Lndomestic</i>	-.1373063	.0214326	-6.41	0.000	-.1793991	-.0952136
<i>Lncgdpe</i>	.4083971	.0419895	9.73	0.000	.3259315	.4908628
<i>_cons</i>	-3.83807	.177454	-21.63	0.000	-4.186582	-3,489558
<i>Sigma_u</i>	.42693563					
<i>Sigma_e</i>	.20136916					
<i>Rho</i>	.81801952					
<i>F test tüm u_i=0:</i>				$F(12, 595) = 136,46$	Prob > F = 0,0000	

4.10 numaralı tabloya baktığımızda söz konusu model için yapılan analizin Prob değeri anlamlı çıkmaktadır. Bu sonuca göre modeli analiz etmek için havuzlanmış (klasik) model uygun değildir.

5.1.5. Hausman Testi

Hausman (1978) testi bir spesifikasyon testidir ve genelde tanımlama hatalarını sınamak amacıyla kullanılmaktadır. Bu test panel veri modellerinde ise tahminciler arasında tercih yapabilmek amacıyla kullanılır.

Birimlere ait etkilerin modelde bağımsız olarak yer alan değişkenler ile korelasyonlu olduğunu test etme durumu tesadüfi ve sabit etkiler modellerinin temel farklılıklarından birisidir. Şayet korelasyon yok ise, tesadüfi etkiler modelinin etkin olduğu sonucu ortaya çıkar. Hausman testinin temel hipotezi, “birim etki ve açıklayıcı değişkenler arasında korelasyon ilişkisi yoktur” şeklinde kurulmuştur.

Böyle bir durumda ise söz konusu iki tahmincinin de tutarlı olması, tesadüfi etkiler ve sabit etkiler tahmincilerinin arasında olan farkın küçük olması beklenir. “Açıklayıcı değişkenler ile birim etkinin korelasyonlu olduğunu” ifade eden alternatif hipoteze göre ise, tesadüfi etkilere ait tahminci sapmalıdır ve söz konusu fark büyüktür. Bu durumda ise, tutarlı olan sabit etkiler modelinin kullanılması önerilir.

H_0 : Bağımsız değişkenler ve hata terimleri ilişkisizdir (Rassal Etkiler Modeli).

H_1 : Bağımsız değişkenler ve hata terimleri ilişkilidir (Sabit Etkiler Modeli).

Tablo 4.11: Panel 13 Modeli için Hausman Testi ve Sonucu

Hausman Spesifikasyon Testi				
---Katsayılar---				
	(b)	(B)	(b-B)	sqrt(diag(V_b-V_B))
	fe	re	Fark	S.E.
Lndomestic	-.1373063	-.1459444	.008638	.0002811
Lnck	.1631056	.157561	.0055446	.0034903
Lncgdpe	.4083971	.4153279	-.0069307	.0073614

b = Ho ve Ha altında tutarlı; xtreg den elde edilen

B = Ha altında tutarsız, Ho altında etkili; xtreg den elde edilen

Test: Ho: katsayılar arasındaki fark sistematik değildir

$$\chi^2(3) = (b-B)'[(V_b-V_B)^{-1}](b-B)$$

$$= 231.88$$

$$\text{Prob}>\chi^2 = 0.0000$$

(V_b-V_B pozitif tanımlı değildir)

4.11 numaralı tabloya baktığımızda söz konusu model için yapılan analizin Prob değeri anlamlı çıkmaktadır. Bu sonuca göre modeli analiz etmek için sabit etkiler modeli uygundur. Bu sonuca göre söz konusu modelimizi yorumlamak üzere sabit etkiler modeli kullanılacaktır.

5.1.6. Panel Regresyon Sabit Etkiler Modelinin İncelenmesi ve Bulguların Değerlendirilmesi

Panel veri yöntemi kullanılarak yapılmış olan çalışmalarda, zamana ve birimlere göre ortaya çıkması muhtemel farklılıklar kaynaklı değişimlerin incelenebildiği yöntemlerden biri “*Sabit Etkiler Modeli*”dir.

Sabit etkiler modelinde β ile gösterilen eğim katsayıları sabittir fakat sabit katsayıları, yalnızca bireysel birimlere, yalnızca zamana veya hem birimlere hem de zamana göre değişmektedir (Gujarati, 2009: 640). Bir diğer deyişle sabit etkiler modeli olarak adlandırılan modelde, birimlerin arasındaki farklılıklar, sabit terimde yer alan farklılıklar ile birlikte belirtilmektedir.

Tablo 4.12: Panel 13 Modeli için Sabit Etkiler Modeli Testi ve Sonucu

<i>Sabit Etkiler Regresyon Modeli</i> Gözlem Sayısı=611					
<i>Grup Değişkeni: i</i>			Grup Sayısı=13		
$R^2=0,5512$			Grup Başı Minimum Gözlem Sayısı= 47		
			Grup Başı Ortalama Gözlem Sayısı= 47		
			Grup Başı Maksimum Gözlem Sayısı= 47		
			F(3,595)= 557,21		
$corr(u_i, Xb) = -0,2182$			Prob>F= 0,0000		
<i>Lnemp</i>	Katsayı	Standart Hata	T değeri	P> t	[95% Güven Aralığı]
<i>Lnck</i>	.1631056	.0274078	5.95	0.000	.1092778 .2169333
<i>Lndomestic</i>	-.1373063	.0214326	-6.41	0.000	-.1793991 -.0952136
<i>Lncgdpe</i>	.4083971	.0419895	9.73	0.000	.3259315 .4908628
<i>_cons</i>	-3.83807	.177454	-21.63	0.000	-4.186582 -3,489558
<i>Sigma_u</i>	.42693563				
<i>Sigma_e</i>	.20136916				
<i>Rho</i>	.81801952				
<i>F test tüm u_i=0:</i>				$F(12, 595) = 136,46$	Prob > F = 0,0000

4.12 numaralı tabloya baktığımızda söz konusu model için yapılan analizin Prob değeri anlamlı çıkmaktadır. Bu sonuca göre modeli analiz etmek için sabit etkiler modelinin uygun olduğu anlaşılmaktadır.

4.12 numaralı tabloda gösterilen regresyon testinde, söz konusu 13 Afrika ülkesinin 1965-2011 yılları arasındaki verilerinin analizi yapılmıştır. Bu analize göre modele bağımsız (açıklayıcı) değişken olarak dâhil edilen özel sektöre verilen kredilerin gayri safi yurt içi hâsıla içindeki payı, gayri safi yurtiçi hâsıla ve sermaye stoku verileri, modelde bağımlı değişken olarak yer alan toplam istihdam edilen kişi sayısını açıklamakta anlamlıdır. Söz konusu açıklayıcı değişkenlerin anlamlılık düzeyleri %1 anlamlılık düzeyinde dahi anlamlıdır.

4.12 numaralı tabloda verilen regresyon sonucuna göre modelin denklemi şu şekilde olmaktadır;

$$\begin{aligned} Lnemp = & (0,1631056).Lnck - (0,1373063).Lndomestic \\ & + (0,4083971).Lncgdpe - c \end{aligned} \quad (4.21)$$

4.21 numaralı denkleme göre, açıklayıcı değişkenler arasında yer alan özel sektöre verilen kredilerin gayri safi yurt içi hâsıla içindeki payının katsayısı (-0,1373)'dür. Bu katsayıya göre, özel sektöre verilen kredilerin gayri safi yurt içi hâsıla içindeki payında meydana gelecek %1'lik bir artış toplam istihdam sayısını % 0,1373 azaltacaktır. Bu sonuca göre, finansal gelişme kriteri olarak modele dâhil edilen özel sektöre verilen kredilerin gayri safi yurt içi hâsıla içindeki payı ile modelde bağımlı değişken olarak yer alan toplam istihdam rakamı arasında negatif yönlü bir ilişki söz konusudur. Analize göre, söz konusu 13 Afrika ülkesinde finansal gelişme arttıkça istihdam azalmaktadır.

4.21 numaralı denkleme göre, açıklayıcı değişkenler arasında yer almakta olan başka bir değişken olan gayri safi yurtiçi hâsılanın katsayısı (0,4083)'dür. Bu katsayıya göre, gayri safi yurtiçi hâsılada meydana gelecek %1'lik bir artış toplam istihdam sayısını % 0,4083 artıracaktır. Bu sonuca göre, açıklayıcı değişken olarak modele dâhil edilen gayri safi yurt içi hâsıla ile modelde bağımlı değişken olarak yer alan toplam istihdam rakamı arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur. Analize göre, söz konusu 13 Afrika ülkesinde büyüme arttıkça istihdam artmaktadır.

4.21 numaralı denkleme göre, açıklayıcı değişkenler arasında yer alan başka bir diğer değişken olan sermaye stokunun katsayısı (0,1631)'dir. Bu katsayıya göre, sermaye stokunda meydana gelecek %1'lik bir artış toplam istihdam sayısını % 0,1631 artıracaktır. Bu sonuca göre, açıklayıcı değişken olarak modele dâhil edilen sermaye stoku ile modelde bağımlı değişken olarak yer alan toplam istihdam rakamı arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur. Analize göre, söz konusu 13 Afrika ülkesinde sermaye stoku arttıkça istihdam artmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada emek piyasaları ve finansal piyasalar arasında etkileşimin olup olmadığı, şayet etkileşim var ise ne yönlü bir etkileşimin olduğu araştırılmıştır. Bu araştırmayı yapmak üzere tezin birinci bölümünde emek faktörü genel olarak tanımlanmış ve iktisat okullarının emek faktörüne bakış açıları teorik olarak anlatılmıştır. İkinci bölümde ise finans sistemi ve finansal gelişmeye dair açıklamalara yer verilmiştir. Tezin konusunu oluşturan üçüncü bölümde, emek piyasaları ve finansal gelişmenin etkileşimi teorik olarak açıklandıktan sonra finansal gelişmenin genel ekonomi ve emek piyasalarına olumlu ve olumsuz etkileri örnekleriyle izah edilmiş ve son olarak konuya dair teorik ve ampirik literatür taraması yapılmıştır. Tezin son bölümü olan dördüncü bölümde ise söz konusu 13 Afrika ülkesine (Fas, Fildişi Sahilleri, Gana, Güney Afrika, Kamerun, Kenya, Madagaskar, Malavi, Mısır, Senegal, Tunus, Uganda, Zambiya) ait 1965-2011 yılları arasında ele alınan özel sektöre verilen kredilerin gayri safi yurtiçi hasıladaki payı, gayri safi yurtiçi hâsıla, sermaye stoku ve toplam istihdam rakamları arasında bir regresyon ilişkisi kurularak panel regresyon testleri uygulanmış ve tespit edilerek elde edilen katsayılar yorumlanmıştır.

Söz konusu panel regresyon analizleri sonucunda bağımlı değişen olan istihdam ile bağımsız değişkenler olan özel sektöre verilen kredilerin gayri safi yurtiçi hasıladaki payı, gayri safi yurtiçi hâsıla, sermaye stoku verileri arasında ilişkiler tespit edilmiştir. İstihdam ile gayri safi yurtiçi hâsıla verileri arasında pozitif yönlü, sermaye stoku verileri ile de pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuca göre analizin yapılmış olduğu 13 Afrika ülkesinde gayri safi milli hâsıla da meydana gelecek bir artış istihdamı olumlu yönde etkileyip artıracak, aynı zamanda sermaye stokunda meydana gelecek bir artış da istihdamı olumlu yönde artıracaktır. Fakat analize tezin sorunsalına cevap aramak üzere bağımsız değişken olarak dâhil edilen ve finansal gelişmişlik göstergesi olan özel sektöre verilen kredilerin gayri safi yurtiçi hâsıla içindeki payı verisi ile modelde bağımlı değişken olarak yer alan istihdam verisi arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bu ilişkiye göre söz konusu 13 Afrika ülkesinde finansal büyüme ve veya finansal gelişmişlik arttıkça istihdam azalmaktadır.

Bu alanda daha önce yapılmış olan uygulamalı literatüre bakıldığında finansal gelişmişlik kriteri olarak en çok özel sektöre verilen kredilerin gayri safi yurtiçi hâsıla içindeki payı verisi kullanılmıştır. Literatürde yoğun kullanılmış olması ve söz konusu Afrika ülkeleri için finansal gelişmişlik düzeyini göstermek namına 1965-2011 yılları arasında daha sıhhatli bir verinin bulunamamış olması sebebiyle tezimizde de bu veri kullanılmıştır.

Analizimiz sonucunda elde ettiğimiz sonuç, alanda daha önce yapılmış birçok çalışmada da görülmektedir. Bu alanda daha önce yapılmış çalışmalara göre de gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler veya ülke grupları üzerinde bu sonucu bulmak olağandır. Ayrıca tezimizde ortaya koyduğumuz bu sonuç literatürde Yeni Yapısalcı Yaklaşım olarak biline teoriye de uymaktadır. Yeni Yapısalcı Yaklaşımına göre finansal gelişme ve finansal büyüme devletin kontrolünde ve kısıtlayıcı faktörler aracılığı ile tedbirli ve yavaş bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Aksi durumda kontrolsüz ve ani bir şekilde gerçekleşen, yine aynı zamanda denetimsiz bir finansal gelişme ülke ekonomilerini hassas bir yapıya büründürür ve uzun vadede kalıcı ve ağır ekonomik hasarlara yol açabilir. Bu bağlamda yaşanması olası finansal krizler, özellikle finansal sistemleri oturmamış ve gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde kalıcı ve ağır hasarlar bırakabilmektedir. Teorinin ortaya koyduğu bu iddiaların gerçekleşmiş somut örneklerini dünya ekonomi tarihine ve özellikle son bir asırlık zaman dilimine baktığımızda rahatça görebilmekteyiz.

Tez sonucunda elde edilen sonucu yorumlamak gerekirse; söz konusu ülkeler için yıllar itibariyle gerçekleşen finansal büyüme ve finansal gelişme aynı oranda istihdam yaratamamıştır. Bunun sebebi bir kaç farklı şekilde olabilir. Bu sebeplerden ilki söz konusu ülkelerin finansal piyasalarının gerçek manada gelişme ve derinleşme sağlayamaması sonucunda, ülkelerin ekonomileri ufak çaplı finansal konjonktür değişikliklerinden fazla etkilenmiştir. Küresel çapta yaşanan finansal krizler bu ülkelerin finansal piyasalarında oldukça olumsuz bir hava estirmiş ve söz konusu olumsuzluk reel piyasaları da etkileyerek istihdamın olumsuz yönde etkilenmesine sebep olmuştur. Bu durum aynı zamanda söz konusu ülkelerin finansal piyasalarında bir denetim ve organizasyon sorunu olduğuna işaret etmektedir. Finansal sistemlerde görülen denetim sorunu genelde gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelere de görülmektedir. Çalışmamızda ele alınan ülkeler de hâlihazırda gelişmemiş ve

gelişmekte olan ülkeler grubuna girmektedir. Dolayısı ile bu sonuç normal ve olağan bir sonuç olarak karşımıza çıkmıştır.

Bunun yanında olması mümkün sebeplerden diğeri ise söz konusu ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlara fazlasıyla açık olamamaları ve ülkelerine bu tarz yatırımlar çekememeleridir. Bu ülkelerin finansal piyasalarına giren uluslararası paralar doğrudan yatırım şeklinde değil, büyük oranda spekülâtif yatırımlar olarak yapılmıştır. Spekülâtif yatırımlar ülkelerin finans piyasalarına faiz geliri elde etmek üzere yapılır ve genellikle kısa vadeli yatırımlardır. Gelişmemiş ve özellikle gelişmekte olan ülkeler yüksek faiz oranları ile uluslararası piyasalarda yer alan sermaye sahiplerini finansal piyasalarına çekmek isterler. Bu amaca cevap niteliğinde gerçekleşen spekülâtif yatırımlar ise söz konusu ülkelerin ekonomilerinde kısa süreli döviz bolluğu ve ekonomik rahatlama sağlar, fakat olası iç ve dış konjonktür değişikliklerinde bu yatırımlar ani bir şekilde ülke ekonomisinden çıkış yapabilmektedirler. Böyle bir çıkış durumunda ise ülke ekonomileri bir hayli olumsuz etkilenirler. Kısacası spekülâtif amaç ile gerçekleşen yatırımlar hem ülke ekonomilerinde istihdam yaratmaz hem de söz konusu ülkelerin finansal piyasalarını ani bir şekilde terk ederlerse dolaylı yoldan reel piyasaları etkilerler ve oluşan bu etki ile emek piyasaları da olumsuz etkilenir.

Sonucun olası sebeplerinden bir diğeri ise, söz konusu ülkelerin istihdam yapıları olabilir. 4.1 numaralı tabloya bakıldığında söz konusu 13 Afrika ülkesinin birçoğunda istihdamın %50'den fazlası tarım sektöründedir. Özellikle orta ve doğu Afrika bölgelerinde yer alan ülkelerde söz konusu oran %71 dolaylarına çıkabilmektedir. Bu durum söz konusu ülkelerin tarım ekonomisine sahip olduğunu gösterecektir. Ülkelerin finansal piyasalarında meydana gelecek bir gelişme ekonomilerine sıcak para akışı sağlayacaktır. Söz konusu sıcak para akışı sayesinde üretici ve tüketicilerin kredi imkanları oluşacaktır. Bu kredi imkanlarından yararlanan bir toprak sahibi verimlilik artışı sağlamak için teknoloji satın almayı düşünecektir. Tarım arazilerinde kullanılmak üzere satın alınan bir makina belki onlarca işçinin işsiz kalmasına sebep olacaktır. Ayrıca tarımda gizli bir işsizlik söz konusu olabilir. Afrika ülkelerinde kayıt dışılık bir hayli fazla olduğu için bu durumda işsizlik artışı şeklinde yansımış olabilir. Söz konusu ülkelerde finansal gelişme istihdam üzerinde neaktif bir tesir oluşturuyor şeklinde bir sonuç elde

edilmiş olsa dahi daha uzun bir dönemde bu ilişki pozitif çıkabilir. Söz konusu ülkeler istihdam yapılarını geleneksel yapının dışında bir şekilde şekillendirmeye çalışır rekabetçiliğe uyum sağlayabilirse durum tersine dönebilecektir.

Bu bağlamda birkaç politika tavsiyesi yapılabilir. Bunlardan ilki gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin finansal piyasalarına ciddi ve sıkı bir denetim mekanizmaları kurmalarıdır. Denetimsiz her şey eninde sonunda amacından sapacak ve asıl amacına hizmet etmek yerine zarar vermeye başlayacaktır. Bu yüzden ülkeler ekonomilerini finansal krizlerden korumak veya olası krizlerin etkilerini azaltmak namına finansal piyasalarına ciddi ve sıkı bir denetim mekanizması kurmalıdırlar. Tavsiyelerden ikincisi ülkelerin yurt dışındaki yabancı sermaye sahiplerini ülkelerine çekebilmek namına bir politika olarak benimsedikleri yüksek faiz oranı politikalarından vazgeçmeleridir. Yukarıda anlatıldığı gibi sadece faiz getirisi elde etmek üzere gelen spekülasyon yatırımlar uzun vadede ülkelerin ekonomilerine zarar verebilmektedirler. Bu yüzden ülkeler spekülasyon yatırımlardan daha ziyade doğrudan yabancı yatırımlara açık olmalı ve bunu teşvik etmelidirler. Bunu yapabilirlerse hem finansal riskten korunmuş olacaklar hem de reel piyasalarında doğrudan yabancı yatırım kaynaklı istihdam yaratılmış olacaktır. Tavsiyelerden üçüncüsü ise hükümetlerin finansal piyasalar üzerinde müdahale yetkisine sahip olmalarıdır. Gelişmiş ülkeler dışında yer alan ülkelerde kendi haline bırakılan ve klasik iktisat anlayışı ile bırakınız yapınlar felsefesinin finans sektörü içinde geçerli olduğu ülke ekonomilerinde finans sektörü belli bir süre sonra tehlikeli bir hal alabilmektedir. Bunun örnekleri çoktur. Birçok ülke devletin finansal piyasalara gerektiği kadar müdahale etmemesi sonucunda oluşan krizler yaşamıştır. Bu bağlamda bütün ülkeler için geçerli olmamakla birlikte devlet finansal piyasalara müdahale edebilmeli ve kısıtlayıcı tedbirler uygulayabilmelidir.

Son olarak, bu çalışma 13 Afrika ülkesi (Fas, Fildişi Sahilleri, Gana, Güney Afrika, Kamerun, Kenya, Madagaskar, Malavi, Mısır, Senegal, Tunus, Uganda, Zambiya) üzerine ve 1965-2011 yılları arasındaki veriler kullanılarak yapılmıştır. Söz konusu analiz bu ülkelerin her biri için ayrı ayrı yapılabilir. Söz konusu 13 Afrika ülkesine ait tarım içi ve tarım dışı istihdam rakamlarının temin edilmesi ile ayrı ayrı analizler yapılabilir. Ayrıca zaman periyodu ona göre ayarlanarak Afrika kıtasında yer alan başka ülkelerde analize dâhil edilebilir. Bunun yanında, Afrika kıtasında yer alan

lkeler bölgelere veya ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre belirli gruplara ayrılmak suretiyle bir gruplandırma yapılarak ayrı ayrı analizlere tabi tutulabilir. Bu çalışmaların her biri literatürde yer alan boşlukları doldurmaya yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Tezler

- Asteriou, Dimitrios and S.G. Hall (2007). *Applied Econometrics: A Modern Approach Using Eviews and Microfit Revisited Edition*. New York: Palgrave Macmillan.
- Backhouse, Roger E. and Bradley W. Bateman (2008). *Keynes*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Baltagi, Badi Hani (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. Third Edition, United Kingdom: John Wiley and Sons, Ltd..
- Beaud, Michel and Gilles Dostaler (1995). *Economic Thought Since Keynes: A History and Dictionary of Major Economists*. Northampton: Edward-Elgar Publishing.
- Bernanke, Ben S., Mark Gertler and Simon Gilchrist (1999). *The financial accelerator in a quantitative business cycle framework*. First Edition Handbook of macroeconomics .
- Bilgili, Yüksel (2012). *Karşılaştırmalı İktisat Okulları Ders Notları*. İstanbul: İkinci Sayfa Dizisi 42.
- Blanchard, Olivier (2000). *Macroeconomics*. Second Edition. New Jersey: Prentice Hall International, Inc..
- Erdem, Ekrem. Ömer Şanlıoğlu ve M. Fatih İlgün (2009). *Türkiye'de Hükümetlerin Makro Ekonomik Performansı (1950-2007)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Erdem, Ekrem (2008). *Para ve Banka ve Finansal Sistem*. İkinci Baskı. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Fry, M. J., *Money* (1998). *Interest and Banking in Economic Development*. London (Baltimore): The John Hopkins University Press.

- Ghate, P. (1992). *Informal Finance - Some Findings from Asia*. England. Asian Development Bank and Oxford University Press.
- Greene, W. H. (2003). *Econometric Analysis*. Fifth Edition. New Jersey: Prentice Hall.
- Gujarati, D. N. (2009). *Basic Econometrics*. Fifth Edition. McGraw-Hill Higher Education: ISBN-10 0-07-337577-2.
- Güriş, Selahattin (2015). *Stata ile Panel Veri Modelleri*. İstanbul: Der Yayınları.
- Hermes, N. and Lensink R. (2013). *Financial development and economic growth: theory and experiences from developing countries*. Routledge.
- Hicks, J.R.. *Mr. Keynes and the "Classics"* (1981). *A Suggested Interpretation*. Seventh Edition. London: Econometrica.
- Hill, R. C.. W. E. Griffiths and G. G. Lim (2011). *Principles of Econometrics*. Fourth Edition, ABD.
- Hsiao, Cheng (2002). *Analysis of Panel Data*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kahyaoğlu, Hakan (2008). *Türkiye’de Finansal Risklerin Reel Piyasalara Etkisi: Aktarım Mekanizmalarının Analizi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Kar, M. ve S. Taş (2003). *İktisadi Kalkınmada Para ve Sermayenin Yeri. Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Kaya, Ardiç ve Yılmaz Aydın (2011). *İktisat Okulları ve Emek Piyasası*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Kazgan, Gülten (1997). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Keynes, J. Maynard (2010). *Genel Teori İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi* (Çev. Uğur Selçuk Akalın). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Mckinnon, R. I. (1973). *Money & Capital in Economic Development*. Washington D.C.: The Brookings Institution.
- Mishkin, F. S. (1998). *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*. Fifth Edition. New York: Addison-Wesley Publishing Co..
- Mishkin, Frederic S. (2004). *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*. Seventh Edition. United States of America: Pearson-Addison Wesley.
- Moulton, B.. R. Randolph (1989). W.C.. *Alternative Tests of the Error Components Model*. Econometrica.
- Öçal, T. ve F. Çolak (1999). *Financial System and Banks*. Ankara: Nobel Publishing.
- Önsal, Naci (1993). *İstihdam; Ders Notları*. Ankara: Kamu-İş Sendikası Yayınevi.
- Parasız, İlker ve Melike Bildirici (2002). *Modern Emek Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Pigou, A. C. (1943). *The Economic Journal*. London: The classical stationary state.
- Savaş, Vural (2000). *İktisatın Tarihi*. Dördüncü Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Shaw, E. S. (1973). *Financial Deepening in Economic Development*. New York: Oxford University Press.
- Skousen, Mark (2014). *İktisadi Düşünce Tarihi; Modern İktisadın İnşası* (Çev. Mustafa Acar, Ekrem Erdem ve Metin Toprak). Ankara: Adres Yayınları.

- Smith, Adam (2013). *Milletlerin Zenginliđi* (Çev. Haldun Derin). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Snowdon, Brian and Howard Vane (2012). *Modern Makroekonomi Temelleri Gelişimi Bugünü* (Çev. Ed. Barış Kablamacı). İstanbul: Efil Yayınevi.
- Soydemir, S. (1998). *Türkiye'de Finansal Fon Akımları*. Ankara: SPK Yayınları.
- Taylor, L. (1983). *Structuralist Macroeconomics: Applicable Models for the Third World*. New York: Basic Books.
- Tobin, James (1980). *Stabilization policy ten years after*. ABD: Brookings Papers on Economic Activity.
- Ünsal, Erdal (2013). *Makro İktisat*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Varian, R. Hal (1987). *Intermediate Microeconomics a Modern Approach*. Third Edition. New York: W.W. Norton&Company.
- Williamson, J. and M. Mahar (1998). *A Survey of Financial Liberalization, Essays in International Finance, International Finance Section*. New Jersey: Princeton University.
- Yerdelen Tatoğlu Ferda (2013). *Panel Veri Ekonometrisi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Zaim, Sabahaddin (1992). *Çalışma Ekonomisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Makaleler ve Bildiriler

- Acemoglu, Daron (2001). "Credit market imperfections and persistent unemployment". *European Economic Review*. Vol. 45. 665-679.
- Afşar, Muharrem (2011). "Küresel Kriz ve Türk Bankacılık Sektörüne Yansımaları". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt 6, Sayı 2.. 23-56.

- Aizenman, J., Jinjark (2015). Y. and Park D.; “Financial development and output growth in developing Asia and Latin America: A comparative sectoral analysis”. *National Bureau of Economic Research*. Vol. 20. 40-67.
- Akerlof, A. George (1990). Janet L. Yellen; “The Fair Wage-Effort Hypothesis and Unemployment”. *The Quarterly Journal of Economics*. Vol. 105. No. 2. 255-283.
- Akerlof, A. George (2002). “Behavioral Macroeconomics and Macroeconomic Behavior”. *The American Economic Review*. Vol. 92. No. 3. 411-433.
- Akerlof, A. George (1970). “The Market for Lemons: Quality Uncertainty and the Market Mechanism” *The Quarterly Journal of Economics*. Vol. 84. No. 3. 488-500.
- Akkuş, G. Emel (2012). “Phillips Eğrisi: Enflasyon-İşsizlik Değiş-Tokuşu Teorik Bir İnceleme”. *İktisat Fakültesi Mecmuası*. Sayı 62.
- Alantar, Doğan (2008). “Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Maliye Finans Yazıları*. Cilt 1. Sayı 81.
- Aliero, H. M.. Ibrahim, S. S.. Shuaibu (2013). M.; “An Empirical Investigation Into The Relationship Between Financial Sector Development And Unemployment In Nigeria”. *Asian Economic and Financial Review*. Vol. 10. No. 3. 1361-1370.
- Arestis, P.. and Demetriades (1997). P.; “Financial Development and Economic Growth: Assesing the Evidence”. *Economic Journal*. 783-799.
- Arnold, L (2002). “Financial market imperfections, labour market imperfections and business cycles”. *Scandinavian Journal of Economics*. Vol. 104. 105-124.
- Aslan, Özgür ve İsmail Küçükaksoy (2006). “Finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye ekonomisi üzerine ekonometrik bir uygulama”. *Ekonometri ve İstatistik Dergisi*. Cilt 4. Sayı 3.

- Aslan, Özgür ve H. Levent Korap (2011). “Türkiye”de finansal gelişme ekonomik büyüme ilişkisi”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*. Sayı 17.
- Atamtürk, Burak (2003). “Finansal Liberalizasyonun Etkileri”. *İktisat Dergisi*. 42-46.
- Azariadis, Costas and Joseph E. Stiglitz (1983). “Implicit Contracts and Fixed Price Equilibria”. *The Quarterly Journal of Economics*. Vol. 98. 1-22.
- Ball, Laurence, N. Gregory Mankiw (1999) and William D. Nordhaus. "Aggregate demand and long-run unemployment." *Brookings papers on economic activity*. 189-251.
- Başçı, Erdem ve Hakan Kara (2011). “Finansal istikrar ve para politikası”. *İktisat, İşletme ve Finans*. Cilt 26. Sayı 302. 9-25.
- Bayrak, Metin. Osman Kanca (2013). “Türkiye’de Phillips Eğrisi Üzerine Bir Uygulama”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt 8. Sayı 3.
- Benito, A.. and Hernando, I. (2008); “Labour demand, flexible contracts and financial factors: New evidence from Spain”. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*. Vol. 70. 283-301.
- Bildirici, Melike. Tahsin Bakırtaş ve Sohbet Karbuz (1998). “Emek Piyasasının Özellikleri ve Türkiye İçin Öneriler”. *İktisat, İşletme ve Finans*. 7-21.
- Bocutoğlu, Ersan (2012). “İktisat Teorisinde Emegın Öyküsü: Değerin Kaynağı Olan Emekten Marjinal Faydanın Türevi Olan Emeğe Yolculuk”. *Emek ve Toplum Dergisi*. Cilt 1. Sayı 1. 127-150.
- Calcagnini, G.. Giombini G.. and Saltari. E. (2009); “Financial and labor market imperfections and investment”. *Economics Letters*. Vol. 109. 22-26.

- Coats Jr, W. L. and Khatkhate D. R. (1979); "Money and monetary policy in less developed countries: survey of issues and evidence". *Economic and Political Weekly*. 1881-1900.
- Davidson, Paul (2001). "The Principal Of Effective Demand: Another View". *Journal Of Post Keynesian Economics*. Vol. 23. No. 3.. 391-409.
- Delice, Güven (2003). "Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Sayı 20. 57-81.
- Doğan, Harun ve Sayım Işık (2007). "Ekonomik Büyümede Para ve Fiziki Sermaye: McKinnon Tamamlayıcılık Hipotezinin Türkiye İçin Testi". *İktisat İşletme ve Finans*.
- Emek, Uğur (2000). "Finansal Piyasalarda Serbestleşmenin İktisadi Büyüme Üzerine Etkileri". *Rekabet Dergisi*. 60-90.
- Ercan, Eren (1991). "Keynes Keynesçi İktisat Okulları ve Yeni Keynesçi İktisat, İktisadın Dama Taşları". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti*. 112-129.
- Erdoğdu, M. Mustafa (2014). "Neo-Liberal İktisatta Sonun Başlangıcı ve Keynezyen İktisadın Reenkarnasyonu". *Toplum ve Demokrasi Dergisi*. Sayı 3. 6-7.
- Esen, Oğuz (1998). "Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan Finansal Serbestleşme Programlarına Eleştirisel Bir Yaklaşım". *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*. 23-30.
- Eser, Kadir (1996). "Finansal Liberalizasyon Politikalarının Makroekonomik Performans Üzerindeki Etkileri". *Hazine Dergisi*. Sayı 1. 21-40.
- Friedman, Milton (1977). "Nobel Lecture: Inflation and Unemployment". *Journal of Political Economy*. Vol. 85. No. 3. 451-472.

- Gatti, D. and Vaubourg A. G. (2009); “Unemployment and finance: how do financial and labour market factors interact?”. *CESifo Working Paper 4075*.
- Germidis, Dimitri (1990). “Interlinking the Formal and Informal Financial Sectors in Developing Countries”. *Savings and Development*. Vol. 14. No. 1. 5-21.
- Gordon, J. Robert (1990). “What is New Keynesian Economics?”. *Journal of Economic Literature*. Vol. 28, No. 3. 1115-1171.
- Greenwald, B.. and Stiglitz. J. (1993); “Financial market imperfection and business cycles”. *Quarterly Journal of Economics*. No. 108. 74-114.
- Greenwood, R. and Scharfstein. D.; “The growth of finance”. *The Journal of Economic Perspectives*. Vol. 27. No. 2. 3-28.
- Güloğlu, Bülent ve Ender Altunoğlu (2002). “Finansal serbestleşme politikaları ve finansal krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye krizleri”. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. Cilt 27. 1-29.
- Hassan, M. S.. Wajid. A. and Shahriar. S. M. (2013); “Some Non Price Factors that Fend off Unemployment in Pakistan”. *International Journal of Economics and Empirical Research*. Vol. 2. No. 1. 29-35.
- Humphrey, M. Thomas (1985). “The Evolution And Policy Implications Of Phillips Curve Analysis”. *Federal Reserve Bank of Richmond. Economic Review* (çevrimiçi) <http://www.andrew.cmu.edu/course/88-301/phillips/phillips.pdf> (22.02.2016) p.8.
- İslatince, Hasan (2002). “Rasyonel Beklentiler Teorisinin Rasyonelliđi Tartışmaları”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt 3. 18.
- Kalecki, Michal (1945). “Full Employment by Stimulating Private Investment”. *Oxford Economic Papers*. No. 7. 83-92.

- Kandır, S. Yılmaz ve Ömer İskenderoğlu (2007). “Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Araştırılması”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt 16. Sayı 2.
- Kapur, Basant (1976). “Alternative Stabilization Policies for Less Developed Economies” *Journal of Political Economy*. Vol. 84. No. 46. 777-795.
- Katz, F. Lawrence (1986). “Efficiency Wage Theories: A Partial Evaluation”, *Cambridge National Bureau of Economic Research*. (Çevrimiçi) <http://www.nber.org/chapters/c4248.pdf> (11.02.2016).
- Kaytancı, U. Bülent (2010). “Etkin Ücret Teorisi Ve Türkiye İmalat Sanayii Üzerine Uygulama”. *Ekonomik Yaklaşım*. Cilt 21. Sayı 76. 93-118.
- Kibritçioğlu, Aykut (2001). “Türkiye”de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969 - 2001”. *Yeni Türkiye Dergisi*. Yıl 7. Sayı 41. 174-182.
- Lavoie, Marc (2006). Post Keynesian Amendment to the New Consensus on Monetary Policy. *Metroeconomica*. Vol. 57. No. 2. 165-192.
- Ledgerwood, J., Earne, J. and Nelso., C. (2013) ; “The new microfinance handbook: A financial market system perspective”. *World Bank Publications*.
- Lindbeck, Assar and Dennis J. Snower (2001). “Insiders versus outsiders. *The Journal of Economic Perspectives*. Vol.15. No.1. 165-188.
- Mercan, Mehmet ve Osman Peker. “Finansal Dışa Açıklığın Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 36. Sayı 36.
- Mishkin, Frederic, S. “Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective”. *Annual World Bank Conference on Development Economics. The World Bank*. 29-62.
- Molho, Lazaros. E (1986). “Interest Rates, Savings and Investment in Developing Countries: Re-examination of the McKinnon-Shaw Hypothesis” *IMF Staff Papers*. Vol. 33. 90- 118.

- Nickell, S. and D. Nicolitsas (1999). "How does financial pressure affect firms?". *European Economic Review*. Vol. 43. 1435-1456.
- Nickell, S.. and S. Wadhvani (1991). "Employment determination in British industry: Investigation using micro-data". *Review of Economic Studies*. Vol. 58. 955-969.
- Noldeke, George and Eric Van Damme (1990). "Signalling in a dynamic labour market". *The Review of Economic Studies*. 1-23.
- Onur, Sara (2005). "Finansal Liberalizasyon ve GSMH Büyümesi Arasındaki İlişki", *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 1. Sayı 1. 127-152.
- Onur, Sara (2012). "Finansal Liberalizasyon ve GSMH Büyümesi Arasındaki İlişki". *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*. Cilt 1. Sayı 1. 127-152.
- Öztürk, Nurettin. Havva K. Darıcı ve Ferdi Kesikoğlu (2011). "Ekonomik Büyüme ve Finansal Gelişme İlişkisi: Gelişmekte Olan Piyasalar İçin Bir Panel Nedensellik Analizi". *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt 30. Sayı 1. 53-69.
- Öztürk, Serdar ve Bekir Gövdere (2010). "Küresel finansal kriz ve Türkiye ekonomisine etkileri". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt 15. Sayı 1.
- Pal, Mahendra (2014). "Financial Development in India: An Empirical Test of the McKinnon-Shaw Model In Analytical Issues in Trade". *Development and Finance*. 405-420.
- Phillips, A. W. (1958). "The Relation between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom". *Economica*. New Series. Vol 25. No. 100. 285.
- Pistor, Katharina (2013). "A legal theory of finance", *Journal of Comparative Economics*. Vol.41. No.2. 315-330.

- Rault, C. and A. G. Vaubourg (2011). "Unemployment and finance: how do financial and labour market factors interact?". *CESifo Working Paper*. 2901.
- Richard, G. Lipsey (1960). "The Relation between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, A Further Analysis". *Economica. New Series*. Vol.27. No. 105. 14.
- Salop, Steven C. (1979). "Monopolistic competition with outside goods", *The Bell Journal of Economics*. 141-156.
- Samuelson, P. A. and Robert M. Solow (1960). "Analytical Aspects of Anti-Inflation Policy". *The American Economic Review*. Vol. 50. No. 2. Papers and Proceedings of the Seventy-second Annual Meeting of the American Economic Association. 192.
- Selami, Er (2011). "Finansal Krizleri Önleme Aracı Olarak Finansal Sektörün Regülasyonu, Mortgage Krizi ve Türkiye". *Maliye Dergisi*. Cilt 160. 307-327.
- Selçuk, Bora (2010). "Küresel Krizin Türk Finans Sektörü Üzerindeki Etkileri". *Ekonomi Bilimleri Dergisi*. Cilt 2. Sayı 2.
- Shabbir, G.. S. Anwar. Hussain Z. and M. Imran (2012). "Contribution of Financial Sector Development in Reducing Unemployment in Pakistan". *International Journal of Economics and Finance*. Vol. 4. No. 1. 260-268.
- Shapiro, Carl and Joseph E. Stiglitz (1984). "Equilibrium unemployment as a worker discipline device". *The American Economic Review*. 433-444.
- Şengönül, Ahmet. Metin Altıok ve Rana Gürbüz (2007). "Finansal Serbestleşme Sürecinde Türkiye'de Kısa Vadeli Sermaye Akımlarının Makroekonomik Etkileri". *İktisat İşletme ve Finans*. 27-48.
- Tiryakioğlu, Murad(2008). "Emeğin Bilgi ile Dönüşümü". *İktisat Dergisi*. 494-495.

- Tomer, John F (2001). "Economic Man vs. Heterodox Men: The Concepts of Human Nature in Schools of Economic Thought". *Journal of Socio-Economics*. Vol. 30. No. 4. 281-293.
- Venet, Baptiste (2003). "Finansal Liberalizasyon ve Ekonomik Gelişme". *İktisat Dergisi*. 60-70.
- Yellen, L. Janet (1984). "Efficiency Wage Models of Unemployment". *The American Economic Review*. Vol. 7. No. 2. Papers and Proceedings of the Ninety-Sixth Annual Meeting of the American Economic Association. 200-205.
- Yiğit, Özlem ve Atilla Gökçe (2012). "Türkiye Ekonomisi için NAIRU Tahmini". *Ekonomik Yaklaşım*. Cilt 23. Sayı 83. 69-91.

İnternet Kaynakları

- CIA, Central Intelligence Agency The World Factbook, 2016, (Çevrimiçi: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/> (19.02.2016)).
- ILO, International Labour Organization: ILO Database, 2016, ((Çevrimiçi: http://www.ilo.org/ilostat/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page137.jspx?_afLoop=1330887744155109&clean=true#%40%3F_afLoop%3D1330887744155109%26clean%3Dtrue%26_adf.ctrl-state%3Dnxrag1wjv_9 (22.02.2016))
- Penn, Penn World Table: GGDC 10-Sector Database, 2016, (Çevrimiçi: <http://www.rug.nl/research/ggdc/data/10-sector-database> (20.02.2016)).
- World Bank, World Bank Data: World Development Indicators, 2016, (Çevrimiçi: <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-developmentindicators> (21.02.2016))

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Mustafa Arif ULUBAŞ

Uyruğu: Türkiye (TC)

Doğum Tarihi ve Yeri: 15 Temmuz 1991, Kayseri

Medeni Durumu: Evli

Tel: +90 352 207 66 66 Dahili: 13425

Email: ulubas@erciyes.edu.tr

Yazışma Adresi: Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 38039

Talas/KAYSERİ

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lisans	İ.Ü. İktisat Fakültesi, İktisat	2013
Lise	Küçükyalı Anadolu Lisesi, İstanbul	2009

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2014-Halen	Erciyes Üniversitesi	Araştırma Görevlisi

YABANCI DİL

İngilizce

İLGİ ALANLARI

Afrika Ekonomisi, Emek Piyasası, Finansal İktisat, Panel Veri Analizi